

**TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA
ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN SİYASİ YAPISI
(1246-1262)**

Didem ÖZŞAHİN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim BALIK

AFYONKARAHİSAR 2018

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA ÜÇLÜ SALTANAT
DÖNEMİNİN SİYASİ YAPISI (1246-1262)

Hazırlayan
Didem ÖZŞAHİN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim BALIK

AFYONKARAHİSAR 2018

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye Selçuklularında Üçlü Saltanat Döneminin Siyasi Yapısı (1246-1262)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve ilkelere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2018

Didem ÖZŞAHİN

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi İbrahim BALIK

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. İlhan ERDEM

: Dr. Öğr. Üyesi Selim KAYA

İmza

Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Didem ÖZŞAHİN' in **“Türkiye Selçuklularında Üçlü Saltanat Döneminin Siyasi Yapısı (1246-1262)”** başlıklı tezi, 19.10.2018 günü saat 11.00' da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği' nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Celal DEMİR
MÜDÜR

ÖZET

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN SİYASİ YAPISI (1246-1262)

Didem ÖZŞAHİN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Ekim 2018

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İbrahim BALIK

Anadolu Selçuklu tahtına II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in çıkmasıyla beraber devlet eski güç ve otoritesinin kaybetmiş; özellikle de Moğollarla yaşanan 1242 Köseadağ savaşı ile birlikte Anadolu, Moğol tahakkümü altına girmiştir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Alaiye'de bulunduğu sırada hayatını kaybetmesi üzerine Selçuklu tahtında hak iddia edebilecek üç sultan adayı kalmıştı. Bunlardan en büyükleri II. İzzeddin Keykavus ortanca kardeş IV. Kılıç Arslan ve en küçükleri ise II. Alaaddin Keykubat idi. Devlet adamlarının kararı ile bu üç kardeşten en büyüğü olan İzzeddin Keykavus Selçuklu tahtına çıkarılmıştır.

Bu sırada Moğol tahtının yeni hükümdarı Güyük Han'ın tahta çıkış kurultayı ve törenine çağrılan sultan II. Keykavus, bu törene kendisi gitmeyerek kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndermiştir. Ancak Moğol hanından aldığı yarlıg ve askerî kuvvetle Anadolu'ya gelen IV. Kılıç Arslan 1249 yılında sultanlığını ilan ederek ağabeyi II. Keykavus'a karşı başkaldırmıştır. Ardından iki kardeş arasında gerçekleşen savaşı II. İzzeddin Keykavus kazanmıştır.

Kardeşler arasında tekrardan olası bir savaşın önüne geçebilmek amacıyla Celaleddin Karatay'ın önerisi ile üç kardeş II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alaaddin Keykubat aynı anda tahta çıkarılmıştır. Ancak Celaleddin Karatay'ın zamansız ölümü ile II. Alaaddin Keykubat'ın Türkistan yolundaki şüpheli ölümü, ortak saltanat döneminin kısa sürmesine sebep oldu.

Bundan sonraki süreç ise, iki kardeş İzzeddin Keykavus ve Kılıç Arslan arasında yaşanan mücadeleler şeklinde devam etmiştir.

Bu çalışmada üçlü saltanat dönemini hazırlayan ve üçlü saltanat döneminde yaşanan olaylara yer verilmiştir. Bu dönemin mimarı Celaleddin Karatay'ın etkisi üzerinde durulmuştur. Sonuç bölümünde ise döneme dair değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ortak saltanat, II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. Alaaddin Keykubat, Celaleddin Karatay

ABSTRACT

POLITICAL STRUCTURE OF TRIPLE SULTANATE PERIOD IN ANATOLIAN SELJUKS (1246-1262)

Didem ÖZŞAHİN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

October 2018

Advisor: Dr. İbrahim BALIK

Anatolian Seljuks lost their power and authority when Gıyaseddyn Keyhusrev II acceded to the throne. Especially, Anatolia was smothered by Mongols after Köseadağ War between Mongols and Anatolian Seljuks in 1242. Gıyaseddyn Keyhusrev II died in Alaiye and behind of him there were three sons, who had right for the throne and they were candidate for sultanate. İzzeddin Keykavus II., who was the eldest of the brothers, was acceded to the throne of Anatolian Seljuks by the statesman.

Meanwhile, Sultan Keykavus II. who was called for the ceremony and qurultai of accession to throne of Guyuk Khan, did not attend to it and sent his brother Rukhneddyn Kilich Arslan IV. Nevertheless. Kilich Arslan IV., who took edict and military support from Guyuk Khan, returned to Anatolia and declared his sultanate against to his big brother İzzeddin Keykavus II. in 1249 and than İzzeddin Keykavus II. won the war the brothers.

In order to prevent a potential war between the brothers. İzzeddin Keykavus II., Rukhneddyn Kilic Arslan IV. and Alaaddın Keyqubat II.- were acceded to the throne together, by suggestion of Celaledın Qaratai. But Celaledın Qaratai's unexpected death and Alaaddın Keyqubat's II. suspicious death during travel of Turkistan, caused to end of this common reign in a short time.

The next process continued with struggles between two brothers İzzeddin Keykavus II. and IV. Kılıç Arslan

In this study, the events which prepared the triple sultanate period and occurred during this period were handled by us. The influence of Celaledın Qaratai who was the planner of the period, was emphasized. In the conclusion section, it was mentioned that the opinions about the triple reign period.

Keywords: common reign, İzzeddin Keyqavus II, Rukneddyn Kilich Arslan IV, Alaaddın Keyqubat II, Jelaledın Qaratai

ÖNSÖZ

Türkler tarih boyunca pek çok devlet kurmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti de Türklerin kurmuş olduğu devletlerin en önemlilerinden birisidir. Selçuklu devletini bu kadar önemli kılan Anadolu coğrafyası gibi stratejik bir bölgede kurulmuş olmasının yanı sıra, hem iktisadi hem de kültürel anlamda çağını aşan bir performans sergilemesidir.

Selçuklu Devletinde yaşanan ilginç bir dönem vardır ki o da Türk yönetim sisteminde eşine az rastlanır bir idare biçimi olan ortak saltanat dönemidir (1249-1254). Tezimizin konusunu teşkil eden ortak saltanat dönemi Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönem Gıyaseddin Keyhüsrev'in çocuklarından, tahta kimin çıkacağı sorununa önemli devlet adamlarından biri olan Celaledin Karatay'ın ilginç bir öneri ile çözüm bulmasıyla başlamıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğullarından IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. İzzeddin Keykavus ve II. Alaaddin Keykubat aynı anda tahta çıkartılarak söz konusu sorun ortadan kaldırılmıştır.

Çalışmamızda Türk yönetim geleneğinin çok aşına olmadığı bu idarî düzenin katkıları ve dezavantajları belirlenerek, yönetimdeki çok başlılığın devletin müesseselerinde yarattığı etki incelenecektir. Takip eden dönemlerde ülkede ne gibi sonuçlar doğurduğunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Anadolu Selçuklularının bu dönemi pek çok araştırma içerisinde yer almakla veya anılmakla beraber, Mehmet Suat Bal (Ankara 2004), Kansu Ekici (Isparta 2005), Filiz Kayalıoğlu (Ankara 2006) isimli araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Bu tezde ise, Celaledin Karatay'ın bu dönemdeki rolü üzerine daha fazla eğilerek kardeşler arasındaki dengenin ve mücadelenin dönemin bürokratlarınca nasıl yönlendirildiği ortaya konulmuştur.

Çalışma, giriş ve sonuç dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkiye Selçuklu Devletinin kuruluşundan II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine kadar geçen olaylar genel hatları ile ele alınmıştır. Birinci bölümde üçlü saltanat dönemini hazırlayan olaylar; özellikle de II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığı zamanında gerçekleşen hadiseler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde üç kardeşin

tahta çıktığı dönem ve bu dönemin mimarı, önemli bir devlet adamı olan Celaleddin Karatay'ın hayatı ve icraatları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise, üç kardeşten biri olan Alaaddin Keykubat'ın ölümünden sonra geride kalan iki kardeş İzzeddin Keykavus ve Rükneddin Kılıç Arslan arasında yaşanan mücadeleler ve Moğol varlığı ele alınmıştır.

Tez süresi boyunca yaşadığım sorunlara çözümler bulmamda desteğini ve ilgisini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi İbrahim BALIK'a şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca, yazım konusunda destek veren sevgili kardeşim Çiğdem KAPLAN ile eşim Murat ÖZŞAHİN'e de teşekkür ederim.

Didem ÖZŞAHİN

Afyonkarahisar, 2018

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİ HAZIRLAYAN SİYASİ YAPI

1. II. GİYASEDDİN KEYHÜSREV VE SELÇUKLU OTORİTESİNİN SARSILMASI..... 10

1.1. II. GİYASEDDİN KEYHÜSREV VE SAADETTİN KÖPEK'İN DEVLET OTORİTESİNE VERDİĞİ ZARAR..... 11

1.2. HAREZMŞAHLI KOMUTANLARIN KÜSTÜRÜLMESİ..... 13

1.3. BABAİ AYAKLANMASI VE TOPLUMSAL HUZURUN BOZULMASI 14

1.4. KÖSEDAĞ SAVAŞI VE DEVLETİN EGEMEN YAPISININ BOZULMASI..... 16

2. II. GİYASEDDİN KEYHÜSREV'İN VEFATI, ÇOCUKLARI VE ORTAYA ÇIKAN TAHT KRİZİ 21

3. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN İLK SALTANAT DÖNEMİ (1246-1249) ... 23

3.1. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN SALTANATINI İLANI VE YENİ HÜKÜMETİN KURULMASI 23

3.2. DEVLET ADAMLARI ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ 24

3.3. TÜRK AHMED İSYANI 25

4. II. İZZEDDİN KEYKAVUS – IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN MÜCADELESİ..... 26

4.1. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN MOĞOLİSTAN DÖNÜŞÜ SALTANATINI İLAN ETMESİ..... 26

4.2. ŞEMSEDDİN İSFAHANİ'NİN ÖLDÜRÜLMESİ..... 27

İKİNCİ BÖLÜM

CELALEDDİN KARATAY VE ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİ

1. ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN MİMARİ CELALEDDİN KARATAY 28

1.1. CELALEDDİN KARATAY'IN MENŞEİ 28

1.2. CELALEDDİN KARATAY'IN ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNDEN ÖNCE SELÇUKLU DEVLETİNE HİZMETLERİ 29

1.3. CELALEDDİN KARATAY'IN ORTAK SALTANAT FİKRİ VE BUNUN İÇİN YAPILAN HAZIRLIKLAR..... 30

2. II. İZZEDDİN KEYKAVUS VE IV. KILIÇ ARSLAN ARASINDA 1249 YILINDA GERÇEKLEŞEN SAVAŞ VE ÜÇLÜ SALTANAT FİKRİNİN PEKİŞMESİ..... 31

3. ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN TESİSİ 33

3.1. CELALEDDİN KARATAY'IN ÜÇ KARDEŞE ATABEY OLMASI 33

3.2. DEVLET ERKANI ARASINDA YAŞANAN ANLAŞMAZLIKLAR.....	34
3.3. BATU HAN'IN YANINA GÖNDERİLEN ELÇİ HEYETİNİN, KONYA'YA DÖNMESİ İLE YAŞANAN GELİŞMELER.....	35
3.4. DEVLET BÜROKRASİNDEKİ BOZULMALAR VE ÜÇLÜ SALTANAT SİSTEMİNE ETKİSİ.....	36
4. CELALEDDİN KARATAY'IN VEFATI VE ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN SONA ERMESİ.....	38
4.1. CELALEDDİN KARATAY'IN VEFATI VE II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN MOĞOL SEYAHATİNİN YARIDA KESİLMESİ.....	38
4.2. II. ALAADDİN KEYKUBAT'IN MOĞOL HANININ YANINA GÖNDERİLMESİ	39
4.3. ALAADDİN KEYKUBAT'IN ÖLDÜRÜLMESİ VE ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN FİİLEN SONA ERMESİ.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN KAPANMASINDAN SONRA İKİ SULTAN ARASINDA YAŞANAN SİYASİ MÜCADELELER

1. II. İZZEDDİN KEYKAVUS-IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN MÜCADELESİ.....	43
1.1. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN KAYSERİ'DE İSYANI.....	43
1.2. İKİ KARDEŞ ARASINDA 1254 AHMEDHİSAR SAVAŞI VE II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN TEK BAŞINA İKTİDARI ELE GEÇİRMESİ .	44
1.3. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ ÜZERİNDEKİ MOĞOL BASKISININ AZALTILMASI.....	47
1.4. AĞAÇ-ERİ TÜRKLERİ İLE MÜCADELE	49
2. ANADOLU SELÇUKLU DEVLET YÖNETİMİNİN İKİ KARDEŞ ARASINDA PAYLAŞTIRILMASI	50
2.1. ANADOLU'DA İKİNCİ MOĞOL İSTİLASI VE SULTANHANI SAVAŞI	50
2.2. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN MOĞOL İSTİLASINDAN KAÇIP İZNİK RUM İMPARATORLUĞUNA SİĞİNMASI	52
2.3. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN BAYCU NOYAN TARAFINDAN SELÇUKLU TAHTINA ÇIKARILMASI	54
2.4. II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN TAHTI TEKRAR ELE GEÇİRMESİ ...	55
2.5. İKİ SULTANIN DA İLHANLI HÜKÜMDARI HÜLAGÜ'NÜN YANINA GİTMESİ VE TAKSİMİN ONAYLANMASI.....	57
3. TAKSİMİN GERÇEKLEŞMESİNDEN SONRA İKİ KARDEŞ ARASINDA MÜCADELENİN TEKRAR BAŞLAMASI	59
3.1. II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN KONYA'DAN AYRILMASI VE HÜLAGÜ İLE İLİŞKİLERİN BOZULMASI.....	59

3.2. IV. KILIÇ ARSLAN İLE ALINCAK NOYAN'IN II. KEYKAVUS'A KARŞI İTTİFAKI.....	60
3.3. II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN BİZANS İMPARATORLUĞUNA SİĞİNMASI VE SONRASINDA YAŞANANLAR	62
3.4. II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN GURBET HAYATI VE ÖLÜMÜ.....	63
4. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN TEK BAŞINA SÜRDÜĞÜ SALTANAT DÖNEMİ (1262 -1266)	64
4.1. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN OTORİTESİNİ GÜÇLENDİRME ÇABALARI.....	64
4.2. MEHMET BEY İSYANI	65
4.3. SİNOP'UN TRABZON RUM İMPARATORLUĞUNDAN ALINMASI.	67
4.4. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ.....	68
SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA	73

GİRİŞ

26 Ağustos 1071 Cuma günü Büyük Selçuklu ile Bizans ordusu arasında gerçekleşen Malazgirt Meydan Muharebesi Selçuklu ordusunun zaferiyle sonuçlanmış, Türkler akın akın Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır. Tarih boyunca pek çok kavme, dine ve dile ev sahipliği yapan Anadolu artık bu zaferden sonra etnik yapısını hızla değiştirmiştir. Bu değişim aynı zamanda Anadolu'nun Türk ve İslam yurdu olma sürecini de başlatmıştır. Öyle ki, Malazgirt zaferiyle siyasi olarak da Anadolu kapılarını Türklere açan Sultan Muhammed Alp Arslan, muharebeye katılan kumandan ve Türkmen beylerine Anadolu'yu Türkleştirme ve İslamlaştırma görevi vererek Anadolu'nun kalıcı Türk yurdu olmasına vesile olmuştur.¹

Bu beylerden biri olan ve Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli rol oynayan, Kutalmışoğlu Rükneddin Süleymanşah², (1075-1086) Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanıdır.³ O, kısa zamanda Orta Anadolu üzerinden, daha önceleri de Selçuklu akıncılarının hareketinde bulunduğu Marmara denizi yönüne hareketle 1075 yılında İznik'i fethetti ve burasını temelini atmakta olduğu Türkiye Selçuklu devleti'nin başkenti yaparak siyasi erkini oluşturmuştur. İznik'te yeni bir Türk devletinin kurulması, Anadolu'ya gelen Türkmenlerin birleşmesine ve doğudaki Müslüman Türklerin büyük topluluklar halinde bölgeye gelmelerine sebep olmuştur.⁴

Bizans'taki siyasi karışıklıkları fırsat bilen Süleymanşah akıllı stratejiler uygulayarak sınırlarını Marmara, Karadeniz ve Akdeniz yörelerine doğru genişletmiştir. Aynı zamanda Bizans ile Drakon (Dragos Deresi)⁵ adı verilen bir

¹ Osman Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996, s. 32-33. Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Ali Sevim; *Anadolu'nun Fethi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014; Mehmet Şeker; *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

² Süleymanşah'ın Anadolu'ya gelerek Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmasıyla ilgili diğer bir görüşte şöyledir: "Süleymanşah'ın babası Kutalmış, Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'a karşı isyan etmesi sonucunda öldürülmüştür. Süleymanşah babasının öldürülmesinden sonra Anadolu'ya kaçmıştır. Yine Süleymanşah'ın Anadolu'da gazâ ile meşgul olması ve Büyük Selçuklulara sorun çıkarmaması için bizzat Alparslan tarafından Anadolu'ya gönderildiği şeklinde görüşler de vardır. "İbrahim Balık, *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s. 137.

³ Süleymanşah hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Ali Sevim; *Anadolu Fatihisi Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.

⁴ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Adem Süslü; *Sultan I. Süleyman Şah ve Anadolu'nun Türkleşip İslamlaşmasında Rol Oynayan Unsurlar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1993.

⁵ Dragos Deresi: İzmit-İstanbul (Kartal-Maltepe) bölgeleri arasından geçen çayın adıdır. bk. Faruk Sümer; "Anadolu Selçukluları" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 36, s.380.

antlaşma yaparak devletini bir siyasi güç unsuru olarak ilan etmiş, bütün Anadolu'ya hakim olduğunu Bizans Devleti'ne tasdik ettirmiştir.

Süleymanşah'ın devletin sınırlarını genişletip başarılı bir şekilde fetihler yapması Azerbaycan'dan kalabalık Türk kitlelerinin Anadolu'ya gelmesini sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda Türk nüfusunun artmasına ve Anadolu'daki Türk hakimiyetinin de kalıcı olmasına vesile olmuştur.⁶

Bizans ile Dragos Suyu Antlaşmasını yaptıktan sonra Süleymanşah Güneydoğu ve Suriye bölgelerine seferler düzenleyerek Tarsus, Adana, Misis⁷, Anazarba ve Malatya'yı fethetmiştir. Daha sonra Ermeni Prenslğine bağlı olan Antakya'da karışıklık çıkmasını fırsat bilen sultan, devletin ileri gelen emîrlerinden Ebulkasım'ı İznik'te bırakarak Antakya'ya hareket etmiştir. Antakya'ya hakim olan Süleymanşah, Suriye Selçuklu hükümdarı Tacüddeve Tutuş⁸ ile Halep hakimiyeti yüzünden karşı karşıya gelmişlerdir. Aynu Seylem yörelerinde 5 Haziran 1086'da savaş yapılmıştır. Bu savaşta hayatını kaybeden Süleymanşah, izlemiş olduğu başarılı fetihler ve askeri zaferler sayesinde bu coğrafyada bir Türk devletinin doğmasına vesile olmuştur.⁹

Süleymanşah'ın ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti 1086-1092 yılları arasında altı yıl hükümdarsız kalmış; ancak önce Emîr Ebulkasım, daha sonra da kardeşi Ebulgazi devlet işlerini yürütmüşlerdir. Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın ölümünden sonra ortaya çıkan saltanat mücadeleleri sırasında İsfahan'da bulunan Süleymanşah'ın oğlu I. Kılıç Arslan, kardeşi ile birlikte İznik'e geldi. Ebulgazi, Bizans kuşatması altında bulunan şehrin yönetimini I. Kılıç Arslan'a teslim etti. Böylece I. Kılıç Arslan sultan unvanıyla tahta geçerek Türkiye Selçuklu Devletinin devamlılığını sağlamış, babası Süleymanşah'ın mirasını devralmıştır (1092-1107).¹⁰

⁶ Osman Turan; *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s. 286.

⁷ Misis: Ceyhan nehrinin sağ kıyısında Adana'ya 27 km uzaklıkta kurulan tarihi bir şehir. Bk. Işın Demirkent; "Misis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.30, 2005, s.178-181.

⁸ Tacüddeve Tutuş hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkerim Özyayın; "Tutuş" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, 2012, s.446-449.

⁹ Ali Sevim, 'Süleyman Şah I', *DİA*, C. 38, 2010, s. 105

¹⁰ Işın Demirkent; *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996. s. 6-15.

I. Kılıç Arslan, Çaka Bey tarafından İzmir ve çevresinde kuvvetli bir donanma meydana getirilerek kurulan Çaka Beyliğini¹¹ Bizans'ın entrikaları sonucu ortadan kaldırmıştır.¹²

Kudüs'ü Müslümanlardan kurtarmak bahanesiyle başlatılan Haçlı Seferleri¹³ neticesinde İznik, Türkiye Selçuklu devleti idaresinden çıkmıştır (1096). Haçlıların Anadolu içinden Kudüs'e doğru ilerlemeleri Selçuklu sınırının Eskişehir-Antalya hattına kadar gerilemesine sebep olmuştur. Bu geri çekilişten faydalanan Toroslardaki Ermeniler de Kilikya da bir prenslik kurmayı başarmışlardır. Danişmend Gazi¹⁴ tarafından Haçlıların Antakya Prensi Bohemond'un esir alınması üzerine sefere gelen Haçlı ordusu, Konya-Ereğli civarında I. Kılıç Arslan tarafından imha edilmiştir (1102). Böylece Haçlıların, Anadolu yoluyla Suriye'ye gittikleri Akşehir-Konya-Ereğli güzergahı kesilmiştir. Ayrıca I. Kılıç Arslan, Maraş ve yörelerini Haçlılardan almış, Danişmendlilere¹⁵ geçmiş olan Malatya'yı zapt ederek (1102) Anadolu'da Danişmendlilerin artan etkinliğini zayıflatmıştır. Malatya'dan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu seferine yönelen I. Kılıç Arslan Musul'u Türkiye Selçuklu Devleti sınırları içine almıştır (19 Nisan 1107). Urfa kuşatması sırasında Çavlı ile yapılan savaşta hayatını kaybetmiştir (1138).¹⁶

I. Kılıç Arslan Türkiye Selçuklu Devleti'nin en sıkıntılı zamanında iş başına gelmiş on beş yıllık saltanatı döneminde hem Bizans ile hem de Haçlılarla çok zor şartlar altında mücadelelerde bulunmuştur. Özellikle Anadolu'da bağımsız bir şekilde hüküm süren Türk beyliklerini ortadan kaldırarak Anadolu birliğini kurmada önemli çaba ve başarılar sergilemiştir.

¹¹ Laszlo Rasonyi; *Tarihte Türklük*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2008, s. 287.

¹² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 87-95; Türkmen Parlak; *Ege Denizinde İlk Türk Derya Beyleri*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İzmir 1979, s.17-38.

¹³ Haçlı Seferi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Steven Runciman; *Haçlı Seferleri Tarihi, I. Cilt, Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu*, Çev.:Fikret I., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998; Süleyman Genç; *Albertus Aquensis'in Historia Lerosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2017; Claude Cohen; *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014; Işın Demirkent; *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997; Ahmet Refik Altınay; *Haçlılar*, Ed. Güray Kırpık, İstanbul 2007; Işın Demirkent; *Kudüs'ün Zaptı*, Popüler Tarih, Temmuz 2002; Aydın Usta; *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınları, Aralık 2008; Işın Demirkent; *Yakındoğu'nun Avrupa'ya Öğrettikleri*, Popüler Tarih, Nisan 2003.

¹⁴ Danişmend Gazi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın; "Danişmend Gazi", *DİA*, 1993, C. 08, s. 467-469,

¹⁵ Danişmendlilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Hayriye Çetinkaya; *Danişmendliler ve Kayseri'deki Sosyo Kültürel Mirasları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009; Sefer Solmaz; *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001; Cengiz Zeybek; *Tarihi bir kaynak olarak Danişmendname ve Danişmendliler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000.

¹⁶ Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan*, s. 56-58.

Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümüyle sona eren savaştan sonra Emîr Çavlı tarafından yakalanarak Irak sultanı Muhammed Tapar'ın yanına gönderilen oğlu Şahinşah daha sonra serbest bırakılmış ve Malatya'ya gelerek sultan olmuştur. Ancak kardeşi Mesut'un Danişmend Beyliği'nden gördüğü destek sayesinde Şahinşah, etkisiz hale getirilmiş ve saltanat devri böylece sona ermiştir (1116).¹⁷

I. İzzeddin Mesut'un Türkiye Selçuklu saltanatına geçmesinden iki yıl sonra Bizans tahtına oturan II. İoannes Komnenos, Selçuklulardan Denizli'yi alarak Uluborlu ve Antalya yörelerinde bazı yerleri ele geçirmiştir.¹⁸

Sultan I. Mesut devrinin özellikle Emîr Gazi'nin Danişmendli tahtında bulunduğu devrede (1115-1134) Türkiye'deki siyasi liderlik Selçuklulardan Danişmendlilere geçmiştir.¹⁹ Ancak bu liderlik fazla uzun sürmemiştir. Çünkü Selçukluların Bizans ile Konya'da yaptıkları savaşı kazanmaları ve yine sultan I. Mesut'un II. Haçlı ordusunu (1147) Eskişehir'de mağlup etmesi, dengelerin değişmesine sebep olmuştur. Sultan I. Mesut'un Haçlılar karşısında kazanmış olduğu bu zafer Anadolu'daki Selçuklu hâkimiyetinin kesinleşmesine ve bir zamanlar himayesinde olduğu Danişmendoğullarını da hakimiyeti altına almasıyla Anadolu'nun tek hâkimi durumuna gelmesini sağlamıştır.

Sultan I. Mesut hayattayken ilerleyen yaşını da dikkate alarak Türkiye Selçuklu Devletini üç oğlu (Kılıç Arslan, Şahinşah, Devlet) arasında bölüştürdü ise de seferlere çıkarken daima yanında götürdüğü Elbistan Meliki II. Kılıç Arslan'ı Selçuklu tahtına oturtmuştur. Sultan I. Mesut bu icraattan sonra çok geçmeden 1155 yılında hayatını kaybetmiştir.²⁰

Babası Sultan I. Mesut'un vefatından sonra Konya'da Selçuklu tahtına oturan II. Kılıç Arslan taht iddiasıyla kendisine karşı harekete geçen kardeşleri Şahinşah ve Devlet'i etkisiz hale getirmiştir. Öte yandan Türkiye Selçuklu devletinin sınırlarının genişlemesi ve gücünün artarak devam etmesi Bizans İmparatorunu rahatsız ettiğinden I. Manuel Komnenos'un harekete geçmesine sebep olmuştur. Eskişehir

¹⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 154-160.

¹⁸ Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi 2*, T.C. Kültür Bakanlığı, 2014, s.45-46.

¹⁹ Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", *DİA*, C. 08, 1993, s. 470.

²⁰ Sultan I. Mesud dönemi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Muharrem Kesik; *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003; Metin Kılıç; *Türkiye Selçukluları Tarihi I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2004.

yakınlarında Selçuklu kuvvetlerinin baskınları sonucu oldukça ağır kayıplar veren Bizans ordusu, geri çekilerek İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır (1159).²¹ II. Kılıç Arslan Bizans ile batı sınırlarını güvence altına alan bir anlaşma yaptıktan²² sonra ilk iş Danişmendlileri ortadan kaldırarak²³ Anadolu'da siyasi birliği kurma yolunda önemli bir adım atmıştır. (1178).²⁴ II. Kılıç Arslan'ın en büyük başarısı ise hiç şüphesiz Bizans imparatoru ile yapmış olduğu Miryakefalon (Kumdanlı) savaşıdır. (Eylül 1176) Bu savaşın kazanılması ile Türkiye Selçuklu Devleti Anadolu üzerindeki hâkimiyetini kesinleştirmiş ve özellikle Bizans bu tarihten sonra Anadolu üzerindeki emellerinden vazgeçmiştir.²⁵

II. Kılıç Arslan yaşının ilerlemesi ve oğulları arasında herhangi bir iktidar mücadelesinin ortaya çıkmaması için devletin topraklarını 11 oğluna paylaşmıştır.²⁶ Böylece II. Kılıç Arslan sultan sıfatıyla Konya'da oturmuş; oğulları ise kendisine tabi olmak suretiyle melik olarak atandıkları şehir ve yörelerini yönetmişlerdir. Bu sırada 1187 yılında Kudüs'ün Selahaddin Eyyubi²⁷ tarafından ele geçirilmesi üzerine III. Haçlı ordusu harekete geçmiştir.²⁸ Haçlıların Konya'ya girip burada tahribat yapmaları ne yazık ki önlenememiştir. Başkent Konya'da oğlu Melikşah'ın baskısı altında bulunan Sultan II. Kılıç Arslan, oğullarının birbirine düştükleri bir zamanda sığınmak zorunda kaldığı diğer oğlu veliaht Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanında vefat etmiştir.²⁹

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, babası II. Kılıç Arslan'ın desteğiyle, kardeşi Kutbüddin Melikşah'tan başkent Konya'yı aldıktan sonra Türkiye Selçuklu devleti sultanı olmuştur. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk saltanatı beş yıl sürmüştür (1192-1196). Bu beş yıllık sürede sultan I. Keyhüsrev batı yönlü fetih politikası izlemiştir. Fakat bu sıralarda Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşah'ın Konya'yı kuşatması ve

²¹ Abdülkerim Özaydın; "Kılıçarslan II", *DİA*, C. 25, s.399.

²² Çağatay Uluçay; *İlk Müslüman Türk Devletleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 128.

²³ Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Rifat Dağlı, *II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dış Siyaseti*, (1155-1192), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Ankara 2011.

²⁴ İlhan Erdem, "XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hakimiyet Mücadeleleri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı.30, 1997 Ankara, s.58

²⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 210.

²⁶ Hasan Fehmi Turgal; *Anadolu Selçukluları-Müneccimbaşıya Göre*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1935, s. 20.

²⁷ Selahaddin Eyyubi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ramazan Şeşen; *Kudüs Fatih Selahaddin Eyyubi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013; Serkan Özer; *Selahaddin Eyyubi ve Haçlılar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2010.

²⁸ III. Haçlı Seferi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk., Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi III. Cilt, Aka Krallığı ve Daha Sonraki Haçlı Seferleri*, Çev: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.

²⁹ İbrahim Kafesoğlu; *Selçuklu Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972, s. 96.

başarılı olması üzerine I. Gıyaseddin Keyhüsrev şehri terk etmek zorunda kalmıştır³⁰. Saltanatını kardeşine bırakmak zorunda kalan I. Keyhüsrev destek sağlamak amacıyla İstanbul'a gitmiştir. İmparator tarafından iyi karşılanan ancak ümit ettiği desteği bulamayan I. Keyhüsrev, burada ülkesinden uzak gurbet hayatı geçirmiştir.³¹

II. Rükneddin Süleymanşah Türkiye Selçuklu tahtına sultan sıfatıyla oturduğu andan itibaren (1196) kardeşleri Arslanşah, Bekyarukşah ve Tuğrulşah'ı itaat altına alarak saltanatını sağlamlaştırmıştır. Ancak Süleymanşah'ın bu iç meselelerle uğraşmasını fırsat bilen Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos ve diğer taraftan Ermeni prensi II. Leon'un Türkiye Selçuklu topraklarına yönelik saldırılarını başarılı siyasi ve askeri hareketle engelleyerek devletin toprak bütünlüğünü korumayı başarmıştır.³²

II. Rükneddin Süleymanşah'ın 8 yıl kadar süren saltanatı döneminde devletin sınırları kuzeyde Karadeniz, doğuda Gürcistan, batıda Bilecik ve güneyde Maraş hattına kadar genişlemiştir. Kuzeyden Anadolu'yu tehdit eden Gürcülere karşı 1202 yılında sefere çıkmıştır. Selçuklu ordusu bu sefer karşısında başarısız olsa da Saltuk ili ve Erzurum Selçukluların eline geçmiş ve böylece Saltuklu hakimiyetine son verilmiştir.³³ Kendisi yeni bir Gürcistan seferine gitmekte iken hastalanıp hayatını kaybetmiştir (6 Temmuz 1204). Vefatından sonra yerine çocuk yaşta tahta oturan III. Kılıç Arslan, 8 ay sonra saltanatı amcası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e bırakmak zorunda kalmıştır. (1205).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci defa Türkiye Selçuklu tahtına çıktıktan sonra ilk iş olarak oğulları İzzeddin'i Malatya'ya, Alaaddin Keykubat'ı Danişmend iline, Celaleddin Keyferidun'u da Koyunhisar'a atamıştır. Ancak taht kavgalarının en önemli sebeplerinden biri olan bölgesel özerklik sistemini kaldırarak yerine merkeze bağlı bir sistem getirmek olmuştur. Buna göre melikler, sultana bağlı olarak birer vali sıfatıyla görevlerini sürdürmeye başlamışlardır.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yeni tahta çıktığı sıralarda Haçlı orduları İstanbul'u kuşatıp Bizans idaresine el koymuşlardı. Bunun üzerine Bizans hanedan

³⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l Ala'İye Fi'l-Umuri'l Ala'İye (Selçuk Name)*, Çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, Cilt. II. s. 51-53.

³¹ Kerimüddin Mahmud Aksarayi, *Müsammeretü'l Ahbar*, Çev: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 24.

³² Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 161, 162.

³³ Erdem, "XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hakimiyet Mücadeleleri", s. 61

mensuplarından biri Theodoros Laskaris 1206 yılında İznik'te diğeri Komnenos ailesinden Aleksios ve David Karadeniz bölgesinde başkenti Trabzon olmak üzere iki küçük devlet kurmuşlardır (1204-1461). Ancak Aleksios'un Türkiye Selçuklu devleti aleyhine genişleme politikası izlemesi ve aynı zamanda Türk tacirlerinin uluslararası ticaret yolunu tehlikeye düşürmüş olması I. Keyhüsrev'i harekete geçirmiştir. Samsun yörelerini Türkiye Selçuklu sınırları içine alan Sultan, Karadeniz uluslararası ticaret yolunun güvenliğini sağladıktan sonra bu kez Avrupa ve Mısır'dan gelen ticaret gemilerinin uğrak yeri olan Antalya'yı da hâkimiyeti altına almıştır. Böylece devletin sınırları Karadeniz'den Akdeniz'e kadar genişlemiş olmuştur (1207).³⁴

Antalya'nın fethinden bir yıl sonra ayaklanan Çukurova Ermenileri üzerine sefere çıkan ve başarılı olan I. Keyhüsrev Kilikya topraklarının hâkimiyetini sağlamış ve Türkiye-Suriye ticaret yolunun güvenliğini muhafaza etmiştir.³⁵

Türkiye Selçuklu devletine saltanatı süresince önemli hizmetleri olan I. Keyhüsrev İznik Bizans İmparatorluğu ile yapılan savaşta hayatını kaybetmiştir.³⁶ Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in naaşı Konya'ya getirilerek Sultanlar Türbesi'ne defnedilmiştir (5 Haziran 1211).³⁷

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehit olmasından sonra yerine, meliklik dönemini Malatya'da geçiren I. İzzeddin Keykavus Selçuklu devlet adamlarının kararıyla sultan ilan edilmiştir. Ancak Tokat melikliği yapan küçük kardeşi I. Alaaddin Keykubat tahtta hak iddia ederek Keykavus'un sultanlığını tanımamıştır. I. İzzeddin Keykavus, kardeşi I. Alaaddin Keykubat tehlikesini bertaraf etmekte başarı sağlayarak, Konya'da Selçuklu tahtına oturmuştur (1211-1220).³⁸

I. İzzeddin Keykavus ilk olarak Sinop'u Türkiye Selçuklu devleti sınırlarına dâhil etmiştir. Karadeniz de bu önemli ticaret kentinin hâkimiyet altına alınmasının yanı sıra Akdeniz'de de Antalya'nın tekrar fethedilip Türkiye Selçuklu topraklarına

³⁴ Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 122-127.

³⁵ Ali Sevim, "Keyhüsrev I", *DİA*, C. 25, s. 348.

³⁶ Turan, a.g.e., s. 288-289.

³⁷ Kaya, a.g.e., s. 137-157.

³⁸ I. İzzeddin Keykavus ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)* Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.

katılması ticaret yollarının genişletilmesi ve güvenliğinin sağlanması yolunda önemli bir başarı idi.³⁹

I. İzzeddin Keykavus Antalya seferinde bulunduğu sırada Çukurova Ermenilerinin Antakya'yı işgal etmeleri üzerine çıktığı sefer sonucu Ermeniler tekrardan itaat altına alınmıştır. Ermenilerden sonra Eyyubi seferine çıkan Sultan I. İzzeddin Keykavus yolda hastalanarak hayatını kaybetmiştir(1220).⁴⁰

I. İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra I. Alaaddin Keykubat'ın (1220-1237) sultan olması ile Türkiye Selçuklu devletinde büyük bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme devletin her alanında (siyasi, sosyal, ekonomi vb.) kendini göstermiştir.⁴¹

I. Alaaddin Keykubat öncelikle yaklaşmakta olan Moğol tehdidine karşı siyasî ve askerî önlemler alarak işe başlamıştır. Daha sonra Ermeni krallığının Akdeniz'e bağlantı noktası olan Kalonoros'u kuşatarak hâkimiyeti altına almıştır. Buranın kendi adına izafetle Alaiyye olarak değiştirilmesini bir fermanla emretmiştir (1222)⁴². Aynı zamanda Kırım kıyısında önemli bir ticaret merkezi olan Suğdak'ın 1226 yılında alınması ile birçok Rus knez ve Kıpçak beyleri de itaate alınmıştır. Devlet içinde kendisine karşı tavır sergileyen kumandanları idam ve sürgün ederek otoritesini kuvvetlendirmiştir.

Diğer taraftan Harezmşah hükümdarı Celaleddin Harezmşah'ın, 1229'da Ahlat'ı kuşatması ve gerekse Erzurum meliki Cihanşah'ı I. Keykubat'a karşı kışkırtması üzerine, gerilen siyasî ortam iki Türk ordusunun Erzincan'da bulunan Yassıçemen ovasında savaşmalarına sebep olmuştur. Bu savaşta Selçuklu ordusu Celaleddin ile Cihanşah'ın ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştır.⁴³

Bu olaydan kısa bir süre sonra Moğolların 1231 yılında Doğu Anadolu'ya girerek Eyyubî ve Artuklu kentlerini istila etmek suretiyle Sivas yakınlarına kadar gelmeleri üzerine 1239 yılında Sultan I. Alaaddin Keykubat tarafından Moğol hanı Ögeday'a barış için elçi gönderdikten başka, olası bir Moğol saldırısını ülke sınırları

³⁹ Yusuf Küçükdağ ve Caner Arabacı. *Selçuklular ve Konya*. Mikro Yayınları, Konya 1999, s. 93.

⁴⁰ Uluçay, a.g.e., s. 137.

⁴¹ Alaaddin Keykubat ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Emine Uyumaz; *Sultan I. Alaaddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

⁴² Tuncer Baykara; *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990, s. 127.

⁴³ Önder Kaya; "Yassıçemen Savaşında Türkiye Selçuklu-Eyyubi İttifakı" *I. Alaaddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 06-07 Kasım 2008 Konya, s. 318-326.

dışında karşılamak amacıyla Kemaleddin Kamyar'ı sefere göndermiştir.⁴⁴ Bu sefer neticesinde Kamyar, Ahlat, Van, Bitlis ve çevrelerini Türkiye Selçuklu Devleti sınırları içine katmış ve harap olan kaleleri onartarak gerekli tedbirleri almıştır. Bu sırada Harput'un da alınarak Selçuklu sınırlarına dâhil edilmesi, Harput Artukoğulları Emirliği'nin sona ermesine sebep olmuştur.⁴⁵

I. Alaaddin Keykubat hem Anadolu birliğini tesis etmek hem de Güneydoğu Anadolu bölgesini tehdit eden Eyyubileri ortadan kaldırmak amacıyla büyük bir ordu oluşturmuştur. Ancak savaş öncesi düzenlenen bir şölide zehirlenerek 30 Mayıs 1237'de hayatını kaybetmiştir. I. Alaaddin Keykubat'ın ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti gerileme dönemine girmiştir.

⁴⁴ Turgal, a.g.e., s. 50-51.

⁴⁵ Faruk Sümer, '*Keykubad I*', *DİA*, 2002, Cilt 25, s. 359

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİ HAZIRLAYAN SİYASİ YAPI

1. II. GİYASEDDİN KEYHÜSREV VE SELÇUKLU OTORİTESİNİN SARSILMASI

II. Gıyaseddin Keyhüsrev I. Alaaddin Keykubat'ın büyük oğludur. Annesinin Mahperi Hatun olduğu hem kitabelerden hem de bıraktığı önemli hayratlardan anlaşılmaktadır.⁴⁶ Aslen Hristiyan olan Mahperi Hatun I. Alaaddin Keykubat'ın ölümünden sonra Müslüman olmuştur.⁴⁷

II. Gıyaseddin Keyhüsrev küçük yaşta babası tarafından Erzincan'a melik olarak tayin edilmiş ve Antalya subaşı olan Mübarizüddin Ertokuşu'da⁴⁸ atabeyi⁴⁹ olarak vazifelendirmiştir.⁵⁰

I. Alaaddin Keykubat'ın Keyhüsrev'den başka İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin isimli iki oğlu daha vardı. I Alaaddin Keykubat ölmeden önce Kayseri'de yaptığı bir merasim sırasında Kılıç Arslan'ı kendisine veliaht tayin etmiştir. Ancak Alaaddin Keykubat Keykubadiye sarayında ölünce önemli devlet adamları Şemseddin Altunaba, Taceddin Pervane, Cemaleddin Ferruh, Saadettin Köpek, Gürcüoğlu Zahirüddeve, Gıyaseddin'i Kayseri'ye götürerek burada tahta çıkarmışlardır.⁵¹

⁴⁶ Mahperi Hatun ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Demet Turgut; *Mahperi Huand Hatun ve Yaptırdığı Yapılar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2015.

⁴⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 403; Nejat Kaymaz; *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 25.

⁴⁸ Mübarizeddin Ertokuş ile ilgili bk. Nermin Şaman Doğan, "Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı 1, Haziran 2010. Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri II. (Mübarizeddin Ertokuş ve Vakfiyesi)", Belleten, C. XI, S. 43, T.T.K. Basımevi, Ankara 1947, s.415-419. Abdullah Çakmak ve Mehmet Yağcı, "Mübarizeddin Ertokuş ve Osmanlı Dönemi Atabey Medresesi Evkafı", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, Haziran 2017, s. 63.

Aynur Durukan, "Ertokuş Külliyesi", *DİA*, 1995, Cilt 11, s. 314.

⁴⁹ Atabey: Türkiye Selçuklularında şehzadeler küçük yaşta iken devlet işlerinde yetişmek üzere Atabey veya lalalara emanet edilirdi. Şehzadeler mutemed şahıslardan olan Atabey'in nezaretinde bir eyalet ya da vilayete giderlerdi. Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995, s.63

⁵⁰ Aydın Taneri; "Mübarizeddin Ertokuş", *DİA*, 1995, Cilt 11, s. 313.

⁵¹ Münecimbaşı Ahmet b. Lütfullah; *Camii'd Düvel*, Haz: Ali Öngül, Akademik Kitabevi, İzmir 2001, s. 80.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkarılmasına I. Alaaddin Keykubat'ın asıl arzusunun yerine getirilmemesinden dolayı karşı çıkan Harezm emiri Kayır Han Kemaleddin Kamyar ile Hüsameddin Kamyeri daha sonra bu durumu kabullenerek yeni sultanı kutlamak zorunda kalmışlardır.⁵²

II. Gıyaseddin Keyhüsrev saltanat makamını sağlamlaştırdıktan sonra I. Alaaddin Keykubat'ın sağlığında Kayseri'ye gelmiş bulunan elçileri kabul etmiştir. Babasının Ögeday Han'a göndermek için hazırladığı elçiyi Moğolistan'a göndermiştir. Haleb Eyyubî hükümdarı Melik Nasır'ın isteği üzerine I. Alaaddin Keykubat döneminde yapılan antlaşmayı 1237 Ağustosunda yenilemiştir. Bu dostluğu Melik Nasır'ın kızı Gaziye Hatun ile evlenerek ve kendi kız kardeşi Melike Hatun'un da Melik Nasırla evlenmesine izin vererek pekiştirmiştir. Böylece Haleb Eyyubî hükümdarı Selçuklu Devleti'nin tabiiyetini kabul etmiş; hatta II. Keyhüsrev adına hutbe okutup para bastırmıştır.⁵³

Sumeysat ve Amid bölgelerini hakimiyeti altına alarak Artuklu hükümdarını da itaati altına alan II. Keyhüsrev buralara hakim olmak isteyen Mısır Eyyubî sultanı Melik Kamil'e karşı güçlü bir ittifak kurmuştur. Melik Kamil kendisine karşı yapılmış bu ittifakı dağıtmak amacıyla Haleb üzerine bir ordu sevk etmiştir. Ancak bu sefer esnasında Melik Kamil'in hastalanarak vefat etmesi üzerine Selçuklu devletine yönelik bu tehlike de ortadan kalkmıştır (1238).⁵⁴

1.1. II. GYASEDDİN KEYHÜSREV VE SAADETTİN KÖPEK'İN DEVLET OTORİTESİNE VERDİĞİ ZARAR

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasında büyük rolü olan Saadettin Köpek⁵⁵ II. Keyhüsrev'in saltanatının tehlikeye düşmesini tamamen ortadan kaldırmak amacıyla veliaht II. İzzeddin Kılıç Arslan'ı destekleyen Harizm beyleri ve askerlerinin başı olan Kayır Han'ı bir yolunu bularak ortadan kaldırmıştır. Bu durum karşısında tedirginliğe düşen diğer Harizm begleri ve askerleri Selçuklu hizmetini terk edip Kayseri'den uzaklaşarak Fırat nehrine kadar olan bölgelerde yağma akınları

⁵²Hasan Geyikoğlu; *Doğu Anadolu'da Harezmşahlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1992, s. 181.

⁵³Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri* s. 36-37.

⁵⁴Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 406-407.

⁵⁵ Saadettin Köpek ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Muharrem Kesik; "Saadeddin Köpek", *DİA*, C. 35, 2008 s. 392-393. Ayrıca *köpek* kelimesinin ad olarak kullanımının olumsuz bir anlam taşımadığını belirtmek gerekir. Söz konusu kelime Türkçe değil; Moğolca kaynaklı olabilir. Günümüz Moğolcasındaki *kübegün* "oğlan çocuğu" sözü de *köpek* kelimesi ile akrabadır.

gerçekleştirmiştir. Bu durum karşısında Selçuklu hükümeti Kemaleddin Kamyar⁵⁶ komutasında bir orduyu bu askerler üzerine göndermiştir. Harizm askerleri Selçuklu ordusunu bozguna uğratmıştır. Ayrıca Siverek ve Sumeysat bölgelerini yağma Urfa, Harran ve Suruç beldelerini de istila ederek aldıkları bu bölgeleri Harizimli Hanlar Türk feodal sistemine göre aralarında paylaşmışlardır.

Kemaleddin Kamyar'ın bu başarısızlığını fırsat bilen Saadettin Köpek, Sultan II. Keyhüsrev'i kışkırtarak aralarında Kemaleddin Kamyar'ın da bulunduğu Selçuklu devletinde önemli hizmetlerde bulunan devlet adamlarını (Hüsameddin Kaymeri, Taceddin Pervane, Şemseddin Altunaba) bir bir ortadan kaldırmıştır.⁵⁷

II. Gıyaseddin Keyhüsrev Saadettin Köpek'in bu faaliyetlerine rağmen asıl tehlikenin kardeşi İzzeddin Kılıç Arslan'dan geleceğini düşünmekte ve saltanatın elden çıkmasından korkmaktaydı. Bu korkuyu bertaraf etmek amacıyla kardeşi İzzeddin Kılıç Arslan'ı öldürmüş, çocukları Rükneddin'i ve İzzeddin Kılıç Arslan'ı önce hapse attırıp sonra da öldürtme yoluna giderek ortadan kaldırmıştır.

Öte yandan Saadettin Köpek hem iktidarını artırmak hem de muhaliflerin cesaretini kırmak adına Eyyubilerin parçalanmış ve zayıf durumundan istifade etmek suretiyle Sumeysat kalesini kuşatmıştır. Şehri ele geçirerek çevredeki kaleleri de fetheden Saadettin Köpek kudreti ve heybeti artmış bir şekilde bu zaferle Konya'ya dönmüştür. Kendisine artık muhalif kimse kalmamış, aynı zamanda kendi iktidar ve ihtirasları için yaptığı siyasi cinayetler yetmiyormuş gibi bu sefer Selçuklu tahtına geçmek için çeşitli iddialarda bulunmuştur. Öyle ki Saadettin Köpek, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in gayr-i meşru oğlu olduğunu söyleyerek Selçuklu tahtını kendisi için meşrulaştırmış ve bu soydan olmayan bir kimsenin tahta çıkamayacağını bildiği için bu yola başvurmuştur.⁵⁸

Saadettin Köpek'in tahta çıkmak için gerçekleştirmiş olduğu bu girişimler II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i endişeye düşürmüş ve ona karşı harekete geçirmiştir. II. Keyhüsrev, Sivas subaşı Hüsameddin Karaca'nın yardımına başvurarak gizli bir şekilde yapmış oldukları plan neticesinde Saadettin Köpek öldürülmüş ve devlet

⁵⁶ Kemaleddin Kamyar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 72-79

⁵⁷ İsmail Karakoç; *Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Sadettin Köpek ve Faaliyetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, s. 26-33.

⁵⁸ Salim Koca, "Sultan I. Alaaddin Keykubat'tan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zafiyeti ve Emir Saadettin Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Gazi Türkiyat Dergisi*, Güz 2010, Sayı 7, s. 88.

büyük bir tehlikeden kurtulmuştur. Saadettin Köpek'in ölümünden sonra devlet kadrolarında yeni bir düzenleme yapılmış Mühezzibüddin Ali vezirliğe, Şemseddin Muhammed İsfahanî nâibliğe⁵⁹, Velîyüddin Tercüman pervaneliğe⁶⁰, Mecdeddin Muhammed (İbni Bibi'nin babası) tercümanlığa ve Celaleddin Karatay da Hazine-i Hassa'ya tayin edildi. Bu icraatlardan sonra II. Gıyaseddin Keyhüsrev sözlüsü olan Gürcü kraliçesi Rosudan'ın kızı Thamara (Gürcü Hatun) ile evlenmiştir.⁶¹

1.2. HAREZMŞAHLI KOMUTANLARIN KÜSTÜRÜLMESİ

Türkiye Selçuklu Devleti Saadettin Köpek'in ölümü ile buhran dönemini atlatmış aynı zamanda devlet kadrolarında yeni düzenlemeler yapmakla ülke içindeki sarsıntı durumunu bertaraf etmişti. Ancak Selçuklu devlet hizmetinden ayrılıp Urfa, Horasan, Suruç ve Resûlayn bölgelerini aralarında paylaşarak askeri bir feodalizm kuran Harizmliler çevre bölgeleri yağma ve soygunlar yaparak Suriye ve Anadolu arasındaki büyük kervan yolunu işlemez hale getirmiş çiftçilerin ve ticaret kafilelerin bu durumdan zarar görmelerine neden olmuşlardı.⁶² Bu durum üzerine II. Keyhüsrev, Necmeddin Muhammed Tercüman'ı Harizmlilerin Selçuklu hizmetine geri dönmeleri ve devlete itaat etmelerini sağlamakla görevlendirmişti. Bir süre yağma akınlarını terk eden ve devlete itaat eden Harizmliler bu durumu çok sürdürmemişler ve tekrardan soygun ve akınlara devam ederek kervanları basmaya başlamışlardır. Özellikle Harizmlilerin Haleb'e yönelik akınları başta Haleb Eyyubî hükümdarı Melik Nasır olmak üzere Eyyubî ve Artuklu hükümdarlarını da rahatsız ettiğinden bu hükümdarlar Selçukluların yardımını istemişlerdir.

Bunun üzerine sevk edilen Selçuklu ordusu Malatya Subaşı Tercüman Zaireddin Mansur komutanlığında Harran'da toplanan Harezmîleri yenilgiye uğratmıştır. Yapılan antlaşmaya göre Harran kalesi, Urfa ve Suruç Eyyubîlere bırakıldı, Siverek ve Diyarbakir de Selçuklular'a ait olacaktı.⁶³ Ancak Siverek alınsa da bütünlüğün sağlanması için Diyarbakir'in de zaptı gerekiyordu. Bu sebeple Sultan

⁵⁹ Naib-i Saltanat: Sultanın başkentten ayrılması durumunda ona ait devlet işlerine bakmakla görevli kişi., Refik Turan, a.g.e., s. 58

⁶⁰ Pervane: Bu makamda görevli olan kişi büyük divanda bulunan arazi defterlerinde has ve ikta yani dirlik olan tımara ait tevcihatı yapar, buna ait menşur ve beratları hazırlardı. Refik Turan, *age.* s.66

⁶¹ Ömer Subaşı, "Türkiye Selçuklu Devletinde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 13, Sayı 33, 2016, s. 388-389.

⁶² Geyikoğlu; *Doğu Anadolu'da Harezmşahlar*, 's. 187-188.

⁶³ Yasemin Aktaş, "II. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyubiler Arasındaki İlişkiler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 39, Ağustos 2015, s. 258-259.

II. Keyhüsrev Diyarbekir'in alınması için Sivas subaşı Mübarizeddin Çavlı⁶⁴ ile Niksar subaşı Mübarizeddin Yavtaş komutasında bölgeye ordu sevk etmiştir. Gönderilen ordu 1240 senesinde Diyarbekir'i kuşattı ve Diyarbekir 400.000 dirhem verilmek suretiyle halkın bütün haklarını kullanma karşılığında ve divanî vergilerden⁶⁵ avariz yükümlülüklerinden muaf tutulmaları neticesinde Fahreddin Dinari tarafından teslim edilmiştir. Selçuklu sınırlarına dâhil edilen Diyarbekir'den başka Siverek, Ergani, Çermük ve diğer kaleler de ele geçirilmiştir. Diyarbekir subaşılığı görevi de Mubarizeddin İsa Candar'a verilmiştir.

1.3. BABAİ AYAKLANMASI VE TOPLUMSAL HUZURUN BOZULMASI

Türkiye Selçuklu Devletinin iç ve dış gücü II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kifayetsiz tutumuna rağmen devam etmiştir. Aynı şekilde komşu devletler üzerindeki hâkimiyeti ve itibarı da kabul edilmiştir. Ancak Moğolların batı yönünde gerçekleştirdikleri istilalar neticesinde göçebe Türkmenler Anadolu-Suriye sınır bölgelerinde yoğunlaşmışlar; bu sınır bölgelerindeki göçebeler ile yerleşik halk yaşam tarzlarının farklı olması sebebiyle (sosyal ve dini) çatışmışlardır.

Geçim imkânı sağlamak amacıyla köyleri ve kervanları basarak akın ve yağma hareketlerine girişen bu göçmenler asayiş ve huzuru korumak isteyen devlet kuvvetleriyle çatışmaktaydı. Ayrıca bu bölgelerde Hristiyan, Şii, Mani⁶⁶ ve Pavlakî⁶⁷ inançlara bağlı zümreler yaşamaktaydı. Bu bölgeye gelen göçebe Türkmenler yarı İslam yarı Şamanî inanç sistemine sahiptiler. Samsat yörelerinde Baba İshak adında daha çok Şamanî inançlara bağlı tam olarak İslamlaşmamış bir Türk şeyhi ortaya çıkmıştır. Dini ve siyasi amaçlara sahip olan bu şeyh peygamberlik iddiasında bulunarak göçebe Türkmenleri etrafında toplamayı başarmıştır. Baba İshak ülkedeki huzursuzluğun adaletin ve haksızlıkların devlet yönetiminden kaynaklandığını anlatarak Türkmenler hâricinde dini ve siyasi fikirleriyle yerli halkları Kürtleri ve Hristiyanları da etkilemiştir.

⁶⁴ Ergin Ayan, "Türkiye Selçukluları'nda Köle Emirler: Mübarizeddin Çavlı", *Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi*, Sayı 3, 2010, s. 125-139.

⁶⁵ Malikâne-i Divan: Bir tür toprak ve vergilendirme sisteminin adı. Anadolu'nun bazı bölgelerinde kaynağını Selçuklu döneminden almış olduğu kabul edilen belirli bir vergilendirme sistemini tanımlar. Mehmet Genç, "Malikâne-i Divani", *DİA*, C. 27, 2003, s. 518.

⁶⁶ Maniheizm: III. yüzyılda Mani adlı bir kişi tarafından eski İran'da kurulan, günümüzde müntesibi bulunmayan gnostik bir din., Şinasi Gündüz, "Maniheizm", *DİA*, C. 27, 2003, s. 575-577

⁶⁷ Pavlakî: Başka bir adıyla Paulusçuluk. 7. yüzyılda ortaya çıkan düalist Hristiyan mezhebidir. Aziz Paulus'un kurduğu kabul edilen ve Hristiyanlığın ilk dönemlerindeki Markionculuk ve İran'da yayılan Maniciliğin etkisinde kalmış bir mezheptir. Mistisizm öğelerinin fazlaca yer alması ile bilinir.

Baba İshak II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e yönelik menfi propagandaya başlamış ve onun refahına düşkün, Allah yolundan ayrılmış bir sultan olduğunu belirtmiş II. Keyhüsrev'e karşı cihad ilan etmiştir. Baba İshak'ın çağrısı üzerine Türkmenler silahlanarak Sumeysat, Kahta ve Hısn-ı Mansur (Adıyaman) bölgesini işgal ve yağmaya başlamışlardır. Malatya Subaşı Muzaffereddin Ali-şir'in karşı koymasına rağmen iki defa başarı elde etmişlerdir.⁶⁸

Bu başarılarından sonra cesaretleri daha da artan Babaîler bu sefer Sivas'a doğru yönelmişlerdir. Burada Sivas iğdişbaşısını⁶⁹ öldürüp katliamlarına devam ederek peygamber olarak niteledikleri Baba Resul ya da Baba İshak'la birleşmek üzere Tokat ve Amasya taraflarına doğru hareket etmişlerdir. Bunların sayılarının taraftarlarının arttığını ve başarı elde ederek ilerledikleri haberini alan II. Keyhüsrev büyük bir panikle Kubad-abad'a kaçmıştır.⁷⁰

II. Keyhüsrev, Mübarizeddin Armağanşah'ı, Amasya subaşılığına atamış ve emrine verdiği Selçuklu kuvvetleriyle Amasya'ya göndermiştir. Armağanşah, isyancılardan önce Amasya'ya gelerek Baba İshak'ı öldürmeyi başarmıştır. Bu haberi alan Türkmenler Baba İshak'ın bir fani tarafından öldürülemeyeceğine ve onun göğe çıkıp meleklerin yardımını sağlayacağına inanmışlardır. Bu inanç ve azimle saldırıyı şiddetlendiren isyancılar Armağanşah'ı şehit ederek Konya'ya doğru ilerlemişlerdir. Bunun üzerine II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Necmeddin Behramşah'ın kumandasındaki 60.000 kişilik orduyu isyancılar üzerine göndermiştir. İçerisinde Gürcü ve Frank askerlerinin de bulunduğu bu ordu tarafından Kırşehir'e bağlı Malya ovasında yapılan savaşta isyancılar tamamen yok edilmiştir (1240).⁷¹

Türkiye Selçuklu Devleti'ni dini, siyasi ve sosyal manada sıkıntıya düşüren aynı zamanda ciddi şekilde sarsılmasına neden olan bu isyan hareketi bastırılarak ülke yeniden eski huzuruna kavuşturulmuştur.

⁶⁸ Ahmet Yaşar Ocak; "Baba İshak", *DİA*, C. 04, 1991, s. 369.

⁶⁹ İğdişbaşı: Anadolu Selçukluları devrinde şehirlerdeki vergi memurlarına iğdiş, iğdişlerin reislerine ise iğdişbaşı adı verilmiştir. bk. Faruk Sümer; "İğdiş", *DİA*, C. 21, 200, s. 524.

⁷⁰ Salim Koca, "Dini İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçlarda Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbret Verici Bir Örnek: Babailer Ayaklanması", *Gazi Türkiyat Dergisi*, Güz 2012/11, s. 23-31.

⁷¹ İbni Bibi, a.g.e., s. 51-52.

1.4. KÖSEDAĞ SAVAŞI VE DEVLETİN EGEMEN YAPISININ BOZULMASI

Türkiye Selçuklu Devleti Babaî tehlikesini ortadan kaldırıp toplumsal huzuru tesis ettikten sonra Doğu Anadolu bölgesine özellikle de Meyyafarikin ve Mardin'e sahip olmak için askeri faaliyetlere girişmiştir. Selçukluların özellikle Doğu Anadolu bölgesine hâkim olma isteklerinin en önemli sebebi, Türk birliğinin bu bölgelerde tesis edilme arzusudur. Nitekim Diyarbekir'in fethedilmesi ile yaşanan sevinç bunun en önemli göstergesidir.

Bu amaçla 1241 yılında Kayseri'de toplanan ordu Eyyubî hükümdarı Şihâbüddin Gâzî'ye ait olan Meyyafarikin üzerine gönderilmiştir. Bunun üzerine Bâbâî hareketinin olumsuz etkilerini fırsat bilen Şihâbüddin Gâzî de Diyarbekir'i almak için harekete geçmiştir. Selçuklu Devletine tâbi olan Şam Eyyubî hükümdarı Melikü's-Sâlih'in, Melikü'l-Muazzam kumandasındaki ordusu Selçuklu ordusu ile birleşmiştir. Diğer taraftan Germiyanlı ve Harezmi Türkmen kuvvetlerini hizmetine alan Şihâbüddin Gâzî de Diyarbekir'i ele geçirmek üzere harekete geçmiştir. Moğol tehlikesinin iyiden iyiye kendini göstermeye başlaması ve bu tehlikeye karşı Müslüman hükümdarların birlikte hareket etmesini isteyen Abbasi halifesi Mustansır'ın araya girmesi ile iki taraf arasında başlamak üzere olan savaş durumu ortadan kalkmıştır. İki taraf arasında yapılan anlaşma sonucu Şihâbüddin Gâzî Selçuklulara tabi olmayı kabul etmiş; Selçuklular da Meyyafarîkin seferinden vazgeçmiştir.⁷²

Türkiye Selçuklu Devleti'nin süregelen gücü ve kuvveti II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında da devam etmiş ve bu durum Moğolların Selçuklu sınırlarına girmesine engel olmuştur. Ancak bu dönemde Babailerin isyan hareketi sırasında Selçuklulara karşı başarı sergilemesi ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in zayıf şahsiyetinin Moğollar tarafından anlaşılması, Moğolların Selçuklu topraklarına saldırımlarına neden olmuştur.

1242 yılında Azerbaycan'daki Moğol kuvvetlerinin başına Carmagun Nogan yerine Baycu Noyan'ın tayin edilmesi, Baycu'nun, iki hedefinden biri olan Türkiye

⁷² İbni Bibi, a.g.e., s. 54-58.

Selçuklu Devleti'ni oldukça ilgilendirmekteydi.⁷³ Bu sebeple Baycu Noyan önderliğindeki Moğol ordusu ilk olarak Erzurum'a hücum etmiştir. (1242). Erzurum subaşı Sinaneddin Yakut, Frank ve Hristiyan askerlerle destekli orduyla Moğollara karşı mukavemet gösterse de Anadolu'nun kapısı durumundaki Erzurum artık Moğolların eline geçmiştir.⁷⁴ Erzurum, Moğol istilasının ilk başlangıcı olmuş ve artık bu istila ile Türkiye Selçuklu Devleti için kötü bir dönem başlamıştır.⁷⁵

Moğolların, Anadolu içlerine kadar ilerleyerek Türkiye Selçuklu Devleti'ni tehdit eder vaziyete gelmesi, devlet erkânını harekete geçirmiş ve kış mevsiminin başlaması üzerine kışlarına çekilen Moğolların bu durumundan istifade etmişler ve hazırlıklara başlamışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti ilk olarak Moğollara karşı Selçukluların vassalı olan komşu Müslüman ve Hristiyan hükümdarlara elçiler gönderip birlikte hareket etmeleri gerektiğini bildirmiş, yine Eyyubî hükümdarlarına çeşitli armağanlar ve dirlik vaatleri ile bir ittifak ve ortak bir ordu vücuda getirmeleri gerektiğini belirtmiştir. Moğollara karşı bütün bu çağrılara rağmen yalnız Halep hükümdarı Melikü'n-nasır Selahaddin'den destek geldi ve onun gönderdiği 2.000 kişilik ordu 1243 Haziran'ında Sivas'a varmıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kayseri'de hazırladığı Gürcü, Frank ve Kıpçak askerlerden oluşan 70.000 kişilik ordusu Sivas'a gelerek Halep askerleriyle birleşmiştir.

Moğol ordusunun Baycu Noyan komutasında hareket ettiğini haber alan Selçuklu Devlet erkânı, erzak ve silahla dolu olan Sivas'ta kalınması gerektiğini aynı zamanda yorgun düşen düşmana karşı savaşa çıkılmasının daha iyi netice vereceğini düşünerek bu yönde önerilerde bulunmuşlardır. Ancak herhangi bir savaşa iştirak etmemiş, tecrübe sahibi olmayan bazı kumandan ve emîrlar, bu öneriye karşı çıkarak ordunun hareket etmesini, Moğolları Nahçıvan ve Tebriz'de karşılamaları gerektiği konusundaki ısrarları üzerine, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in emri gereği ordu Sivas'tan hareket etmiştir. Bu sırada Moğollar da hızla Erzincan'a gelerek Sivas'a doğru ilerlemişlerdir. Selçuklu kuvvetleri Zara ve Suşehri arasındaki Köseadağ'a, Moğol askerleri de buraya yakın olan Akşehir yöresindeki ovaya gelmişlerdir.

⁷³ Baycu Noyan'ın diğer hedefi ise Bağdad Abbasi Halifeliğidir. İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s.81-82

⁷⁴ Ebü'l Ferec, *Tarihu Muhtasari'd Düvel*, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, s. 19

⁷⁵ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri*, s. 87-89; İbni Bibi, a.g.e., s. 62-64.

Kösedağ, Selçuklu ordusunun Moğollara karşı savunma savaşı yapılması açısından oldukça uygun bir arazi olmasına rağmen Sultan, bu yönde öneride bulunan akıllı devlet adamlarını dinlemeyerek 20.000 kişilik bir öncü kuvvetin Moğollara karşı hücumu geçmesi emrini vermiştir. İçinde Gürcü ve Ermenilerin de yer aldığı Moğol ordusu, Türklerin savaş taktiğini uygulayarak sahte bir geri çekilişin ardından tekrar saldırıya geçmiş ve Selçuklu öncü kuvvetlerini yok etmişlerdir. Durumu haber alan II. Gıyaseddin Keyhüsrev büyük bir dehşete ve korkuya kapılarak önce Tokat’a ardından da Ankara üzerinden Antalya’ya kaçmıştır. Selçuklu ordusunda da büyük panik ve telaşa neden olan bu durum, kumandanların ordu saflarını terk etmelerine ve askerlerin de firar etmek suretiyle canlarını kurtarmak istemelerine sebep olmuştur.⁷⁶

Sultanın kaçmasının ardından başsız kalan Selçuklu ordusu öncü kuvvetler hariç Moğollarla savaşmadan savaş alanını terk etmek zorunda kalmış ve dolayısıyla yenilgiye uğramıştır (4 Temmuz 1243). Herhangi bir Selçuklu ordusuna rastlamayan Moğollar, bu durumun bir savaş taktiği olduğu ve kendilerine pusu kurulduğu düşüncesine kapılmışlar; fakat çok geçmeden Selçuklu ordusunun bütün mallarını, silahlarını, altın ve gümüş hazinelerini bırakıp hiçbir şey almadan kaçmalarını anlamakta güçlük çekmemişlerdir. Moğollar, Selçukluların bu kaçıışından oldukça kârlı çıkmış ve Selçuklu ordugâhından çok miktarda ganimet elde etmişlerdir.⁷⁷

II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in önemli devlet adamlarına değer vermemesi geri dönüşü olmayan hatalar yapması ve korkaklığı sonucu Kösedağ Savaşının⁷⁸ kaybedilmesiyle ortaya çıkan bu durum Türkiye Selçuklu Devleti açısından çok ağır sonuçlar doğurmuştur.

Kösedağ’da kazandığı başarı ile yoluna devam eden Baycu Noyan, Sivas’a doğru ilerlemiştir. Harizm’de bulunduğu sırada Moğol istilasını ve tahribatını bizzat yaşamış Sivas kadısı Kırşehir’li Necmeddin Moğollara karşı mukavemetin zor olacağı düşüncesiyle şehrin ileri gelenleriyle beraber pek çok hediye yanına alarak Baycu Noyan’a götürmüştür. Baycu Noyan’a itaatini bildiren ve hediyelerini sunan

⁷⁶ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431-436. Ebü’l Ferec, a.g.e., s.19-20

⁷⁷ Faruk Sümer, “Kösedağ Savaşı”, *DİA*, C. 26, 2002, s. 273. Erdem, *Türkiye Selçukluları- İlhanlı İlişkileri*, s.89

⁷⁸ Kösedağ Savaşı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu’nun Kaderini Belirleyen Savaş: Kösedağ Bozgunu”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 37, 2015,

Sivas kadısı Necmeddin'in bu tavrına bağılı olarak Sivas büyük bir yıkım ve kıyımdan kurtulmuştur. Moğollar, Sultan'ın hazinesine el koyarak üç gün boyunca yağmada bulundukları Sivas'tan ayrılmışlardır ve Kayseri'ye doğru yönelmişlerdir. Ancak Kayseri Sivas'ın tam aksine Moğollara karşı müdafaaya hazırlanmıştır. Öyle ki Samsamüddin Kaymaz ile Topal Fahreddin Ayaz komutasındaki müdafa kuvvetleri Moğol kuşatması ve taarruzu karşısında kahramanca dayanmış ve Moğolların hem gücü hem ümidi kırılmıştır. Öyle ki kuşatmadan vazgeçip ertesi yıl gelme kararı alan Moğollar, Hajuk oğlu Hüsam adlı bir Ermeni'nin Selçuklu Devletine ihanet etmesi neticesinde Kayseri'yi yakıp yıkmışlardır. Bu yıkım ve kıyım neticesinde Kayseri tarihindeki en büyük felaketi yaşamıştır.⁷⁹

Kayseri tahribatından sonra Moğollar Azerbaycan'a dönerken Erzincan'a uğramışlar ve burada istedikleri miktarda altın elde edemedikleri için bu şehri de tamamen tahrip ederek kıyımlarına devam etmişlerdir. Moğolların Anadolu'da yapmış oldukları bu istila ve yıkım hareketi karşısında özellikle zengin kesim Halep ve Suriye bölgelerine kaçmıştır. Kaçanlar arasında II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi ve diğer aile bireyleri de bulunmaktaydı. Bunlar Halep'e gitmekte iken Moğollara yaranmak isteyen Çukurova Ermeni Kralı Hetum tarafından yakalanmışlar ve Moğollara teslim edilmişlerdir.⁸⁰

Moğollar Köseadağ'da çok kolay bir başarı elde etmişler ve Anadolu'nun pek çok yerini istila ederek Anadolu'da büyük bir tahribata neden olmuşlardı. Bunun sonucunda Türkiye Selçuklu Devletinin merkezi otoritesi bozulmuş, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Antalya'ya kaçmasıyla ülke başsız kalmıştı.

Moğolların Kayseri tahribatından sonra geri dönmeleri üzerine Vezir Mühezzibüddin Ali ile Kayseri Kadısı anlaşarak Anadolu'nun barış ortamına kavuşması için Baycu ile görüşme yapılması konusunda aynı fikirde birleşmişlerdir. Bunun üzerine yanlarına değerli hediyeler alarak Moğollara yetişmek üzere yola çıkmışlardır. Baycu Noyan, Mogan bölgesine gelince Selçuklu vezirini kabul etmiş ve kendisine geliş amacının ne olduğunu sormuştur. Selçuklu Veziri Baycu Noyan'a, Köseadağ Savaşı'nda yalnızca 3.000 askerin öldüğünü halbuki Anadolu'da

⁷⁹ İbni Bibi; a.g.e., s. 72-75.

⁸⁰ Kaymaz; *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri*, s. 98-99; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 442.

100.000'den fazla askerin çok sayıda at, teçhizat ve silahların olduğunu belirterek Anadolu'ya hakim olabilmenin hemen gerçekleşmeyeceğini bunun için uzun yıllara ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir. Bu söylemler üzerine biraz düşünen Baycu Noyan, Moğollara her yıl 360.000 dirhem gümüş para 10.000 koyun 1.000 sığır ve deve verilmesi ve Moğol elçilerinin geliş gidiş masraflarının karşılanması şartıyla bir barış imzalamıştır.⁸¹ Mühezzibüddin Ali'nin Moğollarla barış anlaşması yaparak Konya'ya dönmesi büyük bir sevinç ortamının oluşmasına sebep olmuştur.⁸²

Kösedağ yenilgisinden sonra Selçuklu sınırlarında çok fazla bir değişiklik olmamış ancak Türkiye Selçuklu Devleti bu yenilgiden sonra eski vassallarını kaybetmiştir. Öyle ki Çukurova Ermenileri ve Trabzon Komnenosları, Selçukluları bırakıp Moğollara tâbi olmuşlardır. Bu durum İznik'teki Bizans Devletini etkilememiş Selçuklular ile İznik Devleti arasında mevcut anlaşma ve aralarındaki dostluk ilişkisi bozulmamıştı.

Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol komutanı Baycu Noyan ile imzalanan anlaşmanın Moğol Hanı tarafından onaylanması ve garanti altına alınması için Batı Moğolların başı olan Batu Han'a⁸³ bir elçilik heyeti gönderilmesine karar vermiştir. Baycu ile yapılan barış anlaşmasında önemli rolü ve emeği olan Vezir Mühezzibüddin Ali'nin büyük sıkıntılara katlanmış ve yorulmuş olmasından dolayı ikinci bir sefere çıkarılması uygun görülmemiştir. Bunun üzerine oluşturulan heyetin başkanlığı Şemseddin İsfahani'ye verilmiştir. Bu heyette ayrıca Amasya kadısı Fahreddin ve tercüman Mecdeddin Muhammed de bulunmuştur.

Yeni heyet beraberinde çok fazla mücevherat ve çeşitli hediyelerle yola çıkarak İtil nehri ağzındaki Saray ordugâhında oturan Batu Han'a ulaşmışlardır. Selçuklu heyetini huzuruna kabul eden Batu Han, gelen bu heyeti oldukça iyi ağırlamış ve mevcut barış anlaşması, sağlam esaslara göre yeniden düzenlenip imzalanmıştır. Ayrıca Batu Han II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ok-yay, kılıç ve külah

⁸¹ İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi Ticari İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 33, Ankara 2003, s. 50

⁸² Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 444-447.

⁸³ Batu Han: Altın Orda Hanlığı'nın kurucusu ve İlk hükümdarıdır (1227-1256). Batu Han Cengiz Han'ın torunu Cuci'nin oğludur. Cuci Han'ın ölümünden sonra dedesi Cengiz Han, Batu Han'a, Sayın Han lakabı ile birlikte, Türklerdeki ikili idare sistemine göre "Sağ Kol"u yani Batı Deşt-i Kıpçak ile İtil boyunu Batu Han'ın yönetimine verdi. Cengiz Han hakimiyet alameti olarak Batu Han için "altın busagalı ak orda" (altın aksamalı ak otağ) kurdurdu. Bundan dolayı Batu Han soyundan gelenlere Ak Orda veya Altın Orda hanedanı denildi. Mustafa Kafalı, "*Batu Han*", *DİA*, C. 5, 1992, s. 208-210

gibi hakimiyet sembolleri göndermiştir. Şemseddin İsfahaniye de Nizamülmülk Salâhu'l-âlem unvanını vermiştir. Görevini fazlasıyla yerine getiren heyet ülkeye döndüğünde başta Sultan olmak üzere büyük bir memnuniyet gösterisiyle karşılanmış ölen vezir Mühezzibüddin'in yerine Şemseddin İsfahani hem vezirliğe hem de hiçbir vezire verilmemiş bir ayrıcalıkla bütün işlerinin yürütülmesi görevine getirilmiştir.⁸⁴

Türkiye Selçuklu Devleti Moğol istilasından sonra tâbiyetini bırakan ve Selçuklu Devleti'ne karşı düşmanca tavırlar sergileyen Kilikya Ermenilerine karşı bir intikam seferi yapmayı uygun bulmuştur. Batu Han'dan askeri harekât izni alan Selçuklu Devleti Tarsus'a kadar bütün Ermeni topraklarını işgal etmiştir. Vezir Şemseddin İsfahani komutasındaki Selçuklu ordusunun, Tarsus kuşatmasını sürdürdüğü sırada ağırlaşan doğa şartları, Selçuklu kuvvetlerinin netice almasını engellemiştir. Ayrıca orduda yiyecek sıkıntısının baş göstermesi ve Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölüm haberinin de gelmesi üzerine ordu geri dönmek zorunda kalmıştır. Şemseddin İsfahani, Ermeni Kralı Hetum ile vermekte oldukları vergiyi ödemedikleri senelerinki ile birlikte vermelerini, Tarsus'a karşılık Bergama Kalesi'nin teslimi ve Türkiye Selçuklu Devletine yeniden tâbi olunmasını içeren maddelerin bulunduğu bir barış anlaşması imzalamıştır. Yapılan barış anlaşmasından sonra ordu Konya'ya dönmüştür.⁸⁵

Esasen Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol istilasından sonra hızla toparlanabilmeyi başarmış; özellikle Mühezzibüddin Ali ve Şemseddin İsfahani gibi başarılı ve tecrübeleri devlet adamlarının da katkısıyla Moğol istilasının bırakmış olduğu yaraların sarılması hızlanmıştır. Hususiyetle de Türkiye Selçuklu Devletinin Moğol istilasıyla yaşadığı büyük sarsıntılara rağmen Kilikya Ermeni Krallığına gerçekleştirmiş olduğu sefer, komşuları karşısında güçlü ve üstün olduğunu da kanıtlar niteliktedir.

2. II. GİYASEDDİN KEYHÜSREV'İN VEFATI, ÇOCUKLARI VE ORTAYA ÇIKAN TAHT KRİZİ

Yukarıda da bahsedildiği üzere Türkiye Selçuklu ordusu Tarsus kuşatmasında iken II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölüm haberi gelmiş ve ordu kuşatmayı kaldırarak

⁸⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 451

⁸⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 451-454, Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, s. 102-104

Konya'ya dönmüştü. Kaynaklar II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Alaiye (Galanonos) kalesinde içki içmekte iken beslediği vahşi hayvanların ısırması sonucu 1245 yılı sonları ile 1246 yılı başlarında öldüğünü, öldüğünde ise 25 yaşında olduğunu belirtmiştir.⁸⁶

II. Gıyaseddin Keyhüsrev öldüğünde geride Türk veraset anlayışına göre Selçuklu tahtında hak iddia edebilecek üç tane evlat bırakmıştı. Bunlar II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alaaddin Keykubad'tı. İzzeddin Keykavus, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in en büyük oğludur.⁸⁷ Babası öldüğünde on bir yaşında olan Keykavus'un annesi, Konyalı bir Rum papazının kızı olan Berduliye Hatun'dur. II. İzzeddin Keykavus, doğumundan babası II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümüne kadar Borgulu (Uluborlu) da melik (vali) olarak bulunmuştur. Keykavus'un atabeyi önemli bir Selçuklu devlet adamı olan Üstâddâr⁸⁸ Mübarizeddin Armağanşah'tır. II. Keyhüsrev'in ortanca oğlu IV. Rükneddin Kılıç Arslan ise 1237 yılında Rum asıllı bir cariyeden dünyaya gelmiştir. En küçük oğlu II. Alaaddin Keykubat ise babası öldüğünde henüz yedi yaşındaydı. II. Keyhüsrev'in en küçük oğlu olan II. Alaaddin Keykubat, Gürcü Kraliçesi Rusudan'ın kızı Tamara'dan doğmuştur. II. Keyhüsrev'den sonra Selçuklu devletini yönetebilecek ve devletin devamlılığını sağlayacak üç hanedan üyesi vardı. Ancak II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahtta kaldığı süre içerisinde sergilemiş olduğu kötü yönetim, mühim konularda vermiş olduğu isabetsiz kararlar ve devlet içerisinde görev alan önemli devlet adamlarının yönetimden uzaklaştırılması devletin her alanda sarsılmasına adeta uçuruma sürüklenmesine neden olmuştu. Öyle ki II. Gıyaseddin Keyhüsrev çocuklarına miras olarak, devlet müesseseleri bozulmuş ve gerileme dönemine girmiş zayıf bir ülke bırakmıştı.

⁸⁶ İbni Bibi ve Aksarayi Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölüm tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi vermemişlerdir. Ancak Aksarayi Keyhüsrev'in 8 yıl kadar padişahlık yaptığını belirtmiştir. Keyhüsrev'in tahta çıkış tarihinin 634 (1237) olmasından dolayı ölüm tarihinin de 1245 yılı sonları ile 1246 başlarına tekabül ettiği sonucuna varılabilir. Ancak Selçukname'de Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölüm tarihinin 643 yılı Recep ayının ortası (6 Aralık 1245) olduğu net bir şekilde ifade edilmiştir. Anonim, *Selçukname*, Çev. Halil İbrahim Gök, Fahreddin Coşkun, Ankara 2014, s.44

⁸⁷ Baybars Tarihinde İzzeddin Keykavus'un doğum tarihi 636 (1238) yılı olarak verilmiştir. İbn Şeddad, *Baybars Tarihi*, Çev. Şerefüddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s.32

⁸⁸ Üstâddâr: Hazinesin gelirleri ve vergilerden belli bir miktarı kendisine verilen ve bunları sarayın fırın, mutfak ve ahırın gerekli harcamalarıyla maiyetindekilerin maaş, elbise ve öteki masrafları için kullanan görevlidir. Erdoğan Merçil; *Selçuklularda Saray ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2011, s. 80.

3. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN İLK SALTANAT DÖNEMİ (1246-1249)

3.1. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN SALTANATINI İLANI VE YENİ HÜKÜMETİN KURULMASI

II. Gıyaseddin Keyhüsrev ölünce Selçuklu tahtı boş kalmış ve bu tahta Keyhüsrev'in çocuklarından hangisinin geçeceği tartışma konusu olmuştu. Öyle ki II. İzzeddin Keykavus'un ve IV. Kılıç Arslan'ın anneleri Rum kökenli hatunlar idi. Bundan dolayı II. Gıyaseddin Keyhüsrev doğumu sırasında II. Alaaddin Keykubat'ı veliaht tayin etmişti. Bunun en önemli sebebi, II. Alaaddin Keykubat'ın annesi Gürcü Hatun'un II. Keyhüsrev tarafından çok sevilmesi ve Türk kökenli olmasından dolayı daha asil olarak nitelendirilmesiydi. Buna mukabil bu istek ve arzuya rağmen önemli devlet adamları (Celaeddin Karatay, Şemseddin İsfahani, Şemseddin Hasoğuz, vb.), en büyük erkek şehzade olan İzzeddin Keykavus'u tahta çıkarmayı uygun bulmuşlardır. İbni Bibi'nin ifadesine göre devlet adamlarının II. İzzeddin Keykavus'u tahta çıkarmasındaki en önemli etkenler cömertliği, sınırsız iyiliğe sahip ahlaklı, seçkin kişiliği ve hayâ sahibi oluşu idi. Tabi ki diğer kardeşlerine göre yaşça daha büyük olması, II. İzzeddin Keykavus'un tahta çıkmasındaki en önemli etkindir.⁸⁹ Bu da bize gösteriyor ki II. Keyhüsrev'in vasiyeti devlet adamları tarafından fazla dikkate alınmamıştır. Burada sergilediği kötü yönetimin etkisini göz ardı etmemek gerekir. Ayrıca bu devlet adamlarının ülke yönetiminde ne kadar etkili ve söz sahibi oldukları İzzeddin Keykavus'u tahta çıkarmalarıyla da açıkça görülmüştür.

Borgulu (Uluborlu)'da bulunan II. İzzeddin Keykavus buradan ilk olarak Akşehir'in Altun-taş köyüne getirilmiştir. Burada tahta çıkarılan II. Keykavus'un sağ tarafındaki kürsüye kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan, sol tarafındaki kürsüye ise II. Alaaddin Keykubat oturtulmuştur.⁹⁰ Birkaç gün geçtikten sonra Konya'ya getirilen II. Keykavus, burada esas tahta oturtturularak çeşitli kutlamalar ve törenlerle birlikte Türkiye Selçuklu Devleti'nin II. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonraki sultanı olmuştur.⁹¹ Yeni sultanın tahta geçmesiyle beraber devlet adamlarının görev ve makamları belirlenerek tayin işlemleri yapılmıştır. Vezirlik makamına

⁸⁹ İbni Bibi, a.g.e., s. 88, Baypars Tarihi İzzeddin Keykavus'un tahta çıktığında 7 yaşında olduğunu yazar. İbni Şeddad, *Baypars Tarihi*, s.32

⁹⁰ İbni Bibi, a.g.e., s. 89

⁹¹ Faruk Sümer, 'Keykavus II', *DİA*, C. 25, 2012, s. 355.

Şemseddin Muhammed İsfahani, saltanat nâibliğine Celaleddin Karatay, beylerbeyi makamına Şemseddin Hasoğuz, pervane görevine ise Fahreddin Ebubekir getirilmiştir.⁹²

II. İzzeddin Keykavus'un tahta çıktığı sene (1246) Moğol elçileri Konya'ya gelerek yeni hükümdar Güyük Han'ın⁹³ tahta çıkması dolayısıyla Moğolistan'da yapılacak tören için II. Keykavus'a davette bulunmuşlardır.⁹⁴ Moğol elçileri II. İzzeddin Keykavus'un Moğol devletine tâbi diğer hükümdarlar gibi bu davete icabet etmesini ve Han'a bağlılıklarını bildirmesini istemişlerdir. Ancak Selçuklu devlet adamları yeni sultanın ülke dışına çıktığı takdirde devletin çeşitli tehlikelerle (Rum ve Ermeni) karşı karşıya kalıp iç ve dış huzursuzlukların zuhur edebileceği düşüncesiyle yerine kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın gönderilmesini gelen elçilerden talep etmişlerdir. Bu talepleri elçiler tarafından kabul edilince Şehzade IV. Kılıç Arslan kendisine tayin edilen atabeyi Bahaddin Tercüman ile birlikte Moğolistan'a gönderilmiştir.⁹⁵

3.2. DEVLET ADAMLARI ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ

Bu sıralarda II. İzzeddin Keykavus'un tahta çıkarılmasında etkili olan vezir Şemseddin İsfahani ve dört devlet adamı arasında husumetler ve huzursuzluklar baş göstermiş ve aralarında mücadeleler başlamıştır. Öyle ki Hasoğuz ve Ruzbe'nin arasında akrabalık bağının olması ve devlet işlerinde birlikte hareket etmeleri, vezir Şemseddin İsfahani'nin gözünden kaçmamış ve tedirginliğe sebep olmuştur. Diğer taraftan Pervane Ebubekir ile Emir-i Dad⁹⁶ Nusred de vezir Şemseddin İsfahani'nin yanında bulunarak bu devlet adamlarının (Hasoğuz ve Ruzbe) ortadan kaldırılması konusunda veziri tahrik etmişlerdir. Bunun üzerine sarayın yanına hazırlanan bir tuzakla Hasoğuz ve Ruzbe ortadan kaldırılmıştır.⁹⁷

⁹² Kansu Ekici, *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2005, s.5-6

⁹³ Güyük Han Moğol İmparatoru Ögeday'ın oğludur. 1246-1248 yıllarında hükümdarlık yapmıştır. Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar" *DİA*, C. 30, 2005, s. 225-229.

⁹⁴ Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 302

⁹⁵ Ebü'l Ferec, a.g.e., s. 21, Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhamı İlişkileri*, s.106

⁹⁶ Emir-i Dad: Selçuklularda başta devlet aleyhine işlenen cürümler olmak üzere şer'i davaların dışında örfi davalara hükümdar adına bakan görevli. Aydın Taneri, "Emir-i Dad", *DİA*, 1995, C. 11, 1995, s. 130.

⁹⁷ Fahreddin Ebu Bekir ile Emir-i Dad Nusret'in Sahib İzzeddin Muhammed'den izin alarak yaptıkları plana göre; Hasoğuz ve Ruzbe, sabahleyin Sahib İzzeddin Muhammedin huzuruna geldikleri zaman geceden yerleştirilen adamlar Sahib'in kılıcının adı olan "kuzu" kelimesini söylemesinin ardından saklandıkları yerden çıkarak onları öldürmüşlerdir: bk. İbni Bibi, a.g.e., s. 92-93.

Bu olaydan sonra Pervane Ebubekir ve Emir-i Dad Nusred kuvvet ve kudretlerini arttırınca hareket ve davranışlarında aşırılıklar görülmüş ve bu durum Vezir İsfahani'nin dikkatini çekmiştir. Öyle ki Vezir İsfahani, Erzincan subaşı Şerefeddin Mahmud'u beylerbeyliği görevine getirmiş ve bu iki devlet adamı Şerefeddin Mahmud tarafından yakalanarak hapse atılmıştır. Vezir Şemseddin İsfahani etrafında bulunan bütün tehlikeleri ortadan kaldırdıktan sonra mevcut durumunu daha güçlü hale getirmiş özellikle Sultan'ın annesi Berduliye Hatun ile evlenerek konumunu daha da sağlamlaştırmıştır.⁹⁸ Ancak onun bu hareketi saray ve çevresinde hoş karşılanmamış, özellikle Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud bu duruma tepki göstermiştir. Esasında iki iyi dost olan Şemseddin İsfahani ve Şerefeddin Mahmud'un arası bu evlilik olayından sonra bozulmuş, birbirlerine karşı sert tepki göstermeleri ve ağır ithamları yeni bir mücadelenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum Şerefeddin Mahmud'un güçlü bulunduğu Erzincan'da kendisine bağlı kuvvetleri toplayarak Niksar'da isyan çıkarmasına kadar varmıştır. Buna mukabil Şemseddin İsfahani bu isyana saray ordusuyla karşılık vermiş ve isyan bastırılmıştır. Bu isyanın bedelini ise ne yazık ki Şerefeddin Mahmud canıyla ödemiştir.

Şemseddin İsfahani, Şerefeddin Mahmud tehlikesini de bertaraf ettikten sonra devlet işlerine yönelmiştir. İlk iş, boşalan devlet adamlarının yerine yeni atamalar yapılması olmuştur. Devleti Reşideddin Ebubekir Cüveyni, Şemseddin Mahmud Tuğrai, Celaledin Karatay, Hatreddin Zekeriya, Bedreddin Yahya Tercüman ile yönetmeye başlamıştır. Böylece Şemseddin İsfahani devlet yönetimini büsbütün ele alarak mutlak ve idari iktidarını sağlamlaştırmıştır.⁹⁹

3.3. TÜRK AHMED İSYANI

Ülkedeki kısa süreli huzur ortamı, I. Alaaddin Keykubat'ın oğlu olduğunu iddia eden Ahmed isminde bir şahsın, Türkmenleri etrafında toplayarak isyana başlamasıyla son bulmuştur. Öyle ki II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in üvey kardeşi Kılıç Arslan'ı Müberizeddin Armağanşah'a öldürmek üzere teslim etmesi, ancak Armağanşah'ın Kılıç Arslan'ı öldürmemesi, Türkmenler arasında bu iddianın doğru olduğu düşüncesine dayanarak hareket ettiklerini gösterir.¹⁰⁰

⁹⁸ Ali Sevim, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s. 128

⁹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 459-462

¹⁰⁰ İbni Bibi, a.g.e., s. 27-28.

Bu isyan karşısında Şemseddin İsfahani, Harizmlı Kıpçak ve Kürt ücretli askerlerle destekli kendi muhafız kuvvetlerinin de bulunduğu Emir-i Dad Hatıreddin Zekeriya kumandasındaki bir orduyu isyancılar üzerine sevk etmiştir. Bu sıralarda Ahmed'in 20.000 kişilik bir güçle Konya ve çevresindeki köyleri tahribe başladığı haberi gelmiştir. Hızını alamayan Ahmed bu sefer Alaiye kalesinde Sultan'ın hazinelerini yağmalama girişiminde bulunmuştur. Bunun üzerine Selçuklu devletine bağlı Lampron¹⁰¹ senyörü sayesinde Ahmed üç ay gibi bir sürede yakalanarak isyan bastırılmıştır.¹⁰²

Bu isyanın Türkmenler tarafından desteklenmesinin altında muhtemelen devletin Moğol baskısı altında ezilip bağımsız bir şekilde hareket edememesi yatmaktadır. Öyle ki devleti çocuk yaşta bir sultanın yönetmesi; ama esasen devlet işlerini bazı devlet adamlarının elinde tutması bu isyana destek ile Türkmenlerin tepkisini açıkça ortaya koymaktadır.

4. II. İZZEDDİN KEYKAVUS – IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN MÜCADELESİ

4.1. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN MOĞOLİSTAN DÖNÜŞÜ SALTANATINI İLAN ETMESİ

IV. Rükneddin Kılıç Arslan 1246 yılında yeni Moğol Hanı Güyük Han'ın tahta çıkış kurultayı ve töreninden 1249 yılında dönmüştür. Ancak dönerken yanında getirdiği 2.000 kadar Moğol askeri ile birlikte Güyük Han'dan aldığı sultan unvanıyla saltanatını ilan etmiştir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatı Erzincan, Sivas, Harput, Malatya, Kayseri ve Amid'de tanınmış, böylece II. İzzeddin Keykavus'tan sonra yeni sultan 1249 yılında IV. Rükneddin Kılıç Arslan olmuştur.¹⁰³

Bu sıralarda Türk Ahmed isyanını bastırmakla meşgul olan Şemseddin İsfahani, IV. Kılıç Arslan'ın saltanatını ilan ettiğine dair haberi işitmiştir. Öyle ki IV. Kılıç Arslan'ın yanında atabey görevi ile Güyük Han'ın yanına giden Bahaeddin Tercüman, Moğol Hanı'na, Şemseddin İsfahani'nin Anadolu'da kontrolü ele aldığını sultanın tahta çıkışında rolü olduğunu ve sultandan emir almadığını söylemiştir. Bu

¹⁰¹ Lampron: Bugün Tarsus'un kuzeyinde bulunan Namrun'dur. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 249

¹⁰² Ekici, a.g.e., s.16

¹⁰³ Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi I.*, s. 128-129, Ekici, a.g.e., s.16-17

yüzden Şemseddin İsfahani'ye, IV. Kılıç Arslan'ın saltanatına yönelik aldığı yarılığla beraber vezir olarak kendisinin azli haberi de ulaşmıştı. Bunun üzerine Şemseddin İsfahani, Emir-i Arız Reşideddin'i değerli hediyelerle Moğol Hanı'nın yanına göndermiştir. Ancak IV. Kılıç Arslan ve ordusunun yaklaştığı haberini alınca korkusundan Haleb'e kaçan Reşideddin, IV. Kılıç Arslan'ın adamları tarafından burada öldürülmüştür.¹⁰⁴

4.2. ŞEMSEDDİN İSFAHANI'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

Emîr-i Ârız Reşideddin'in öldürülmesi üzerine paniğe kapılan Şemseddin İsfahani, II. İzzeddin Keykavus'u da yanına alarak Antalya Alaiye'de isyan etmek istiyordu. Sultan IV. Kılıç Arslan, Şemseddin İsfahani'nin yakalanması için emirlerinden Sarimüddin Alp-saru ve babasının kölesi Fahreddin Sivastaş'ı bu iş için görevlendirmiştir.

Ancak bu sırada saltanat nâibi Celaleddin Karatay, Şemseddin İsfahani'ye karşı oluşmuş tepkiyi yumuşatmak ve ülkeyi bir iç savaştan korumak amacıyla Şemseddin İsfahani'nin II. İzzeddin Keykavus'u alıp kaçmasına izin vermemiştir. Önce Necmeddin Ebu'l Kasım'ı daha sonra ise Taceddin Simcuri'yi yanına gönderip ona öğüt ve telkinlerde bulunmalarını sağladı ise de Şemseddin İsfahani bu işte bir hile olduğunu ve suikaste uğrayacağını düşünerek Celaleddin Karatay'ın iyi niyetine inanmamıştır. Bunun üzerine Bahaddin Tercüman ve Moğol elçileri gelerek Şemseddin İsfahani'nin öldürülmesi emrini iletmislerdir. Bu emir üzerine Şemseddin İsfahani daha önce öldürttüğü devlet adamlarının yakınları tarafından işkenceye maruz kalarak öldürülmüş ve bütün malı mülkü hazineye aktarılmıştır.¹⁰⁵

Böylece Şemseddin İsfahani'nin devlette edindiği yer ve otorite ile sultandan bile fazla söz hakkı ve gücü, ölümü ile son bulmuştur. Artık Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki hükmü ve dönemi de böylece kapanmıştır.

¹⁰⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.465

¹⁰⁵ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, s. 93; İbni Bibi, a.g.e., s. 104-120.

İKİNCİ BÖLÜM

CELALEDDİN KARATAY VE ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİ

1. ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN MİMARİ CELALEDDİN KARATAY

1.1. CELALEDDİN KARATAY'IN MENŞEİ

Celaledin Karatay'ın doğum tarihi bilinmemektedir. İbni Bibi, Celaledin Karatay'ın aslen bir Rum gulâmı¹⁰⁶ olduğunu eserinde belirtmiştir. ¹⁰⁷ Celaledin Karatay'a ait vakfiye¹⁰⁸ ve kitabelerde adının Karatay b. Abdullah olarak geçmesi onun Türk ve Müslüman bir aileden gelmediğine yönelik düşünceleri destekler niteliktedir.¹⁰⁹ Osman Turan Hoca'nın "Celaledin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri" adlı makalesinde Celaledin Karatay ile ilgili şu önemli bilgiler de yer almaktadır:

“Türkiye’de Selçuk köleleri arasından aslı Kıpçaklı olan unsurlar mühim bir rol oynamakla beraber Karatay hakkında böyle bir tahmin yürütmek imkansızdır. Bilakis onun Anadolulu olduğu kervansaray vakfiyesi yardımıyla istidlal edilebilir. O bu vakfiyenin tevliyetini kendisinden sonra kardeşleri Kemaleddin Rumtaş ve Seyfeddin Karasungur’a ve bunların oğullarına ve nihayet bunların nesli kesildiği takdirde kız kardeşlerinin oğullarına şart kılmaktadır, ki bu taallukatın bir köle ile birlikte uzak bir memleketten gelmiş olması imkansızdır. Bundan başka Karatay bu vakfiyede akraba ve azadlı kölelerinden aciz kimselere bir tahsisat ayırırken bunların Müslüman

¹⁰⁶ Gulâm; Eski İslam devletlerinde orduda idarede ve sarayda çalıştırılmış köle ve esirler: bk. Abdülkadir Özcan, “Gulâm” *DİA*, C. 14, 1995, s. 184.

¹⁰⁷ İbni Bibi, a.g.e., s. 125. Yine İbni Bibi eserinde onun güzel ahlak ve erdemlerine geniş yer vererek cömert yumuşak tabiatlı şefkatli dindar ve sınırsız bir haya duygusuna sahip olduğunu belirtir. Aynı şekilde Aksarayî, Celaledin Karatay'ın iyi bir huya ve halis bir inanca sahip hayır işleme ve fakiri gözetme adetleri mükemmel bir insan olduğunu belirtmiştir: bk. Aksarayî, a.g.e., s. 28.

¹⁰⁸ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Zehra Odabaşı; *Selçuklu Devleti’nde Mühtedi Vakıfları: Celaledin Karatay Vakıfları Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012.

¹⁰⁹ Aydın Taneri, “Celaledin Karatay”, *DİA*, C.7, s. 251., Osman Turan, “Celaledin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C. 13, Sayı 45, 1948, s.19

*ya da kafir olabileceğini kaydeder; bu, onun akrabasından henüz islam dinini kabul etmemiş kimselerin mevcut bulunduğunu ve binaneleyh asıl vatanının Anadolu olduğu daha açık bir surette meydana kor”.*¹¹⁰

Celeleddin Karatay’ın Kemaleddin Rumtaş ve Seyfeddin Karasungur adında kardeşleri olduğu bilinmektedir.¹¹¹ Bunlardan Kemaleddin Rumtaş Konya’da, Seyfeddin Karasungur ise Kayseri de ikamet etmişlerdir.¹¹²

1.2. CELALEDİN KARATAY’IN ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNDEN ÖNCE SELÇUKLU DEVLETİNE HİZMETLERİ

Celeleddin Karatay devşirildikten sonra gulâmhânede yetiştirilmiş ve Selçuklu sarayına getirilerek burada önemli hizmetlerde bulunmuştur.¹¹³ Sarayda ilk olarak devatdâr¹¹⁴ olarak görev yapmıştır.¹¹⁵ Daha sonra I. Alaaddin Keykubat’ın tahta çıkışından ölümüne kadar taştdâr¹¹⁶ olarak hizmette bulunduğu bilinmektedir.¹¹⁷ I. Alaaddin Keykubat’ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in zayıf bir yönetim sergilemesi üzerine Celeleddin Karatay da diğer devlet adamları gibi yönetimden çekilmişlerdir. Ancak devlet işlerinin git gide kötüye gitmesi üzerine Celeleddin Karatay eski görevi olan taştdârlıkla birlikte hazine-i hassa emirliğine tayin edilmiştir.¹¹⁸ II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in ölümüne

¹¹⁰ Turan, *Celeleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri*, s. 19

¹¹¹ Celeleddin Karatayla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Ferit M. UĞUR ve M. Mesud KOMAN. *Selçuk Büyüklüklerinden Celeleddin Karatay İle Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri*. Konya 1940.

¹¹² Osman Turan Celeleddin Karatay’ın Kilikya-Kayseri arasında bulunan bir yerden alınıp devşirildiğini, kendisine bu havalide köyler temlik edilmesi ve kervansarayını da bu havalide yaptırmış olmasından ötürü bunun kanıtı olabileceğini söyler. Kardeşlerinin öz Türkçe isimler taşımasını ise bu bölgede Hristiyan Türk cemaatinin olmasıyla ilgisinin olabileceği gibi Selçuklu devletinde görev aldıktan sonra da öz Türkçe isimler almış olabileceklerini belirtir. Turan, *Celeleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri*, s. 21

¹¹³ Osman Turan Celeleddin Karatay’ın Selçuklular tarafından Anadolu sınırları üzerinde yapılan bir sefer veya herhangi bir çapul dolayısı ile ele geçirilip köleler arasında yetiştirildiğini belirtir. Turan, *Celeleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri*, s. 20

¹¹⁴ Devâtâr: Bazı İslam devletlerinde başlangıçta hükümdarın divit (mürekkep hokkası) takımından sorumlu olan, daha sonraki dönemlerde ise çok çeşitli ve önemli vazifeler üstlenen saray görevlisine verilen ad. Asri Çubukçu, “Devâtâr”, *DİA*, C. 9, 1994, s. 221-222.

¹¹⁵ Keykubat’ın cülusundan önce devat emirliği ve sipehsalar mevkiinde dört yıl kadar bulunmuştur. Turan, *Celeleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri*, s. 23

¹¹⁶ Taştdâr: El yıkanan kaplarla kumaş yıkanan kapların, halifelerin ve sultanların elbiselerinin, kılıç ve ayakkabılarının, oturdukları ve muhafaza edildikleri yere taşthâne deniliyordu. Bu müessesenin sorumlusu da taştdâr idi. Merçil; *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, s. 131.

¹¹⁷ Osman Turan, Alaaddin Keykubat’ın cülusu esnasında Celeleddin Karatay’ın yaş ve mevki itibarıyla olgun bir durumda olduğunu söyler. Çünkü Keykubat’ın tahta çıkışını tasdik ve tebrik amacıyla halife tarafından gönderilen elçiye dönüşte Karatay ile Necmeddin Tusi refakat etmiştir. Halifenin elçisine refakat etmenin ehemmiyetli bir iş olduğu düşünülürse Karatay bu dönemde oldukça önemli bir şahsiyettir. Turan, *Celeleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri*, s. 22

¹¹⁸ Turan, *Celeleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri*, s. 26

kadar bu görevde kalan Celaleddin Karatay yeni sultan II. İzzeddin Keykavus'un tahta çıkmasıyla saltanat nâibliğine getirilmiştir.

1.3. CELALEDDİN KARATAY'IN ORTAK SALTANAT FİKRİ VE BUNUN İÇİN YAPILAN HAZIRLIKLAR

Celaleddin Karatay saltanat nâibliği görevini sürdürdüğü sıralarda IV. Kılıç Arslan'ın Moğolistan dönüşü saltanatını ilan etmesi ve vezir Şemseddin İsfahani'nin öldürülmesi üzerine gerilen siyasi ortamı dengelemeyi başarmıştır. Öyle ki Şemseddin İsfahani'nin ölümünden oldukça etkilenen Seyfeddin Türkeri, Sıraceddin Sarıca, Seyfeddin Toruntay, Şucaeddin Kazvini, Hüsameddin Baycar gibi önemli emirler ve askerî beyler Moğol hanı Güyük Han tarafından sultan ilan edilen IV. Kılıç Arslan'ın yerine II. İzzeddin Keykavus'un yanında yer almışlardır. Bu tablo üzerine IV. Kılıç Arslan, kendisine Moğolistan'a giderken eşlik eden ve her daim yanında bulunan Türkistan imamlarından, Cemaleddin Huteni ve Kaan'ın veziri olan İmameddin Huteni'yi Konya'ya, Sultan II. İzzeddin Keykavus'a elçi olarak göndermiştir. Bu iki önemli devlet adamı Konya'da diğer devlet adamları ve emirleri tarafından oldukça iyi karşılanmışlardır. Ertesi gün saltanat sarayında toplanan devlet erkânının huzurunda Kadı Cemaleddin Huteni saltanatın IV. Kılıç Arslan'a ait olduğunu ve bunun garantisi olarak yanlarında 2.000 Moğol süvarisinin geldiğini bildirerek elçilik vazifesini yerine getirmiştir.

Devletin içerisindeki siyasi vaziyetin çok hassas bir durumda olması herhangi bir felaket ve iç kavganın zuhur etmemesi için önemli devlet adamlarından Celaleddin Karatay devreye girerek ertesi gün yapılan toplantıda büyük bir rol oynamıştır. Öyle ki Cemaleddin Huteni'ye Konya kadılığına ek olarak bütün Rum memleketlerinin kadılığı hassa ve amme vakıflarının nazırlığı verilmiştir.

Celaleddin Karatay bu toplantıda önemli bir hamle yaparak küçük kardeşin büyük kardeş dururken tahta geçmesi ve üstün tutulmasının örf, adet, gelenek ve dine uygun olmadığını dile getirerek böyle bir durumun diğer milletler ve halk tarafından da hoş karşılanmayacağını sözlerine eklemiştir. Bunun yerine bu üç kardeşin aynı anda tahtta oturmasını ve doğum sırasına göre hutbe ve sikkede adlarının

kullanılmasını teklif etmiştir. Bu teklif kadı Cemaleddin Huteni tarafından uygun görülerek kabul edilmiştir.¹¹⁹

Cemaleddin Huteni Konya'ya, Sultan II. Keykavus'un yanına gönderildiğinde IV. Kılıç Arslan'ın emîrleri atabeylik ve vezirlik görevini Bahaddin Erzincani'ye vermişlerdi. Öyle ki bütün yetkileri elinde bulunduran ve ülkenin kontrolünü bünyesine alan Bahaddin Erzincani'ye rağmen Cemaleddin Huteni, IV. Kılıç Arslan'ın yanına döndüğünde Konya'da alınan kararları kendisine iletmiştir. Üç kardeşin aynı anda tahtta oturma fikri hariç, Moğol askerlerinin geri gönderilmesi düşüncesi Sultan IV. Kılıç Arslan tarafından kabul edilmiştir. Bu karar üzerine Moğol askerleri gönderilmiş ve kendileri de Kayseri yolu üzerindeki Latif Kervansarayı'na varmıştır. Burada ilk iş olarak Bahaddin Erzincani'yi görevden alarak yerine vezir olarak Nizameddin Hurşid'i getirmişlerdir. Seyfeddin Toruntay Malatya, Seyfeddin Türkeri Sivas subaşı olmuştur. Konya'da vezirlik yapan ve Şemseddin İsfahani'nin ölümünden bu yana görevini yerine getiren Kadı İzzeddin Muhammed'de azledilmiştir.¹²⁰

Celaleddin Karatay bu atama ve yeni tayinlerin haberini aldığı anda anlaşmanın bozulduğunu görmüş ve bu durum karşısında ses çıkarmamıştır. Hatta görevinden azledilen Bahaddin Erzincani'ni, Karatay'a, asker ve hazinelerin kendisinde olduğunu IV. Kılıç Arslan'a güvenmemesi gerektiğini ve devletin kendisine kalacağı haberini göndermiştir. Ancak Karatay Bahaddin Erzincani'nin bu söylemlerine itibar etmemiştir.

2. II. İZZEDDİN KEYKAVUS VE IV. KILIÇ ARSLAN ARASINDA 1249 YILINDA GERÇEKLEŞEN SAVAŞ VE ÜÇLÜ SALTANAT FİKRİNİN PEKİŞMESİ

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Kayseri'den Aksaray'a vardığı zaman Celaleddin Karatay, Malatyalı Şeyh İmameddin ve Necmeddin Nehçavani gibi iki büyük âlimi uzlaşmaya varılması ve bu sıkıntılı sürecin atlatılması için aracı olarak IV. Kılıç Arslan'ın yanına gönderdi ise de karşı taraftan olumlu bir karşılık alınamamıştır. Bu durum, ortak saltanat fikrinin IV. Rükneddin Kılıç Arslan

¹¹⁹ Aksarayı, a.g.e., s. 28-29., Turan, *Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri*, s. 31

¹²⁰ İbni Bibi, a.g.e., s. 121-122.

tarafından kabul edilmediği ve Karatay'ın kendileriyle yaptıkları anlaşmadan vazgeçtiklerinin bir göstergesiydi.

Celaleddin Karatay Divan'a giderek burada bulunan Seyfeddin Habib, Pervane Tuğracı Şemseddin ve Emir-i Dâd Fahreddin Ali gibi devlet emirlerini durumdan haberdar etmiştir. Müzakerede bulunan devlet adamları hep birlikte Aksaray'a gitme kararı almışlardır. Bunun üzerine Konya'dan hareket etmişler ve Ruzbeh ovasına yerleşmişlerdir. Çok sayıda asker toplamışlar ve ücretli askerler de tutmuşlardır. Öyle ki asker sayısı Sultan Kervansarayı'na vardıklarında 10.000 'i bulmuştur.¹²¹

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın emîrleri ve askerleri haberi alınca Keykavus'un ordusunu önemsemeyip küçümsemişler hatta hiç ilgilenmemişlerdir. Ancak sabah olduğunda her iki taraf silahlarını kuşanarak hazırlıklara başlamışlardır. Sultan II. İzzeddin Keykavus tarafında öncü birliklerin emîrleri Emîr-i Ahur¹²² Fahreddin Aslandoğmuş, Emîr-i Candar Nureddin Yakub ve Yavtaş, IV. Kılıç Arslan tarafındaki öncü birliklerin emîrleri ise Seyfeddin Toruntay ve Seyfeddin Türkeri idi.

İki tarafta savaş pozisyonuna gelirken aralarında elçiler gidip gelmiş; fakat herhangi olumlu bir haber alınamamıştır. Tam bu belirsizlikte Toruntay'ın komutasındaki bir gurup asker saldırıya geçmiştir. Ancak Sultan II. Keykavus'un ordusu onları geri püskürtmüştür. Toruntay'ın diğer askerleri bu durum karşısında savaştan çekinmişlerdir. Yalnız kalan Toruntay ve sol kanatta bulunan Türkeri esir olmuştur. Bu durum üzerine IV. Rükneddin Kılıç Arslan sancağı, bayrağı, çetr'i¹²³ mehterhanesi, köleleri özel askerleri ve Cemaleddin Hoteni ile birlikte bulunduğu yere yakın bir tepeye çıkmıştır. IV Kılıç Arslan'ın tepeye doğru çıktığını gören Fahreddin Aslandoğmuş, kendisini karşılayan Kadı Cemaleddin'i askerlerine verdiği emir üzerine şehit etmiştir. Kılıç Arslan'ın yanına varıp yer öptükten sonra onu atı ile birlikte II. İzzeddin Keykavus'un yanına götürmüştür. II İzzeddin Keykavus kardeşini kucaklayarak karşılamış ve aralarındaki bu husumetin sebebini

¹²¹ İbni Bibi, a.g.e., s. 123.

¹²² Emir-i Ahur: Sultanların binek hayvanlarının bulunduğu saraydaki has ahırın birinci sorumlusuna verilen isim. bk. Merçil; *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, s. 82.

¹²³ Çetr: Hükümdarlar herhangi bir sefere çıktıkları zaman ya da alayla birlikte hareket ettiklerinde hükümdarın başının üstünde tutulan şemsiyedir. bk. Ahmet Çaycı; *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 150.

devlet adamlarının hırs ve fesatlıklarına yorarak birbirlerini teselli etme yoluna gitmişlerdir.

İki kardeş arasında oluşan bu barış ve mutlu ortamın hürmetine II Keykavus, karşı tarafın askerlerinin at, silah ve diğer eşyalarının alınmasına fakat canlarına dokunulmamasına yönelik emir vermiştir. Yakalanan suçlu emirler Sultan Kervansarayına kapatılmış ve bu başarı üzerine ertesi gün Konya'ya dönmüşlerdir. Buradaki halk, Sultan'ı, Saadettin Köpek Kervansarayında köşkler kurarak büyük törenlerle karşılamıştır.¹²⁴

Nihayet iki kardeşin birbirlerine yönelik ılımlı yaklaşımı ve oluşan barış ortamı Celaleddin Karatay'ın ortaya attığı ortak saltanat fikrinin uygulanmasına zemin hazırlayarak tekrar oluşabilecek bir iç mücadelenin de önüne geçmiştir. Karatay'ın tarihteki esas rolü olan II. Keyhüsrev'in oğulları arasındaki taht kavgalarının önüne geçerek ortak saltanatı yürürlüğe koyması devletin bekası için yapılan önemli bir çaba olarak kendini göstermektedir.

3. ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN TESİSİ

II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında Aksaray ovasında gerçekleşen savaştan sonra Celaleddin Karatay siyasi gerilimi ortadan kaldırarak devletin idaresinde etkin rol oynamıştır. Öyle ki ortak saltanat yönetimi altında ülke içerisinde yeni düzenlemeler gerçekleştirerek devlet bütünlüğünü muhafaza etmeye çalışmıştır. Ortak saltanat idaresi yürürlüğe konulmuştu ancak Karatay'a göre üç kardeş arasında asıl sultan, büyük olan II. İzzeddin Keykavus idi. Yaş esasına göre hutbe, para ve kitabelerde isimleri geçmiş, bazen de sadece büyük sultanın adı kullanılmıştır.¹²⁵ Nitekim H. 648 (1250) tarihli bir kitabede ve basılmış paralarda bu üç kardeşin adlarının geçmesi bu durumu belgelendirmiştir.¹²⁶

3.1. CELALEDİN KARATAY'IN ÜÇ KARDEŞE ATABEY OLMASI

İlk olarak Celaleddin Karatay, II. İzzeddin Keykavus'un tahta çıktığı tarihten ortak saltanatın başladığı (1249) döneme kadar sürdürmekte olduğu saltanat naibliği

¹²⁴ İbni Bibi, a.g.e., s. 123-124.

¹²⁵ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.154

¹²⁶ Halil Ethem; *Tokat Kitabeleri*, TOEM, sayı 25. s. 642.

görevini bırakmıştır.¹²⁷ O, üç sultana birden atabey olmayı tercih ederek bu üç kardeşin aralarında meydana gelebilecek herhangi bir anlaşmazlığın ve çatışmanın önüne geçmeyi, devlet adamlarının hırs ve menfaat arzularını def ederek ülkenin birlik ve beraberliğinin daim olmasını hedeflemişti. Nitekim o, bu görevde kaldığı müddetçe bu üç kardeş birlikte hüküm sürmüş ve ülkede nizam ile bütünlük olmuştu.

3.2. DEVLET ERKANI ARASINDA YAŞANAN ANLAŞMAZLIKLAR

Celaledin Karatay, atabeylik görevini üzerine aldıktan sonra vezirlik gibi önemli bir makama hiçbir vakit siyasete girmemiş, alim tarafsız ve erdemli bir kişilik olan Necmeddin Nahçevani'yi getirmiştir.¹²⁸ Necmeddin Nahçevani, Selçuklu Devletindeki bu önemli makama gelmeden önce hazineden kendisine yıllık 720 dirhemden fazla ödeme yapılmamasını yine devlet adamlarına ve devlet memurlarına da bu şekilde bir ücretlendirilmeye gidilmesini şart koşmuştu. Necmeddin Nahçevani'nin böyle bir şart öne sürmesinin en önemli sebebi ülke harcamalarını yarı yarıya azaltarak buradan elde edilen gelirle ülkenin devamlılığı ve devletin kalıcılığı için gerekli olan Moğol askerlerinin masraflarını ve giderlerini karşılamaktı. Ancak Necmeddin Nahçevani'nin devlet adamları ve memurlarından ücret konusunda istediği bu feragat onların itiraz ve şikâyetlerine sebep olmuştur. Bunun üzerine Celâleddin Karatay devreye girerek Selçuklu Devleti vezirlerinin en önemlilerinden ve en çok itibar görenlerden biri olan Mühezzibüddin Ali'nin yıllık maaşının 40.000 dirhem olması, devlet memurlarının da bu şekilde bir düzenleme yapılarak ona göre bir meblağ olması konusunda Necmeddin ile ortak bir anlaşmaya varılmıştır.¹²⁹

Bu anlaşmadan sonra divana gelerek vezirlik işlerine başlayan Necmeddin Nahçevani uç bölgelerde isyan halinde bulunan Türkmenlere karşı Celaledin Karatay'ın da görüşüne başvurarak Beylerbeyi¹³⁰ Yavtaş ile Emir-i Ahûr Fahreddin

¹²⁷ Karatay saltanat naibliği görevini bıraktıktan sonra üç kardeşe atabey olmuştur. Ölümüne kadar ise bu görevi sürdürmüştür. Turan, *Celaledin Karatay Vakıfları ve Vakfiyesi*, s. 34-35

¹²⁸ İbni Bibi eserinde Necmeddin Nahçevani ile ilgili ilimlerin her dalında engin bir deniz parlak bir lamba ve bereketli bir bulut olan sanat ve felsefenin akli ve nakli ilimlerin cömert tabiatında geniş bir yer tuttuğu sorunları çözmede ve ileriye görmede devrin Aristo'su ve ikinci Bozarğmır'i "bilginlerin bilgini" olarak bahsetmiştir.

¹²⁹ İbni Bibi, a.g.e., s. 126.

¹³⁰ Beylerbeyi: Merkezde bulunan beylerbeyinin divan üyesi olmasının yanı sıra barış zamanında ordunun başkomutanıdır. Refik Turan, a.g.e., s.58-61

Arslandoğmuş'u isyanı bastırmak için gönderilmişlerdir. Gönderilen emirler başarılı bir şekilde isyanı bastırarak geri dönmüşlerdir.¹³¹

3.3. BATU HAN'IN YANINA GÖNDERİLEN ELÇİ HEYETİNİN, KONYA'YA DÖNMESİ İLE YAŞANAN GELİŞMELER

Eski vezir Şemseddin İsfahani olayını öğrenmek, öldürülme sebeplerini araştırmak ve ek vergi toplamak amacıyla Batu Han tarafından bir elçi heyeti Konya'ya gönderilmiştir.¹³² Bu durum üzerine devlet erkânı ikna kabiliyetinin kuvvetli, konuşma şeklinin de etkileyici olmasından dolayı Tuğracı Şemseddin Mahmud'u Batu Han'ın huzuruna göndermişlerdir. Şemseddin Mahmud'la beraber Reşideddin Cüveyni, Reisü'l Bahr Şücaeddin Abdurrahman, Müstevfi¹³³ Necibeddin, Emir-i Dâd Zekeriya'nın yanı sıra Şemseddin İsfahani'nin adamları ve onu öldüren Sarimüddin Alp Saru ve Bahaeddin Erzincani'de yanlarına ağır hediyeler alarak Altınordu'ya gitmişlerdir. Burada Şemseddin İsfahani olayından dolayı soruşturulan emirler ve devlet adamları soruları oldukça dikkatli ve özenli cevaplayarak kendilerini kurtarma yolunda bol miktarda harcama yapmışlardır. Bu harcamalar işe yaramış olmalı ki bu emirler ve devlet adamları Batu Han'dan çeşitli mevkiler kazanarak Konya'ya dönmüşlerdir.

Altınordu'dan dönen devlet adamlarının devletin bekasından çok kendi çıkarlarına göre hareket etmeleri ve devlet işlerinin nizama uygun yapılmıyor olması Necmeddin Nahçevani'nin vezirlik görevini bırakmasına neden olmuştur. Öyle ki kötüye giden devlet işlerinin sorumluluğunu almamak ve Şemseddin İsfahani'nin başına gelenleri yaşamamak için de Haleb'e gitmiştir.¹³⁴

Necmeddin Nahçevani'nin yerine vezir olarak Mahmud Tuğrai atanmış nâiblik görevi Reisü'l bahr Şücaeddin'e, Müstevfilik Necibeddin Delihani'ye, Emir-i Arızlık¹³⁵ Reşideddin Cuveyni'ye Çorum Emirliği ve subaşılığı görevi de Hatıreddin Zekeriya'ya verilmiştir. Aynı zamanda Altınordu'dan dönen emîrler, Batu Han

¹³¹ Filiz Kayalıoğlu, *II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s.5-6

¹³² Müneccimbaş, a.g.e., s. 95.

¹³³ Müstevfi: Devletin bütün mali işlerine bakan ve sultan tarafından tayin edilen görevlidir. Refik Turan, a.g.e., s.68-72

¹³⁴ İbni Bibi, a.g.e., s. 127-128.

¹³⁵ Emir-i Arız: Ordunun levazımat ve ihtiyaçlarına bakan ve maaşlarını veren, defterlerini tutup yoklamalarını yapan dairedir. Refik Turan, a.g.e., s.68

tarafından gönderilen kaftan ile ok ve yayı yine Celaleddin Karatay'a gönderilen kürkü, Sultan'ın huzuruna çıkarak takdim etmişlerdir.

Batu Han'dan kendilerine rütbe ve mevki alarak çeşitli hükümlerin bulunduğu fermanla dönen bu emirler başta Karatay, Yavtaş, Arslandoğmuş ve Nizameddin Hurşid olmak üzere Selçuklu Devlet adamlarının tepkisine neden olmuşlardır. Öyle ki onların Selçuklu sultanını yok sayarak başka bir hükümdardan ferman almaları, bu devlet adamları tarafından çirkin karşılanmış ve nefret duygusu uyandırmıştır. Bu emirler aldıkları rütbelerle yetinmemiş görünüyorlar ki bu sefer aralarında başlayan mevki kavgaları aşırı boyutlara ulaşmış ve Selçuklu Devleti kurallarına ve menfaatlerine ters düşmüşlerdir.¹³⁶

3.4. DEVLET BÜROKRASİNDEKİ BOZULMALAR VE ÜÇLÜ SALTANAT SİSTEMİNE ETKİSİ

Selçuklu Devletinde bu durumlar yaşanırken diğer taraftan Mühezzibeddin Ali'nin oğlu Muineddin Süleyman ile Seyfeddin Toruntay'ın arasında Erzincan subaşılığı konusunda anlaşmazlık çıkmıştır. Mesele herhangi bir sonuca ulaşamayınca bu duruma bir çözüm bulunması için dava Baycu Noyan'a götürülmüştür. Baycu Noyan bu davada dostlukları eskiye dayanan Mühezzibeddin Ali'den dolayı onun oğlu Muhineddin Süleyman'ı haklı bulmuştur. Bu arada Mahmud Tuğrai aralarının bozuk olduğu Müstevfi Necibeddin ile yaşadığı kavgadan sonra içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak, suçlamaları reddetmek ve saltanat makamını şikayet etmek üzere gizli bir mektup yazmıştır. Mektubu habercilere veren Mahmud Tuğrai bu mektubun Baycu'ya ulaşmasını istemiştir. Ancak Mahmut Tuğrai'ye karşı kin ve nefret besleyen onun kölelerinden biri Tuğrai'nin mektup gönderdiğini öğrenince bu haberi Emir-i Arız Samsamüddin Kaymaz'a ulaştırmıştır. Samsamüddin'in verdiği emir üzerine hem Tuğrai hem de mektup ele geçirilerek Celaleddin Karatay'a götürülmüştür. Celaleddin Karatay Tuğrai'nin yapmış olduğu bu ihaneti devlet adamlarının huzurunda mektubu okutarak gözler önüne sermiştir.¹³⁷

Tuğrai'nin devlete karşı yapmış olduğu bu ihanet ve hainlik onun görevden alınmasına ve Antalya'ya götürülerek orada hapse atılmasına neden olmuştur. Tuğrai'nin görevden alınıp hapse atılmasından sonra boş kalan vezirlik makamına

¹³⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.70-71

¹³⁷ İbni Bibi, a.g.e., s. 129-130.

devlet erkânının da ortak kararıyla Rey’li Kadı İzzeddin Muhammed getirilmiştir.(1253).¹³⁸

Moğol Hükümdarı Mengü¹³⁹ tarafından Selçuklu devletine, Sultan II. İzzeddin Keykavus’un kağanın huzuruna gitmesi gerektiğine yönelik devamlı elçiler gelmeye başlamıştır. Ancak kağanın bu isteği Selçuklu devlet adamları tarafından ağır bulunarak Selçuklu sultanının başka bir hükümdarının emirlerine boyun eğmemesi ve ayağına kadar çağırılmasının onur kırıcı olduğuna yönelik düşünceler oluşmasına sebep olmuştur. Bu yüzden vezir İzzeddin Muhammed gelen elçilere çeşitli bahaneler üreterek ve özürler ileri sürerek çeşitli hediyelerle geri göndermiştir. Ancak bu bahaneler ve özürler Kağan tarafından kabul edilmemiş ve tekrar tekrar elçiler gönderilmiştir. Öyle ki bu ısrar karşısında yapacak bir şeyleri kalmayan Kadı İzzeddin Atabey, Celaleddin Karatay, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş, Emir-i Ahûr Fahreddin Arslandoğmuş ve Pervane Nizameddin Hurşit üç sultanın II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alaaddin Keykubat’ın Moğol hanının (Mengü) yanına gönderilmeleri üzere Kayseri’ye ulaşmışlardır. Kayseri subaşı Seyfeddin Türkeri, Sultan II. İzzeddin Keykavus’la yakınlık kurarak zaten kendi bünyesinde var olan kötü huy ve alışkanlıkları Sultan’a da alıştırmıştır. Öyle ki Karatay ve İzzeddin Muhammed’in baskısından bunalan Sultan, Seyfeddin Türkeri’nin etkisiyle kumara, içkiye ve kadına alışmıştır. II. Keykavus devlet hazinesini tüketmeye, kölelere yüksek mevki ve makamlar vererek esas devlet adamlarını yok saymaya başlamıştır. Bu durum onun emirlerin gözünden düşmesine ve halkın saygısını kaybetmesine neden olmuştur.¹⁴⁰

Bu sırada I. Alaaddin Keykubat’ın döneminde emirlik yapmış herkesin saygı ve sevgisine nail olan Diyarbekir kumandanı Şemseddin Altunaba ¹⁴¹Kayseri’ye gelmiştir. Altunaba burada devlet işlerinin oldukça kötü ve hazinenin de israf edilmiş olduğunu görünce Celaleddin Karatay ve diğer devlet adamlarına ağır eleştirilerde ve serzenişte bulunmuştur. Bu eleştirilerin ağırlık noktasını devlet kademelerinde çok

¹³⁸ İbni Bibi, *El Evamirü’l Ala’iye Fi’l-Umuri’l Ala’iye* adlı eserinde Kadı İzzeddin Muhammed’in meziyetlerini uzun uzun anlatmış ve onun saygı duyulan, sözüne itibar edilen ilim ile fazilet sahibi, cömert, işini (kadılığı) çok iyi yapan biri olarak anmıştır: bk. a.g.e., s. 131-133.

¹³⁹ Mengü: Altın Orda hükümdarıdır (1266-1280) Batu Han’ın torunu, Togan’ın oğludur. Abdülkadir Yuvalı, ‘*Mengü Timur*’, *DİA*, C.29, 2004, s.138

¹⁴⁰ İbni Bibi, a.g.e., s.133-135

¹⁴¹ Şemseddin Altunaba ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Osman Turan, *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1947

fazla maaşlı memur bulunması, Sultan'ın içine düştüğü eğlence meclisleri ve yanında bulunan kötü niyetli yandaşları oluşturmuştur. Altunaba'nın bu tenkitleri Sultan tarafından dikkate alınmış olmalı ki devlet memurlarının maaşlarında tasarrufa gidilmiş ve tercüman ile münşilerin sayıları azaltılmıştır. Gerçekleştirilen bu tedbirler işe yaramış ve hazinenin büyük bir kısmı dolmuştur. Ancak Sultan'ın terk edemediği zevk ve eğlence meclisleri devlet içerisinde yapılan bu düzenlemeleri ne yazık ki sekteye uğratmıştır. Şemseddin Altunaba'nın Kayseri'ye gelerek söylediği nasihat ve tenkitler aralarının geçmişte iyi olmadığı Türkeri'yi öfkelenmiştir. Öyle ki Altunaba'ya karşı büyük bir kin besleyen Türkeri, Altunaba'nın Fahreddin Belek adlı hacibini mal ve para ile yanına çekerek Altunaba'yı bu kişi vasıtasıyla öldürtmüştür.¹⁴²

Türkeri'nin Şemseddin Altunaba'yı hazmedememesi ve onun ölümüne sebep olacak kadar ileri gitmesinin en önemli nedeni Sultan'ın Altunaba'yı dikkate alarak çeşitli düzenlemelerde bulunması idi. Nitekim Sultan'ın eğlence, içki ve kadına alışmasının en büyük etkeni Türkeri idi. Yine Sultan'ın yanından ayrılmayan ve işleri istediği gibi yaptırabilme şansı bulan Türkeri'nin bu pozisyonunu kaybetme tehlikesi onu bu yola sürdü.

Altunaba'nın öldürülmesinden sonra gurur ve kibrini arttırarak davranışlarında aşırılığa giden Türkeri'nin bu hareketleri Sultan'ın da dikkatini çekmiştir ve onun hakkındaki düşüncelerinin değişmesine sebep olmuştur. Nihayetinde Sultan II. Keykavus, Türkeri'nin görevinden alınmasına yönelik ferman çıkarmıştır. Görevinden ayrılan Türkeri Mindas Kalesi'ne götürülerek burada yaşamına son verilmiştir. Türkeri'nin ortadan kaldırılmasıyla Sultan İzzeddin Keykavus'un yanında bulunan en önemli tehlike de bertaraf edilmiştir.

4. CELALEDİN KARATAY'IN VEFATI VE ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN SONA ERMESİ

4.1. CELALEDİN KARATAY'IN VEFATI VE II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN MOĞOL SEYAHATİNİN YARIDA KESİLMESİ

Kendisini bekleyen Moğol hanının yanına gitmek üzere hareket eden Sultan II. İzzeddin Keykavus, kardeşleri IV. Kılıç Arslan ve II. Alaaddin Keykubat ile

¹⁴² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.470-471

Celaledin Karatay ve Vezir İzzeddin Muhammed'i Kayseri'de bırakarak Moğolistan'a doğru yola çıkmıştır. Ancak Sivas tarafına vardıkları sırada Kayseri'de bulunan Celaledin Karatay'ın ölüm haberi gelmiştir¹⁴³ (1254)¹⁴⁴. Celaledin Karatay'ın¹⁴⁵ ölüm haberini alan ve haber üzerine oldukça üzülen Sultan, Kayseri'ye geri dönme kararı almıştır. Celaledin Karatay'ın hayatta iken sağlamış olduğu ülke bütünlüğünün, dirlik ve düzenin onun ölümüyle beraber yok olacağını ve bu güzel ahengin bozulacağını düşünen Sultan, zaman kaybetmeden yola koyulmuştur.¹⁴⁶

Sultan II. İzzeddin Keykavus'un Moğol hanının ısrarına rağmen seyahatini yarıda bırakarak Kayseri'ye dönmesinin en önemli sebebi, saltanatına yönelik çıkan olumsuz duyumlar idi. Öyle ki alışkanlık haline getirmiş olduğu içki, kumar ve kadın gibi ahlaki bozuklukların halk tarafından nefretle karşılanması ve yerine sultan olarak Kılıç Arslan'ın getirilme düşüncesi bu dedikoduların en önemlisi idi.

4.2. II. ALAADDİN KEYKUBAT'IN MOĞOL HANININ YANINA GÖNDERİLMESİ

Sultan II. İzzeddin Keykavus'u Gedük mevkiinde karşılayan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. Alaaddin Keykubat ve büyük emirler, Sultan'ın Moğol hanının yanına gidememe sebeplerini kendi aralarında kararlaştırıp Han'a bildirmek üzere istişarede bulunmuşlardır. Öyle ki Sultan'ın hâkimiyetinin tanınması için mutlaka Moğol hanının yanına gitmesi gerekliydi. Aksi takdirde Moğollar, Sultan'ın saltanatını tanımayarak ülkeyi istila ve işgal edeceklerini elçiler vasıtasıyla bildirmişlerdi. Bunun içindir ki İzzeddin Keykavus Moğolistan'dan gelen elçileri özürler ve çeşitli hediyelerle geri göndermiş esasen kendisinin gitmesi gereken Moğolistan seyahatine küçük kardeşi II. Alaaddin Keykubat'ı göndermiştir.¹⁴⁷ II. İzzeddin Keykavus, Moğol hanına II. Alaaddin Keykubat tarafından ulaştırılmak

¹⁴³ Celaledin Karatay'ın cenazesi Kayseri'den Konya'ya getirilerek burada yapılan tören ile kendisine ait medresenin yanındaki türbeye defnedilmiştir. Bk. Zehra Odabaşı, "Celaledin Karatay'ın Hayatı ve Siyasi Kariyeri", *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, Selçuk Üniversitesi, Konya 2013, s. 575-599.

¹⁴⁴ İbni Bibi eserinde Celaledin Karatay'ın ölüm tarihini 28 Ramazan 652 (12 Kasım 1254) olarak belirtmiştir. bk. İbni Bibi a.g.e., s. 136. Aynı şekilde Anonim Selçukname de de Karatay'ın ölüm tarihi 28 Ramazan 652 (12 Kasım 1254) olarak verilmiştir. Ayrıca tabutunun Kayseri'den Konya'ya getirildiği de yazmaktadır. Anonim, *Selçukname*, s.45

¹⁴⁵ Anonim Selçuknamede Celaledin Karatay ile ilgili olarak imam ve şeyhlerin sohbetlerinden geri durmadığı, Rum şeyhlerine ve alimlerine hizmette bulunduğu, emirlikte peygamber sahabelerinin özelliğine sahip olduğu yazmakla beraber onun sayesinde üç kardeşin süt ve bal gibi birbirleriyle kaynaştığı da yazmaktadır. Anonim, *Selçukname*, s. 45

¹⁴⁶ Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 154

¹⁴⁷ Ekici, a.g.e., s.47

üzere bir mektup yazmıştır. II. Keykavus mektupta şunları dile getirmiştir: “Kardeşim Alaaddin’i gönderdim. O da benim gibi bir sultandır. Devlet işlerini idare eden Atabegim Celaledin Karatay öldüğü için bizzat gelmem mümkün olmadı. Zira garpta bir düşman bana karşı harekete geçmiştir. Bunun için gelemedim ve gelemeyeceğim. Bunların haklarından geldikten sonra gelirim.”¹⁴⁸ Esasen II. İzzeddin Keykavus’un Moğolistan’a kardeşini göndererek Kayseri’de kalmayı istemesinin en önemli sebebi, tahtı kardeşi IV. Kılıç Arslan’ın ele geçireceği düşüncesi idi.

Hazırlıkları tamamlanan II. Alaaddin Keykubat, Emir Seyfeddin Toruntay, Naib Şücaeddin Abdurrahman, Lala Emir Bedreddin Muslih ve Kabız-ı Emir Nureddin Abdullah ile Han’a sunmak üzere yanlarına aldıkları çeşitli hediyeler ve eşyalarla Moğolistan’a hareket etmişlerdir. Daha sonradan yanlarına Sultan’ın annesi, Mahmud Tuğrai ve Emir-i Arız Reşideddin de katılmıştır. Ulaştıkları her yere saltanat makamının II. Alaaddin Keykubat’a ait olduğuna yönelik söylemlerde bulunmuşlardır. Bu söylemlerden ötürü Mahmud Tuğrai ile Reis Şucaeddin’in arası bozulmuştur.

4.3. ALAADDİN KEYKUBAT’IN ÖLDÜRÜLMESİ VE ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN FİİLEN SONA ERMESİ

Yukarıda da bahsedildiği üzere II. Alaaddin Keykubat’ın Moğolistan’a seyahati sırasında yanında bulunan emirlerin saltanatın II. Keykubat’a ait olduğuna dair propagandaları gerek II. İzzeddin Keykavus’u gerekse IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ı şüpheye sevk etmiştir.¹⁴⁹ Öyle ki II. Keykubat’ın önce Batu Han’ın yanına ardından da Karakum’da oturan Moğolların en büyük Han’ı Mengü Han’ın yanına varacak olup onlarla görüşme şerefi kazanacak olması önemli bir hareket idi. Nitekim daha önce Moğolistan’a giden ve dönerken de sultan olduğuna dair yarlığı¹⁵⁰ getiren IV. Kılıç Arslan saltanatını ilan ederek bunun en güzel örneğini vermişti.

II. Alaaddin Keykubat’ın sultan olarak Selçuklu ülkesine dönme ihtimaline karşı II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan kendi adamlarını

¹⁴⁸ Ebü’l Ferec, a.g.e., s. 26

¹⁴⁹ Aksarayı, a.g.e., s. 29.

¹⁵⁰ Yarlık: Türk ve Moğol devletlerinde hükümdar buyruğu ya da fermanı: bk. İlyas Kamalov, “Yarlık”, *DİA*, C. 43, 2013, s. 334-335.

Moğolistan'a göndererek bu ihtimali ortadan kaldırmaya yönelik çabalarda bulunmuşlardı.¹⁵¹

II. Alaaddin Keykubat Erzurum'a vardığı sıralarda, Baycu'nun, Engürek ve Hoca Noyan ordusu ile Anadolu'ya doğru yaklaştığı duyumunu alması üzerine ağbeyi II. Keykavus'a bir mektup yazmıştı. Mektupta "Batu Han'dan ve Büyük Noyan Baycu'dan elçiler gelip onların hazinelerine ödenmesi gereken altın bakiyeleri için yarlığı getirdiler. Bu para süratle gönderilmezse memleket işleri kötüye gidecektir. Bu sebeple derhal paranın temini ve elçilerin hemen gönderilmesi ve Baycu'ya cevap verilmesi lazımdır. Ben Baycu ile muharebe değil, sulh yapılması kanaatinde olduğumu arz ediyorum".¹⁵²

Aksarayı'nın kitabında bulunan bu mektup Konya'daki iki sultanın, II. Alaaddin Keykubat'ın sultan olarak döneceğine dair korku ve endişelerini büsbütün arttırmıştır. Bu endişe ve korku onların devamlı Moğol Hanı'na kendi elçilerini göndermelerine sebep olmuş, ancak II. Alaaddin Keykubat henüz Moğol Hanı'nın yanına gidemeden gizemli bir şekilde öldürülmüştür. Müellifler, II. Alaaddin Keykubat'ın öldürülmesiyle ilgili farklı rivayetlerde bulunmuşlardır. İbni Bibi, II. Alaaddin Keykubat'ın ölümüyle alakalı olarak şu bilgileri vermiştir; II. Alaaddin Keykubat ve yanındakiler yolculuk sırasında konakladıkları bir gecede şaraplar içip eğlence meclisi tertip ederek Selçuklu hanedanını öven kasideler okuduktan sonra yatmışlar ve bu gecenin sabahında Sultan'ı ölü bulmuşlardır. Ancak bu hadiseyi kimin nasıl gerçekleştirdiği ve Sultan'ın ölüm sebebinin ne olduğuna yönelik herhangi bir bulguya rastlayamadıklarını belirtmiştir.¹⁵³ Aksarayı II. Keykubat'ın ölümünün arkasında kardeşlerinin olduğunu söylemiştir. Casus olarak gönderilen Müslîh'in, II. Alaaddin'e öldürücü zehri vermesi sonucu hayatını kaybettiğini yazar.¹⁵⁴ Ebü'l Ferec, II. Alaaddin'in yolda orduya varamadan öldüğünü yazar ancak sebebini belirtmez.¹⁵⁵

II. Alaaddin Keykubat'ın ölüm haberi Mengü Kağan'a ulaştığı zaman, bu hadiseyle ilgili araştırma yapılmasını ve II. Alaaddin Keykubat'ın ölüm nedeninin

¹⁵¹ Aksarayı, a.g.e., s.30

¹⁵² Mektubun tam metni için bk., Aksarayı, a.g.e., s. 29

¹⁵³ Bibi, a.g.e., s. 153-154

¹⁵⁴ Aksarayı, a.g.e., s. 30

¹⁵⁵ Ebü'l Ferec, a.g.e., s. 27

ortaya çıkarılmasının yanı sıra Kağan, suçluların öldürülmesini ve hiçbir şekilde acınmamasını emretmiştir. Ancak yapılan soruşturma neticesinde herhangi bir sonuca ulaşamamıştır. Celaleddin Karatay'ın fikri üzerine gerçekleştirilen ve Selçuklu Devleti'ni olası bir taht kavgasından koruyan ortak saltanat dönemi üç kardeşten biri olan II. Alaaddin Keykubat'ın ölümü üzerine sona ermiştir. Karatay'ın kardeşler arasında kurmuş olduğu denge, ülke içerisinde sağlanan birlik ve beraberlik yine devlet adamlarının çıkar çatışmalarının engellenmesi bu ortak saltanat döneminde gerçekleştirilen en güzel icraatlardandır. Ancak ne yazık ki Karatay'ın ölümü ile hemen kendini gösteren devlet içi sarsıntılar, Alaaddin Keykubat'ın ölümü ile kendini iyice hissettirmiştir. Öyle ki II. Alaaddin Keykubat'ın ölümünden sonra taht iki kardeşe kalmış, eğlence, içki ve kadına düşen II. İzzeddin Keykavus ile kardeşi IV. Kılıç Arslan'ın münasebetleri her geçen gün kötüye gitmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜÇLÜ SALTANAT DÖNEMİNİN KAPANMASINDAN SONRA İKİ SULTAN ARASINDA YAŞANAN SİYASİ MÜCADELELER

1. II. İZZEDDİN KEYKAVUS - IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN MÜCADELESİ

1.1. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN KAYSERİ'DE İSYANI

II. İzzeddin Keykavus'un etrafını serserilerle doldurması ve onlara hak etmedikleri halde makam ve mevkiler vermesi diğer iyi devlet adamlarının tepkisine yol açmıştır. Nitekim II. Keykavus'un kendisine hazine bağlaması, harama el uzatması ve Hristiyan dayılarını ülke yönetimine dahil etmesi Sultan'a bağlı olan devlet erkânının Sultan'dan soğumasına ve ona yüz çevirmelerine neden olmuştur.¹⁵⁶ Bunlarla yetinmeyen II. Keykavus Hristiyan dayılarının teşvikiyle IV. Kılıç Arslan'ı devre dışı bırakmak ve tek başına Sultan olmak için IV. Kılıç Arslan'ı yıldırma politikasına girişmişti. Ona karşı ağza alınmayacak sözler söyleyerek ölüm tehdidinde bulunması ve kötü muamele sergilemesi IV. Kılıç Arslan'ı baskılamaya yönelik girişimlerdi.¹⁵⁷ Ancak II. Keykavus'un, kardeşi IV. Kılıç Arslan'a yönelik edindiği bu tutum, Sultan II. Keykavus aleyhine gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Öyle ki II. Keykavus'un bu eziyetinden ve baskısından bunalmış olan IV. Kılıç Arslan üzüntülü ve endişeli vaziyette düşüncelere daldığı bir vakitte onun bu halini gören havayic-i salar¹⁵⁸ Kemaleddin, Sultan'a yaklaşıp eğer dilerse kendisine yardım edebileceğini söylemiştir. Bu kötü vaziyetten bir an önce kurtulmak isteyen IV. Kılıç Arslan, Türkistan yolculuğunda kendisine eşlik etmiş ve üzerine hakkı da geçmiş olan Kemaleddin'in önerisine uyarak Develi subaşı Sinaneddin Kaymaz'ın oğlu Nusreddin'e ve Kayseri subaşı Emir-i Arız Samsamuddin'e durumunu bildiren birer mektup yazmıştır. Gönderilen mektupların

¹⁵⁶ Sevim, Yücel, *Türkiye Tarihi I*, s.129, Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 155

¹⁵⁷ Kayalıoğlu, a.g.e., s.33

¹⁵⁸ Havayic-i Salar'ın görevi sarayın mutfak ve kilerinden sorumlu olmasıdır. Merçil, *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, s. 117-119

karşılığında “Sultan hangi yolla olursa olsun kendisini Kayseri’ye atmalıdır. Ondan sonra biz kulları elimizden gelen çabayı gösteririz.” şeklinde yanıt gelmiştir.¹⁵⁹

Sultan’ın Konya’dan çıkması gerektiğini ve Kayseri taraflarında korunacağını bildiren bu mektup neticesinde IV. Kılıç Arslan Kemaleddin’in yardımı ile kılık değiştirerek şehirden ayrılmıştır. IV. Kılıç Arslan güvendiği 20 atlı kölesinin koruması altında Aksaray sınırını geçmiştir. Hoca Mesud’un kervansarayında biraz dinlendikten sonra, önce Ürgüp ardından da Develi’ye varmıştır. IV. Kılıç Arslan’ı Develi’de oldukça hürmetkâr karşılayan Nusreddin, Kayseri’ye, Emir Samsamuddin Kaymaz’a Sultan’ın geldiğini ve iki gün sonra da oraya hareket edeceğini bildiren bir mektup göndermiştir. Bu haber üzerine Samsamuddin askerleriyle birlikte Develi’ye doğru hareket etmiştir. Sultan ile Nusreddin’in alayıyla karşılaşan Samsamuddin Sultan’ın önünde eğilerek ona itaatini bildirdikten sonra büyük bir ihtişamla Sultan’ı şehre getirerek tahta oturtmuşlardır.¹⁶⁰ Kayseri’de 1254 yılında adına para bastıran IV Kılıç Arslan burada saltanatını ilan etmiştir. IV. Kılıç Arslan’ın saltanatını ilan etmesiyle Selçuklu Devleti’nde biri Kayseri, diğeri de Konya’da olmak üzere iki ayrı hükümdar olduğu görülmektedir.¹⁶¹

1.2. İKİ KARDEŞ ARASINDA 1254 AHMEDHİSAR SAVAŞI VE II. İZZEDDİN KEYKAVUS’UN TEK BAŞINA İKTİDARI ELE GEÇİRMESİ

IV. Kılıç Arslan’ın Kayseri’de saltanatını ilan ettiği haberini alan II. İzzeddin Keykavus, onu bu hareketinden geri döndürmek amacıyla Beylerbeyi Emir Yavtaş’ı yanına göndermiştir. Selçuklu Hanedanlığının devamlılığı konusunda taraftar olan ve kendisine devlet erkânı tarafından oldukça güvenilen Yavtaş, Kayseri’de IV. Kılıç Arslan’ın huzuruna varmıştır. Yavtaş, IV. Kılıç Arslan’ın saltanat makamından vazgeçmesine yönelik çeşitli nasihatlerde bulunmuştur. Bu duruma oldukça öfkelenen Sultan, Yavtaş’ı Develi’ye bağlı yörelerden Öksid Mağarası’na hapsedirmiştir. Birkaç gün hapiste kaldıktan sonra Kayseri’ye getirilen Yavtaş’ı kendi yanlarına çekmişler ve IV. Kılıç Arslan’a karşı sadakat yemini verdirmişlerdir. Yavtaş’ın, IV. Kılıç Arslan tarafına geçtiği haberini alan II. İzzeddin Keykavus hem bu durumdan dolayı oldukça üzülmüş hem de IV. Kılıç Arslan’ın saltanat

¹⁵⁹ İbni Bibi, a.g.e., s. 136-138

¹⁶⁰ Ebü’l Ferec, a.g.e., s. 27

¹⁶¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 474

makamından vazgeçmesine yönelik umudu da kesilmişti. Aynı zamanda IV. Kılıç Arslan, Elbistan subaşı Felekeddin Halil ile Hüsameddin Baycar'a haber göndererek onları Kayseri'ye davet etmiştir. Davete icabet eden bu emirlerin Sultan'ın yanına Kayseri'ye gelmeleriyle beraber ordunun sayısı artmaya başlamıştır. Sadece ordu kısmında olumlu gelişmeler olmamış, halk, IV. Kılıç Arslan'ı benimsemiş ve taraftar sayısı her geçen gün artmıştır. IV. Kılıç Arslan tarafında bu olumlu gelişmelerin yaşanması ve aynı zamanda ordunun gücüne de güvenilmesi Konya'ya yönelik bir saldırı hareketi oluşumunu başlatmıştır. İlk hareket Felekeddin Halil ile Hüsameddin Baycar'ın kendi kuvvetleriyle beraber Aksaray'a bir menzil uzaklıkta bulunan Alaaddin kervansarayına varmalarıyla yaşanmıştır. Burada bulunan bir grubun kendilerine saldırması üzerine oranın kapısını ateşe vermişler ve halkın bir kısmını öldürmüşlerdir. Bir kısmının da mallarına el koyarak serbest bırakmışlardır.¹⁶²

Alaaddin Kervansarayı'nda yaşanan hadiseleri büyük bir endişe içinde karşılayan II. İzzeddin Keykavus'un bu endişesinin bir nebze de olsa azalmasına Kayseri'den Konya'ya elçi olarak gelen Müineddin Süleyman ile Hatıreddin sebep olmuştur. Onların gelişi ile II. İzzeddin Keykavus ve devlet erkânı rahat bir nefes almış, ancak bu mutluluk uzun sürmemiştir. Çünkü Müineddin Süleyman ile Hatıreddin'in devletin paylaşılması üzerine yapmış oldukları teklif II. İzzeddin Keykavus ve devlet adamları tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine devlet erkânı ile yapılan istişare sonucu vezir İzzeddin Muhammed, Keykubadi altınları ile dolu hazineyi açarak mevcut askerin dışında Arap, Yıva, Kıpçak, Gence, Garip ve Kürtlerden oluşan ücretli askerler toplamıştır. II. İzzeddin Keykavus'un bu hazırlıkları yapmasının sebebi kardeşiyle savaşmak ve ona karşı üstünlük sağlamaktır. Bu amaçla toplamış olduğu ordu ile harekete geçen II. İzzeddin Keykavus, Kırşehir vilayetinden Tuzağaç'a varmıştır. Yine de kan dökülmesini istemeyen kardeşine Mecdeddin İshak'ın oğlu Sadrüddin (Konevi) ile Şeyh Hamamüddin'i aracı olarak göndererek ona Sivas, Malatya, Diyarbekir ve Harput vilayetlerini kapsayan bölge ile yetinmesini ve bu mücadeleye son vererek Konya'ya dönüp ülkenin başına geçmesini teklif etmiştir. II. İzzeddin Keykavus'tan gelen bu teklife Samsamuddin, Nusreddin, Felekeddin, Hüsameddin Baycar gibi emirlerle değerlendiren IV. Kılıç

¹⁶² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 475

Arslan teklifi az bularak Kayseri Kadısı Celaleddin Habib'i elçi olarak cevap için göndermiştir. Teklif edilen yerlere ek olarak Kayseri ile Kırşehir'in de verilmesini istemişlerdir. Bu istek II. İzzeddin Keykavus tarafından kabul edilmemiş ve karşılıklı birkaç defa daha gönderilen elçiler de fayda etmemiştir.

İki kardeş arasında ortak bir anlaşmaya varılamaması sonucunda hem II. İzzeddin Keykavus'un hem de IV. Kılıç Arslan'ın ordusu Ahmed-i Hisar'da savaşımaya başlamıştır. İlk saldırı Sinaneddin Kaymaz oğlu Nusreddin ile Felekeddin Halil'den gelmiştir. Onlara karşılık veren Sultan II. Keykavus'un askerleri başarılı olmuşlar ve onların direnme gücünü kırmışlardır. Bu sefer Arap askerleri ile sol taraftan Ali Bahadır komutasında ilerleyen askerler IV. Kılıç Arslan'ın ordusunun saflarını bozmaya muvaffak olmuşlardır. Bunun sonucunda kaçmaya çalışan Felekeddin Halil'in kaçış yolunu tutmuşlar ve Nusreddin Kaymaz'ı tutuklamışlardır. Yaralı olarak yakalanan Samsamuddin'i esir etmişlerdir. II. Keykavus'un Hristiyan dayıları hiç vakit kaybetmeden hem Nusreddin'i hem Samsamuddin'i öldürerek ortadan kaldırmışlardır.¹⁶³

II. Keykavus karşısında aldığı bu yenilgi üzerine Sis'e gitmek üzere Develi'ye doğru hareket eden IV. Kılıç Arslan, yolda Türkmenlerle karşılaşmıştır. Türkmenler II. Keykavus'a, IV. Kılıç Arslan'ın ellerinde olduğu haberini iletmışlerdir. II. Keykavus tarafından IV. Kılıç Arslan'ı Kayseri'ye getirmesi için görevlendirilen Fahreddin Arslandoğmuş, Sultan'a yeminler edip diller dökerek onu ikna etmeyi başarmıştır. Bunun üzerine IV. Kılıç Arslan tekrardan Kayseri'ye gelmiştir. Kardeşinin geldiği haberini alan II. Keykavus onu karşılamaya çıkmış ve karşı karşıya geldiklerinde kucaklaşmışlardır. II. Keykavus kardeşine, aralarında yaşanan bu savaşın sorumlularının Nusreddin, Felekeddin ve Samsamuddin olduğunu söyleyerek onu teselli etmeye ve aralarındaki buzları eritmeye çalışmıştır. Daha sonra beraber Keyhüsreviye (Keykubadiye) Köşkü'ne giderek burada yemek yemişlerdir. II. Keykavus, IV. Kılıç Arslan'a hilat, at ve kıymetli hediyeler vererek ona iltifatta bulunmuştur.¹⁶⁴ Yine II. Keykavus, IV. Kılıç Arslan'a ikamet etmesi için Amasya ve Borgulu (Uluborlu) olmak üzere iki seçenek sunmuştur. Amasya'yı tercih eden IV. Kılıç Arslan burada bir süre ikamet ettikten sonra buranın havasının

¹⁶³ Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s.155

¹⁶⁴ Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, Çamlıca Yayınevi, İstanbul 2014, s.192

kendisine kötü gelmesinden dolayı Borgulu'ya geçmiştir.¹⁶⁵ II. Keykavus Borgulu'ya kardeşinin üzerine dayısı Kir Haya'yi muhafız olarak koymuştur. Kir Haya burada IV. Kılıç Arslan'a yönelik şiddette bulunarak onun hapis hayatının daha da zor geçmesine sebep olmuştur.

Böylece II. İzzeddin Keykavus kardeşi IV. Kılıç Arslan'ı Borgulu'ya sürgüne göndererek tek başına Selçuklu Devleti idaresini ele almıştır. Selçuklu Devletinde ortak saltanat olarak geçen dönem II. İzzeddin Keykavus'un bu savaşı kazanması ile kardeşi IV. Kılıç Arslan'ı tahttan uzaklaştırmasına, aynı zamanda ülkedeki tek söz sahibinin kendisi olmasına sebep olmuştur.

II. Keykavus tek başına sultan olduğu bu dönemde devlet kadrosunda görevli kişiler Vezir Kadı İzzeddin Muhammed, Atabey Fahreddin Aslandoğmuş, Beylerbeyi Yavtaş, Pervane Nizamüddin Hurşid, Emir-i Dâd Fahreddin Ali, Müstevfi Necibüddin idi.¹⁶⁶

Yaşanan bu gelişmeler göstermektedir ki, Celaleddin Karatay ve kurduğu sistem devletin dağılmasını engelleyen en önemli setti. Onun ölümüyle dağılan üçlü saltanat sisteminden sonra devlet hızla çözülmeye başlamıştır. Özellikle kardeşler arası iktidar hırsı devletin çözülmeye başlamasındaki en önemli göstergedir. Kardeşlerden II. Alaaddin Keykubat'ın devre dışı bırakılmasıyla devam eden süreç II. İzzeddin Keykavus ve IV. Kılıç Arslan arasında bu iktidar mücadelesinin yoğun olarak yaşanmasına sebep olmuştur. Bir yandan ise Moğolların hem keyfi olarak hem de siyasetlerine uygun sultanı desteklemeleri istikrarsızlığın en önemli diğer bir sebebidir. Bu durum devletin taht mücadelesi ile devamlı meşgul olmasının yanı sıra ülkenin her alanda olumsuz etkilenmesine de sebep olmuştur.

1.3. ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ ÜZERİNDEKİ MOĞOL BASKISININ AZALTILMASI

Bu dönemde özellikle Ahmedhisar savaşında hazineden çok fazla harcama yapılması ve gelirlerin giderlerden az olması neticesinde ülke ekonomisi bir hayli yıpranmıştı. Diğer taraftan Baycu ve diğer noyanlardan sık sık gelen elçilerin değerli eşya ve paralarla gönülleri hoş olsun diye gönderilmesi ülke hazinesini oldukça

¹⁶⁵ Öngül, age., s.192

¹⁶⁶ Aksarayi, a.g.e., s.31

sarsmıştı. Bu duruma bir çözüm bulabilmek ve Moğol elçilerinin yüklü paralar ve kıymetli eşyalarla gidişlerini durdurmak amacıyla çareler aranmaya başlanmıştır. Sonunda bu durumu kökten halledebilecek tek gücün Moğol kağanı olduğu düşüncesinden yola çıkılarak Emir-i Dâd Fahreddin Ali başkanlığındaki bir heyet kıymetli hediyeler ve 100.000 sultani dirhem para ile Batu Han'a gönderilmiştir.¹⁶⁷

Batu Han'ın huzuruna çıkan Fahreddin Ali durumu arz ettikten sonra Kağan onu haklı bulmuş ve Baycu Noyan ile diğer noyanların elçilerinin Rum ülkesine gitmesini yasaklayan yarlığı çıkarmıştır. Bu yarlığın içinde hayvan sayım vergisi almak için Şemseddin Kazvini'nin gönderdiği tahsil memurlarını da engelleyen hükümler vardı. Batu Han'dan aldığı bu önemli yarlığı ile beraber Türkiye'ye doğru yola çıkan Fahreddin Ali'ye Moğol elçi ve yargucuları da eşlik etmiştir. Dönüş yolunda Batu Han'ın emirleri Baycu Noyan'a iletilmiştir. Bu haber üzerine Baycu Noyan Fahreddin Ali'ye tehditkâr bir söylem ile bundan sonra Selçuklu devletinin yanında olmayacağını ve Anadolu'ya girmek için başka yollara başvuracağını bildirmiştir. Ancak Batu Han'ın hükmü Baycu Noyan ve diğer noyanlar üzerinde oldukça etkili oldu ki bu noyanların elçileri Anadolu'ya gelmeye çekinmişlerdir. Nitekim Baycu'dan Türkiye'ye gelen elçiler oldukça azalmış ve gelenler de devlet erkânı tarafından ilgi ve alakadan yoksun bırakılmıştır.¹⁶⁸

Bundan sonra Selçuklu devleti bir müddet Moğol baskılarından uzak sakin ve huzurlu bir döneme girmiştir. II. İzzeddin Keykavus bu sakin ortamdan daha çok gençlik heveslerine ve nefsine göre hareket etmiş, Vezir Kadı İzzeddin ise bulunduğu mevkiyi ve emir verme mekanizmasını güçlendirerek ülkede güven ortamının oluşmasını sağlamıştır. Ancak Ermenilerin ülke topraklarına saldırıları ve Türkmen ayaklanmalarının baş göstermesi bu huzur ve güven ortamının uzun soluklu olmasına engel olmuştur.

Ermeniler, Selçukluların 1246'da fethettikleri Bragana Kalesi'ni 1248 yılında ele geçirmişlerdir. Yine Eyyubilerin elinde bulunan Behisni, Vali Altun-Buğa'nın Selçuklu yönetimine katılması ile buranın Selçuklulara bırakılmasını sağlamış daha sonra ise tekrar Eyyubilerin eline geçmiştir. Ancak Moğolların burayı şiddetli bir

¹⁶⁷ İbni Bibi eserinde Batu Han'ın yanına gönderilen Fahreddin Ali'nin bu görev için seçilmesinde onun güvenilir, dindar, yiğit, sorunları çözme ve işleri halletme konularında usta olarak tanındığını belirtmiştir. İbni Bibi, a.g.e., s. 143 Kayalıoğlu, a.g.e., s.36

¹⁶⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 475-476

kuşatma sonunda alarak Ermenilere teslim etmesi Behisni halkının Ermeni idaresine karşı tepki göstermesine ve ayaklanma çıkarmasına neden olmuştur. Bu ayaklanma buraya önce Müslüman bir valinin tayin edilmesi ile ve daha sonra da Şemseddin Akkuş'un getirilmesi ile bastırılmış nihayet Sultan Baybars zamanında da Ermeni hâkimiyeti sonlandırılmıştır (1268). Bu dönemde gerek Ermenilerin gerek Bizanslıların siyasi güç açısından zayıf oldukları ve bu devletlerin gerileme dönemi içerisine girdikleri oldukça aşikârdır. Öyle ki ufak tefek saldırılar dışında Anadolu topraklarına ciddi bir saldırı gerçekleşmemiş tam tersi Ermeniler, Türkmenlerin ve Mısır, Suriye Memlük, Türk Devletlerinin devamlı saldırılarına maruz kalmışlardır. Devamlı toprak kayıpları yaşayan Ermeniler daha da küçülerek zayıflamışlardır.¹⁶⁹

1.4. AĞAÇ-ERİ TÜRKLERİ İLE MÜCADELE

Bu dönemde Selçuklu Devletini Bizans ve Ermenilerden ziyade Türkmen gruplar fazlasıyla uğraştırmıştır. Çünkü Moğol istilasıyla beraber Anadolu'ya kitleler halinde gelen Türkmen gruplar doğu, batı, güney ve kuzey sınırlarda çeşitli oluşumlar sergilemişlerdir. Bu oluşumlar beylikler ve siyasi yapılanmalar şeklinde gerçekleşerek Ermenilerin ve Rumların sınırlarına kadar giden bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu durum Ermenilerin ve Rumların toprak kayıpları yaşamalarına ve aralarında çatışmaların oluşmasına neden olmuştur. Yarı Şaman yarı Müslüman olan bu Türkmen gruplar aynı şekilde Selçuklu Devletine de zarar vermiş sık sık akın ve yağmalar yaparak güven ortamını ve düzeni sarsmışlardır.

Bu Türkmen gruplardan biri olan Ağaç-eri Türkmenleri 1254 yılında Atabey Celaledin Karatay'ın vefat ettiği sıralarda Selçuklu Devletine karşı istila hareketi gerçekleştirmişlerdir. Maraş, Elbistan ve Malatya bölgelerinde yaşamakta olan Ağaç-eriler, Selçuklu Devleti tarafından Kilikya bölgesinde Eyyubilere ve Ermenilere karşı oluşturulan sınır bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Bunlara Ağaç-eri yani orman insanı denmesinin sebebi daha çok ağaçlık ormanlık alanları mesken tutmalarından kaynaklanması idi.¹⁷⁰

Selçuklu Devleti toprakları üzerinden geçen o dönemin milletlerarası iki önemli ticaret yolu vardı. Suriye ile ticaretin yapıldığı Kayseri-Elbistan-Maraş-Halep yolu ile Suriye ve Irak'tan gelen tüccarların güzergâhı olan Sivas-Malatya yolu idi.

¹⁶⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 476

¹⁷⁰ Faruk Sümer, "Ağaçeriler" *DİA*, C. 1, 1988, s. 461.

Bu iki önemli yol da Ağaç-eri'lerin yurtları üzerinden geçmekteydi. Bu durumu fırsat bilen Ağaç-eriler, kabile yollarını kesip soymaya ve mensuplarını öldürmeye başlayınca Selçuklu Devleti bu duruma kayıtsız kalamamıştır. Bu durum üzerine Vezir Kadı İzzeddin, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş, ağaç-erilerin ortadan kaldırılması için bir orduyla üzerlerine gönderilmiştir. Kayseri'ye kadar ilerleyen ordu Baycu Noyan'ın çok sayıda askerle Anadolu'ya girdiğini ve öncü birliklerinin de Erzincan'a geldiği haberini alınca Ağaç-erileri ortadan kaldırma girişimini ertelemişlerdir. Ancak ordudan önce Ağaç-eriler üzerine Elbistan'a giden öncü birlikler derhal çağrılarak Kayseri'ye dönmüşlerdir. Haberi alan ve bu sırada Antalya'da bulunan Sultan ile Arslandoğmuş da vakit kaybetmeden Konya'ya gelmişlerdir.¹⁷¹

Konya'ya dönen Sultan II. İzzeddin Keykavus hemen devlet erkânını toplayarak onlarla Moğol tehlikesinin ne boyutta olduğunu ve nasıl önlemler alınması gerektiği konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur. Baycu Noyan'ın asıl niyetinin ne olduğunu anlamak ve tehlikenin hangi boyutta olduğunu görmek amacıyla diğer devlet adamlarının da görüş birliğine ulaşması neticesinde Pervane Nizameddin Hurşid, Baycu Noyan'ın yanına gönderilmiştir. Baycu Noyan tehlikesini atlattıktan sonra Ağaç-eri meselesine tekrar dönen II. İzzeddin Keykavus 1257 yılında Ali Bahadır adında bir komutanını Malatya'da bulunan Ağaç-eriler üzerine göndermiştir. Ali Bahadır komutasındaki birlik Ağaç-erileri bozguna uğratarak liderleri de esir alınarak Minşar Kalesine hapsedilmiştir.¹⁷²

2. ANADOLU SELÇUKLU DEVLET YÖNETİMİNİN İKİ KARDEŞ ARASINDA PAYLAŞTIRILMASI

2.1. ANADOLU'DA İKİNCİ MOĞOL İSTİLASI VE SULTANHANI SAVAŞI

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki Baycu Noyan'ı üçlü saltanat döneminden sonra Anadolu'ya sevk eden çeşitli sebepler vardı. Bunlardan biri, diğer bölümlerde de dile getirdiğimiz üzere esas Moğol Han'ı Batu Han'ın yanına giden Fahreddin Ali'nin, Han'dan, Baycu tarafından Anadolu'ya gönderilen elçilerin, para ve mal istemelerini engelleyen yarlığı alması idi. Öyle ki Baycu Noyan bu yarlığa karşı

¹⁷¹ Kayalıoğlu, a.g.e., s.37

¹⁷² İbni Bibi, a.g.e., s. 143-145, Ebü'l Ferec, a.g.e., s. 30 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 477-478

Selçuklu Devletine oldukça öfkelenmiş bu öfkesi Selçuklu Devletinin artık vergi ödeyememesi ile beraber eski hürmeti göstermemesiyle de iyice şiddetlenmişti. Baycu Noyan'ın Anadolu'ya yönelmesinin diğer bir sebebi ise, Mengü Kağan'ın kardeşi Hülagü Han'a¹⁷³, İl-Han unvanıyla beraber İran ve Doğu ülkelerinin idaresini vermesidir. Çünkü ordusuyla beraber doğu taraflarına gelen Hülagü Han, Baycu'nun bölgesinde bulunan Mugan'ı kışlak olarak seçmiştir. Bu durum karşısında Baycu Noyan, ailesi askerleri ve hayvanları ile beraber buradan ayrılarak Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁴ Selçuklu Devletini telaşlandıran diğer bir sebep ise Sultan II. İzzeddin Keykavus'un çeşitli sebeplerle Moğolistan'a gidememesi ve Han'a itaatini bildirememesiydi. Öyle ki bu durum Moğolları Selçuklu Devletine karşı doldurmuş ve Anadolu'yu istilaya zorlamıştır.

Pervane Nizameddin Hurşid'in, Baycu Noyan'ın asıl maksadını öğrenmeye gitmesinin ardından Sultan II. İzzeddin Keykavus ülkenin her tarafına fermanlar göndererek asker toplamaya başlamıştır. Uç bölgelerden Bozkır, Bulgar ve Gülnar dağlarından Konya'ya gelen pek çok asker ile ordu hazırlanmıştır. Bu sırada Baycu Noyan'la görüşükten sonra Konya'ya dönen Nizameddin Hurşid, Baycu Noyan'ın kötü bir niyetinin olmadığını Sultan'a karşı sevgi ve muhabbetinin devam ettiğini belirterek Baycu'nun Anadolu'dan yaylak ve kışlak talep ettiğini bildirmiştir. Bu haber üzerine devlet erkânı iki farklı düşünceye ayrılmıştır. Bir grup Baycu Noyan'la ilişkilerin iyi tutulup talep ettiği yaylak ile kışlağın tayin edilmesi tezini savunurken, diğer bir grup da tam tersi Baycu'nun taleplerinin yerine getirilmemesini Hülagü Han'ın gelmesi ile Baycu'nun eski itibarını yitirdiğini ve Moğollarla savaş yapılması gerekliliğini savunmuşlardır. Bu fikirler üzerine II. İzzeddin Keykavus Baycu Noyan ile savaşmamaya ve isteği olan yaylak ile kışlağı vermeye sıcak bakmıştır. Hatta kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan Baycu'nun ordusunun büyüklüğünü görünce II. İzzeddin Keykavus'u Moğollarla savaşmama konusunda ikaz etmiştir. Hâl böyle

¹⁷³ Hülagü: İlhanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanıdır (1256-1265).'' Babası Cengiz Han'ın en küçük oğlu Toluy Han'dır. Mengü Han merkezi otoriteyi güçlendirmek ve doğuda da batıda da sınırlarını genişletebilmek için kardeşlerinden Kubilay'ı Çin'e, Hülagü'yü Yakındaoğu'ya göndermiştir. Alınan kurultay kararınca her iki şehzadeye de Moğol ordusunun onda ikisi verilecek, bunun yanında diğer hanedan üyeleri de güçleri oranında bu seferlere katılacaktı. Mengü Han'ın ölmesi ve değişen bazı şartlar sebebiyle Hülagü ve Kubilay kendilerine verilen görevi tamamladıktan sonra Karakum'a dönmemişler ve idareleri altındaki topraklar üzerinde merkeze bağlı iki ayrı Moğol devleti kurmuşlardır. İlhanlı hükümdarlarının merkeze olan bağımlılıkları 1294 yılına kadar sürmüştür''. Abdülkadir Yuvalı, ''Hülagü'', *DİA*, C.18, 1998, s. 473-475

¹⁷⁴ Sevim, Yücel, *Türkiye Tarihi I*, s.130, Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 155, Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, s.122

iken II. İzzeddin Keykavus'un yanında bulunan yakın köleleri ve liyâkatsız kimseler Sultan'ı Baycu Noyan'la savaşıması konusunda devamlı tahrik etmiş ve bu konuda cesaretlendirmişlerdir. Bunun sonucunda Moğollarla savaşıma kararı alan II. İzzeddin Keykavus ordunun harekete geçmesi için emir vermiştir.

Ordunun başında Vezir İzzeddin Muhammed, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve Emir-i Ahûr Fahreddin Arslandoğmuş bulunmaktaydı. Ordu Konya'dan hareketle Aksaray'a doğru yol aldı. Selçuklu ordusunun Alaaddin Kervansarayı'na varış haberini alan Baycu Noyan Aksaray'a ulaşmıştır. Bunun üzerine Sultan II. İzzeddin Keykavus Türklerden meydana gelen bir alayı Türkmen Şahnası komutasında Moğollardan haber edinmek üzere öncü kuvvet olarak göndermiştir. Bu Türkmen askerler Hoca Noyan'ın tümeninde bulunan bir grup askerle çatışmışlardır. Bu çatışma sonucunda Türkmen Şahnası da dahil olmak üzere bütün Türk askerler Moğollar tarafından imha edilmiştir. Ertesi gün 23 Ramazan 654 (14 Ekim 1256) tarihinde Moğollarla Selçuklu ordusu arasında Sultan Hanı civarında gerçekleşen savaşı Selçuklu ordusu kaybetmiştir. Moğolların ekstra bir çaba sarf etmeden kazandıkları bu savaş neticesinde Selçuklu ordusu dağılmıştır. Vezir İzzeddin Muhammed ve pek çok önemli emir ve asker şehit olmuştur.¹⁷⁵

2.2. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN MOĞOL İSTİLASINDAN KAÇIP İZNİK RUM İMPARATORLUĞUNA SİĞİNMASI

Mağlubiyet haberini alan II. İzzeddin Keykavus büyük bir panikle haremینی Şarabsalar¹⁷⁶ Hüsameddin Akbaş, Kondistabl¹⁷⁷ ve onun kardeşi Emir-i Meydan gibi bazı yakınlarını, sarayda bulunan değerli mücevher ve eşyalarını alarak Konya'dan Ahmedek Kapısı'ndan ayrılarak Antalya'ya kaçmıştır.

Moğollar karşısında bu kadar ağır ve kolay bir yenilgi alınmasının en önemli sebebi II. İzzeddin Keykavus'un fazlaca devlet işlerinden uzaklaşması zevk ve safahata düşmekle birlikte takınmış olduğu tuhaf hareketlerden dolayı emirler ve askerlerin korkarak savaştan geri durmalarıdır. Hâl böyle olunca orduda çatlakların

¹⁷⁵ Aksarayı, a.g.e., s. 31-32, Anonim, *Selçukname*, s. 46, Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 479-480, Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İhithatında İdare Mekanizmasının Rolü*, s. 139-140, Münecimbaşı, *Camiü'd Dîvel*, s. 96-97, Ebü'l Ferec, a.g.e., s. 27, Ekici, a.g.e., s.35-39

¹⁷⁶ Şarabsalar: Hükümdarın Meclislerinde onun ve misafirlerinin içeceklerini hazırlayan içeceklerin kalitesinden sorumlu olan görevli., Merçil, *Selçuklularda Saraylar Ve Saray Teşkilatı*, s. 135-137

¹⁷⁷ Mirahurluk vazifesi anlamında kullanılmakta iken sonraları sübaşı manasında kullanılmıştır. Ebü'l Ferec, a.g.e., s. 22

meydana gelmesi ve birlikte hareket etme mekanizmasının çökmesi sonucu muharebe kaybedilmiştir.

Bu sırada görevi üstadüddar¹⁷⁸ olan Nizameddin Ali b. İlalmış savaştan sağ kurtulmayı başarak Konya'ya varmıştır. II. İzzeddin Keykavus tarafından terkedilerek sahipsiz bırakılan Konya'yı korumak şehirde meydana gelen karışıklığı önlemek ve Konya'ya doğru gelmekte olan Moğol ordusunun istilasını engellemek amacıyla çeşitli atılımlarda bulunmuştur. Öyle ki halkı örgütleyerek Moğol ordusuna sunulmak üzere hediye ayarlanmıştır.¹⁷⁹ Ancak Konya'da Sultan II. İzzeddin Keykavus ve askerlerin bulunmaması sebebiyle şehri Moğollardan korumak maksadıyla şehrin kapıları kapatılmıştır.

Nizameddin Ali'nin göstermiş olduğu bu çaba sonunda dört katır yükü altın hazırlanarak Moğollara götürülmüş ve Konya olası bir yıkım ve kıyımdan kurtarılmıştır.¹⁸⁰

Ancak Baycu Noyan Konya'yı tahrip etmeye yönelik etmiş olduğu yemini yerine getirmek amacıyla sultanlar türbesinin bulunduğu kale hariç şehrin dış surlarını yıktırmıştır. II. İzzeddin Keykavus ise bunlar yaşanırken kaçıp gittiği Antalya'da kendini güvende hissetmeyerek Ladik'e (Denizli) gitmiştir.¹⁸¹ Ancak Baycu Noyan Konya'ya geldiğinde II. İzzeddin Keykavus'un burada olmadığını öğrenince torunu Yisutay'ı İzzeddin Keykavus'u yanına getirmesi için

¹⁷⁸ Üstâdüddar: Bazı Müslüman devletlerde sarayın ve sultan emlâkinin idaresinden sorumlu görevli. Fatih Yahya Ayaz; "Üstâdüddar", *DİA*, C. 42, s. 393.

¹⁷⁹ İbni Bibi, a.g.e., s. 148.

¹⁸⁰ Konya'nın Baycu tarafından istila edilmemesini Baybars şu şekilde nakletmiştir: Topladığı hediyelerle Baycu'nun yanına giden Hatip, Baycu'yu bulamayınca karısına hediyeleri takdim eder. Buna mukabil Baycu'nun eşi, Hatib'e şarap ikramında bulunur. Fakat Hatib İslamiyete aykırı olduğu için şarabı reddeder. Devamında gelen sohbetten etkilenen Baycu'nun karısı Hatib'in kızı olmayı teklif eder. Hatib Müslüman olmasını şart koşar ve Müslüman olması sonucunda da Baycu'nun eşi Hatib'in kızı olur. Baycu bu durumdan haberdar olur ve karısına hediye olarak vereceği Konya'yı karısının arzusu üzerine baba diye hitab ettiği Hatib'e karısı hediye eder. Baybars Mansûrî, *Zubdet ul-fikre*. Brit. Mus add. 23325; Feyzullah Ef. 1459 Bodleian, poc. 324 s.286.'dan naklen Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 481-482 Bu hadise Ahmed Eflaki tarafından ise şu şekilde anlatılmıştır. Baycu'nun ordusunun Konya şehrini muhasara etmesiyle beraber halk paniğe kapılmış ve Mevlana Celaleddin Rumi'den yardım istemişlerdir. Bu durum üzerine Mevlana, Konya meydanının arkasında bir tepeye çıkıp kuşluk namazı kılmaya başlamıştır. Bunun üzerine Moğol askerleri Mevlanayı ok yağmuruna tutmaya niyet etmişler ancak hepsinin elleri bağlanmış, atları mahmuzlanmıştır. Mevlanaya herhangi bir müdahalede bulunamayan askerler Baycu'ya haber vermişlerdir .Mevlana 'nın bulunduğu tarafa bu sefer Baycuok atışı yapmış fakat oklarının hepsi geri dönmüştür . Bu durum karşısında Mevalana'nın gazabından sakınmak gerektiği kânatına varan Baycu, Konya'yı muhasaradan vazgeçmiştir. bk. Ahmed Eflaki, *Menâkib ul Arifin I*, Çev. Tahsin. Yazıcı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 282-284

¹⁸¹ İbni Bibi eserinde sultan II. İzzeddin Keykavus'un maddi sıkıntılar yaşadığını dile getirmiştir. Hatta sultanın Antalya sarayının çevresini gezdiği bir vakit yarık gördüğü bir duvarı inceledikten sonra muhtemelen dedelerim çocuklarının zor durumda kaldıkları zaman kullanmaları için buraya hazine koymuşlardır diye yorumladığı yarığı açtırmış ve gerçekten de orada bol miktarda dinar, gümüş ve dirhem bulmuşlardır. bk. İbni Bibi, a.g.e., s. 149.

görevlendirmiştir. Antalya’da olduğu haberini öğrenen Yisutay buraya vardığında II. İzzeddin Keykavus’u bulamamış ve onun Denizli’ye gittiğini öğrenmiştir. Zaman kaybetmeden Denizli’ye giden Yisutay gönderdiği elçi ile II. İzzeddin Keykavus’a “Sultanın Babası (Baycu Noyan) oğlunu yanına çağırıyor. Babasının yanına gitmesi kendi hayrınadır” haberini iletmiştir. Bu çağrı haberini alan II. İzzeddin Keykavus, Yisutay’a hediyeler göndererek en kısa zamanda hazırlıklarını tamamlayıp babasının yanına varacağını ve ona özürlerini ileteceği sözünü bildirmiştir.¹⁸² II. İzzeddin Keykavus’un sözüne güvenerek geri dönen Yisutay’ın uzaklaştığı haberini alan II. Keykavus, derhal İznik Rum İmparatorluğuna sığınarak Baycu Noyan’ı aldatmıştır.¹⁸³

2.3. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN’IN BAYCU NOYAN TARAFINDAN SELÇUKLU TAHTINA ÇIKARILMASI

Sultan Hanı savaşında sağ kurtulmayı başaran Emir-i Ahûr Fahreddin Aslandoğmuş ile yanında bulunan diğer emirler bu bozgunun sebebinin II. İzzeddin Keykavus olduğu düşüncesinden hareketle Borgulu (Uluborlu)’ya, IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ı hapisten kurtarmaya gitmişlerdir. Ancak Baycu Noyan’ın, II. İzzeddin Keykavus’u Konya’ya getirmekle meşgul olduğu bu dönemde Ilgın havalisinde, Kızılviran’da bir süre beklemek zorunda kalmışlardır. Türkiye Selçuklu Devletinde bu belirsizliğin yaşanmasından dolayı ülke üç dört ay hükümdarsız kalmıştır. Ancak II. İzzeddin Keykavus’un Bizans’a sığınarak, Baycu Noyan’a ihanet etmesi mevcut durumun tersine dönmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı Moğolların desteğini alan IV. Kılıç Arslan, bulunduğu yerden çağırılarak (16 Safer 654) 15 Mart 1256 tarihinde Baycu Noyan tarafından Selçuklu tahtına çıkarılmıştır.¹⁸⁴

IV. Rükneddin Kılıç Arslan Moğollar sayesinde tahta çıkacak olmasını ve Moğollarla iyi geçinmenin faydalarını Konya’ya Baycu Noyan’la görüşmeye giderken yazdığı 27 Kasım 1256 tarihli mektupla kardeşi II. İzzeddin Keykavus’a bildirmiştir.¹⁸⁵ Bu mektubun önemi Osman Turan Hoca’nın da eserinde belirttiği üzere IV. Kılıç Arslan’ın, Moğolların desteğini alarak iktidarı elde etmek amacıyla

¹⁸² İbni Bibi, a.g.e., s. 149-150.

¹⁸³ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 483.

¹⁸⁴ Anonim, *Selçukname*, s. 46 Kılıçarslan’ın tahta çıkış tarihini Osman Turan (16 Safer 655) 4 Mart 1257 olarak vermiştir. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 483, Ebü’l Ferec, a.g.e., s.27

¹⁸⁵ Sözü geçen mektubun içeriğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 61-63 Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 484.

olduğunu II. İzzeddin Keykavus'un ise Moğollarla mücadele etmesinin Anadolu Türkleri arasında destek gördüğünün en büyük kanıtı idi.¹⁸⁶ Nitekim IV. Kılıç Arslan Moğolların desteğiyle yeni Selçuklu sultanı ilan edilmiş ve II. İzzeddin Keykavus'un Moğollara ihaneti dolayısıyla Baycu Noyan'nın kendisine itibar göstermesine ve saygı duymasına sebebiyet vermiştir.

Bu arada devlet kadrolarında devam eden rekabet ve entrikalar istikrarın sağlanmasını da güçleştirmiştir. Öyle ki IV. Kılıç Arslan'ın sultan olmasıyla birlikte yeni kurulan hükümet Aksaray'da bulunan Baycu ile bir barış antlaşması imzalamıştır. Bu barış antlaşmasının imzalandığı vakitlerde, IV. Kılıç Arslan'ın, Alaiye Kervansarayında Baycu Noyan adına düzenlediği ziyafette, Moğollarla yapılan savaşın kaybedilmesine sebebiyet veren ve zalimliğiyle bilinen Hoca Noyan, Nizameddin Huşid'in, ikram ettiği armut ile zehirlenmişti. Bunun neticesinde Hoca Noyan'ın ölümüne sebep olan Nizameddin Huşid de idam edilmiştir.¹⁸⁷ Nizameddin Huşid'in ölümü sonucu boşalan Pervanelik makamına, Muineddin Süleyman tayin edilmiştir.¹⁸⁸ Bundan sonra IV. Kılıç Arslan'ın yanında yer alacak ve Selçuklu devletinde önemli işler gerçekleştirecek olan Muineddin Süleyman'ın bu makama gelmesi önemli bir hadisedir.

2.4. II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN TAHTI TEKRAR ELE GEÇİRMESİ

Baycu Noyan, İlhanlı Hükümdarı Hülagü Han tarafından Bağdat'a yapılacak sefer için yardıma çağırılmıştır. Bunun neticesinde Anadolu'dan ayrılan Baycu'nun gidişini fırsat bilen II. İzzeddin Keykavus, İznik İmparatorundan aldığı askeri yardım ile Selçuklu ülkesine dönmüştür. Konya'ya gelen ve burada halkın büyük ilgisiyle karşılaşan II. Keykavus, Selçuklu tahtına tekrar oturmuştur (3 Mayıs 1257).¹⁸⁹

Bu hadiseler yaşanırken IV. Kılıç Arslan da İlhanlı hükümdarı Hülagü Han ile görüşmek üzere yola çıkmış hatta Kayseri'ye kadar varmıştı. Konya'da saltanatını ilan eden II. Keykavus, kardeşi IV. Kılıç Arslan ile görüşmek üzere görevlendirilen elçileri, Taceddin Erzincani ile Zaireddin Resul'ü Kayseri'ye göndermiştir. Elçiler IV. Kılıç Arslan'a ülkenin yarısına razı olmasını ve tek başına saltanat fikrinden

¹⁸⁶ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 484-485.

¹⁸⁷ İbni Bibi, a.g.e., s. 150.

¹⁸⁸ Aksarayı, a.g.e., s. 33-35, Nejat Kaymaz; *Pervane Muinüddin Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970, s. 64-68, Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, s.127

¹⁸⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 485

vazgeçmesi gerektiğini bildirmişlerdir. IV. Kılıç Arslan bu teklifi kabul etmemiş ancak Keykavus tarafından gönderilen Ali Bahadır'ın ordu ile geldiğini öğrenince Müineddin Pervane ile Tokat'a çekilmişlerdir. IV. Kılıç Arslan bir an önce İlhan'ın teveccühünü almak için yoluna devam etmiştir. II. İzzeddin Keykavus, Anadolu'da IV. Kılıç Arslan'a itaat eden bazı şehirlerde bulunan önemli kişileri ve emirleri öldürtmüştür. II.İzzeddin Keykavus bu şekilde kendi otoritesini ülkede artırmaya yönelik hamleler yapmaya başlamıştır. Aynı zamanda Hülagü Han'a elçi yollayarak, Baycu tarafından tahtının elinden alındığını ve yönetimden uzaklaştırıldığını dile getirerek mağduriyetini bildirmiştir.

Ancak IV. Kılıç Arslan, Hülagü Han tarafından aldığı iltifat ve saltanat yarlığı ile ülkeye dönmüştür. Erzincan'a vardığında hem yoğun kış şartlarının yaşanıyor olması hem de II. İzzeddin Keykavus'un, orta Anadolu'da hakimiyeti ele geçirmesi dolayısıyla Erzincan'da beklemek zorunda kalmıştır. Baharın gelmesiyle birlikte Moğolların askeri yardımı ve Müineddin Pervane'nin de her yerden asker toplaması sonucu, ailelerini ve mallarını bıraktıkları Tokat'a ilerlemişlerdir. Ancak II. İzzeddin Keykavus tarafından Şah Melik komutasında görevlendirilen ordu, IV. Kılıç Arslan'ın ordusu ile Yıldız Dağı'nda karşılaşmıştır. Meydana gelen savaşta Müineddin Pervane ve Moğol birlikleri, hezimete uğratılmıştır. Bu mağlubiyetten sonra Erzincan'a dönen Müineddin Süleyman ve IV. Kılıç Arslan, Moğollardan tekrar yardım talep etmişlerdir. Moğollar bu talep üzerine Alıncak Noyan komutasında bir tümenlik yardım göndermişlerdir.¹⁹⁰ Bu yardım ile harekete geçen IV. Kılıç Arslan'ın ordusu Niksar'ı almayı başarmıştır. Niksar'ın alınmasıyla buranın emirliği ve serleşkerliği Müineddin Süleyman'a verilmiştir. Niksar'dan sonra Tokat'ı da ele geçirmek isteyen ordu, harekete geçti ise de burada bulunan Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ın karşı koyması sonucu başarılı olamamıştır. Tokat'a giremeyen ordu, bir süre Zile, Kazova, Tazimun ve Kab çevresinde dolaşmıştır. Vezir Şemseddin'in Hülagü Han'ın yanından dönmesi ile birlikte devam eden gerilim onun müdahalesiyle son bulmuştur.¹⁹¹

¹⁹⁰ Ekici, a.g.e., s.44-46

¹⁹¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 486-487, İbni Bibi, a.g.e. s.151-153, Müneccimbaşı, *Camii'd Düvel*, s. 100-101 Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman*, s. 69-72

2.5. İKİ SULTANIN DA İLHANLI HÜKÜMDARI HÜLAGÜ'NÜN YANINA GİTMESİ VE TAKSİMİN ONAYLANMASI

Moğol Hanı'nın yanına gidemeden ölen II. Alaaddin Keykubat'ın yanında bulunan heyet dört yıla yakın bir süreden sonra ülkeye dönmüşlerdir. İşlerin bu kadar uzamasının sebebi Moğol Hanı'nın bu heyeti II. Alaaddin Keykubat'ın şüpheli ölümüyle alakalı sorguya çekmesi ve bu heyetin mensup olduğu üç sultandan birinin ölümüyle işlerin karışması idi. Öyle ki iki guruba ayrılan heyetten biri olan Şemseddin Mahmud Tuğrai, IV. Kılıç Arslan'ın tarafında yer alırken Seyfeddin Toruntay'ın başını çektiği diğer gurup ise II. İzzeddin Keykavus'un taraftarlığını yapıyordu. Ayrı yollardan Mengü Han'ın yanına ulaşan bu iki grubun aralarında devamlı bir çekişme ve çatışma hali vuku bulmuştur. Bu çatışma Mengü Han'ın huzuruna çıktıklarında da sürmüştü ve Seyfeddin Toruntay, saltanat makamının II. İzzeddin Keykavus'a ait olması gerektiğini yaşça büyük olmasının da bunda etkili olduğunu belirterek Mengü'den bu hususla alakalı yarlıg talep etmiştir. Şemseddin Mahmud Tuğrai de tahtı tek başına hak eden kişinin II. Kılıç Arslan olduğunu ve ülkenin başına onun geçmesi gerektiğini dile getirmiştir. Seyfeddin Toruntay'ın, Moğollara sunmuş olduğu vergi verme şartı ve Mengü'ye göstermiş olduğu itimatın da etkisiyle Kağan, II. İzzeddin Keykavus'un sultan olmasına yönelik altın payza göndermiştir. Ancak ertesi gün Baycu'da gelen mektup işleri değiştirmiştir. Öyle ki Baycu mektupta Anadolu'da Sarim Komnenos adlı bir kumandanın komutası altındaki askerlerle çatışma yaşandığını, geçecekleri köprünün yıkıldığını belirterek II. İzzeddin Keykavus'un kendileriyle mücadele halinde olduğunu belirtmiştir. Bu haber üzerine sinirlenen Mengü, II. İzzeddin Keykavus'un tek başına tahta çıkmasını feshederek ülkenin iki kardeş arasında paylaşılmasına ve iki sultanın müşterek bir yönetim sergilemesine karar vermiştir.¹⁹²

Elçi heyeti ülkeye dönerek her iki sultana da Mengü Han'ın kararını iletmişlerdir. Bu kararı kabul eden iki sultandan IV. Kılıç Arslan'a Sivas'tan başlayarak Erzurum da dahil olmak üzere Tatarların bulunduğu bölgeye kadar olan vilayetler verilmiştir. Sivas nehrinin batısından Bizans sınırlarına kadar olan bölgelerin yönetimi de II. İzzeddin Keykavus'a taksim edilmiştir. Suriye seferinde

¹⁹² İbni Bibi, a.g.e., s. 154-155, Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 489-490, Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman*, s. 74-75 Ekici, a.g.e., s. 49

bulunan İlhanlı hükümdarı Hülagü, iki kardeşi de yanına çağırıştır. 28 Temmuz 1259 yılında Tebriz’de Hülagü’nün huzuruna çıkan iki kardeşin, Mengü tarafından taksim edilen bölgeleri İlhanlı hükümdarı Hülagü tarafından onaylanmıştır.¹⁹³ Bu taksimin onayından sonra Hülagü, her iki sultanın da kendisiyle beraber Haleb seferine iştirak etmesini istemiş ve Suriye’nin fethi tamamlandıktan sonra da ülkeye dönmelerine izin vermiştir. Selçuklu Devleti tarafından Haleb seferi hazırlıklarına harcanan paranın fazla olması, devlet hazinesinde ciddi sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur.¹⁹⁴

Sefer sonrası her iki sultan da kendilerine taksim edilen bölgelere dönerek yönetimlerini kurmuşlardır. Bu sırada veziri Şemseddin Mahmud’un ölüm haberini alan II. Keykavus, boşalan vezirlik makamına Fahreddin Ali’yi tayin etmiştir. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın veziri olarak Müineddin Süleyman’ın olduğuna dair yarlıg Hülagü tarafından gönderilmiştir. Böylece kardeşler arasında yaşanan taht çekişmesi, Mengü Han’ın ülkenin iki kardeş arasında taksim kararı ve Hülagü Han’ın da onayı ile bir süreliğine ortadan kalkmıştır. Her iki sultan da kendi yönetim ve idaresini kurarak saltanat görevini yerine getirmiştir.¹⁹⁵

Böylece daha önce bölünme ihtimali olan devletin resmen ikiye taksimi gerçekleşmiştir. Celaleddin Karatay ve kurduğu sistemin önemi aslında bir kez daha ortaya çıkmıştır. Celaleddin Karatay ortaya koymuş olduğu ağırlık ve akıllı siyasi manevraları ile bu taksimi engellemiştir. Ancak onun ölümünü takip eden süreçte devlette meydana gelen istikrarsız yönetim ile birlikte Moğol baskısının artarak devam etmesi sonu kötü hadiseleri de beraberinde getirmiştir. Bunun en önemli göstergesi de devletin ikiye bölünmesi ve ülke bütünlüğünün ortadan kalkması idi.

¹⁹³ Ebü’l Ferec, a.g.e., s. 30

¹⁹⁴ Türkiye Selçuklu devleti bu dönemde mali anlamda oldukça sıkıntılı bir süreç geçirmekteydi. Keykavus ile Kılıç Arslan Hülagü Han’ın yanında bulundukları sırada Han iki kardeşe hazineden 400 baliş (16.000 dinar) tutarında borç verdi. Ayrıca Selçukluların Moğollara ödeyeceği vergi yeniden belirlenerek 20 tümen (200.000 dinar) nakit, 500 top ipek ve çeşitli kumaş, 3000 bin parça işlemeli atlas, 500 at ve 500 adet katır her yıl vermeleri kararlaştırıldı. Esasında bu vergi miktarının fazla olmamasına rağmen Selçuk hazinesinin oldukça kötü vaziyette olması devleti bir hayli zorlamıştır. Erdem, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları”, s.51

¹⁹⁵ Aksarayi, a.g.e., s. 45-47, Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 491-493, İbni Bibi, a.g.e., s. 155-158, Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman*, s. 78-79

3. TAKSİMİN GERÇEKLEŞMESİNDEN SONRA İKİ KARDEŞ ARASINDA MÜCADELENİN TEKRAR BAŞLAMASI

3.1. II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN KONYA'DAN AYRILMASI VE HÜLAGÜ İLE İLİŞKİLERİN BOZULMASI

II. İzzeddin Keykavus bir süre Konya'da kaldıktan sonra buradan ayrılarak Hristiyan dayıları ile birlikte Antalya'ya geçmiştir. Burada devlet yönetiminden uzak kalmakla birlikte zevk ve eğlence meclislerine dalmıştır. IV. Kılıç Arslan tarafında ise Müineddin Süleyman devlet işleriyle bizzat ilgilenerek II. İzzeddin Keykavus'a ait olan bölgeyi almak ve onu saf dışı ederek kendi çıkarlarına uygun bir ortam için çabalıyordu. Müineddin Süleyman'ın böyle bir cesarete sahip olmasının sebebi üstün zekasıyla beraber Moğollardan almış olduğu destektir.¹⁹⁶

Hülagü Han tarafından görevlendirilen Harezmi Kadı Muhyiddin'in oğlu olan Taceddin Mu'tez ile Tükelek Bahşı, elçilik görevini yerine getirmek ve aynı zamanda Moğollara yapılan borçları ve vergileri almak amacıyla Selçuklu ülkesine gelmişlerdi. İlk önce IV. Kılıç Arslan'a gelen elçiler burada Müineddin Süleyman tarafından oldukça iyi karşılanmıştır. Müineddin Süleyman elçilere II. İzzeddin Keykavus'un Konya'dan ayrılarak Antalya'ya yerleştiğini ve burada bir isyan hazırlığında olduğunu belirterek tahsilatın ilk önce Keykavus'tan alınması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine II. Keykavus'un yanına giden elçiler burada hiç hoş karşılanmamış ve II. Keykavus tarafından da elçilere herhangi bir tahsilat yapılmamıştır. II. Keykavus, elçilere, tahsilatın ilk önce geldikleri yol güzergâhı üzerinde bulunan IV. Kılıç Arslan'dan alınması gerektiğini kendisinin de ödemeyi ancak bu kurala göre gerçekleştireceğini söylemiştir. Bunun sonucunda elleri boş Tebriz'e dönen elçiler durumu Kağan'a iletmişlerdir. Kağan, II. İzzeddin Keykavus'un herhangi bir ödemede bulunmaması ve elçilere göstermiş olduğu kötü tutumdan ötürü oldukça sinirlenmiştir.¹⁹⁷ II. Keykavus'a tepkisini ise Moğolların kendisine desteklerini keseceklerini ve hiçbir yardımda bulunmayacaklarına yönelik bildirimle göstermiştir. Böyle bir haberin gelmesi üzerine harekete geçen II. Keykavus, Moğollarla münasebetlerini düzeltmek istemiş ve tahsilatı göndermek üzere Konya'ya gelmiştir. II. Keykavus, buradan bir miktar para temin etmiştir.

¹⁹⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 588-589

¹⁹⁷ Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları", s.52

Ancak Moğollarla ilişkilerinin bu denli bozulmasına sebep başka faktörlerin olduğu sonucuna varan II. Keykavus, sonunda bu işte parmağı olan kişinin Müineddin Pervane olduğunu anlamıştır. Öyle ki Müineddin Süleyman, Moğollara, II. İzzeddin Keykavus'un Mısırlılarla işbirliği içinde olduğunu, Memlük devleti¹⁹⁸ ile birlikte İlhanlılara karşı harekât düzenleyeceklerini ve bu harekât için hazırlık yaptıklarını bildirmiştir. Müineddin Pervane, her fırsatta II. Keykavus'u Moğollara şikâyet ederek onu Selçuklu yönetiminden uzaklaştırmayı, böylelikle ülkenin yarısından ziyade tümüne vezir olma yolundaki arzusunu gerçekleştirmeye çalışmıştır.¹⁹⁹

3.2. IV. KILIÇ ARSLAN İLE ALINCAK NOYAN'IN II. KEYKAVUS'A KARŞI İTTİFAKI

İlhanlı hükümdarı Hülagü Han 1261 yılında II. İzzeddin Keykavus'u yanına çağırıştır. Kendisi gitmek istemeyen II. Keykavus, önce Emir Yavtaş'ı Han'ın huzuruna göndermiştir. Ancak kendisi de o yıl gerekli hazırlıklarını tamamlayarak Han'a sunmak üzere değerli eşya para ve sayısız hediyelerle yola çıkmıştır. Bu kararı vezir Fahreddin Ali ile alan II. Keykavus, Ruzbe ovasına gelip çadırlarını kurdukları zaman Alıncak Noyan'ın büyük bir ordu ile üzerlerine doğru geldiği haberini almıştır.²⁰⁰ Müineddin Süleyman ile kardeşi IV. Kılıç Arslan'ın da Alıncak Noyan ile ittifak içerisinde olduğunu öğrenen II. Keykavus, durumun iç yüzünü anlamak üzere vezir Fahreddin Ali'yi, IV. Kılıç Arslan'ın yanına göndermiştir. Ancak Fahreddin Ali, IV. Kılıç Arslan'ın yanına gittiğinde onun veziri olmuştur ve artık II. Keykavus'un yanına dönmemiştir. Fahreddin Ali'nin bu şekilde taraf değiştirmesinin sebebi Aksarayi'ye göre Fahreddin Ali'nin Müineddin Süleyman'ın kurmuş olduğu oyunun içerisinde yer alması iken²⁰¹ Osman Turan Hoca'ya göre de Moğollara karşı iki sultanın da güçlerini birleştirmesi gerektiği düşüncesinde olan Fahreddin Ali'nin bu amaçla saf değiştirdiğini ve Keykavus'u buna zorlamak için böyle iyi niyetli bir harekette bulunduğunu bildirir.²⁰²

¹⁹⁸ Memlükler: Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren Müslüman Türk devletidir (1250-1517). Mısırdaki Eyyübi ordusundaki Türk asıllı azatlı emirler tarafından kurulmuştur. Memlükler, Bahri Memlükleri ve Burci Memlükleri olmak üzere iki dönemde incelenmektedir. İsmail Yiğit, "Memlükler", *DİA*, C.29, 2004, s. 90-97

¹⁹⁹ Aksarayi, a.g.e., s. 49-50

²⁰⁰ Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 156, Sevim, Yücel, *Türkiye Tarihi*, s.131

²⁰¹ Aksarayi, a.g.e., s.51

²⁰² Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 493-495., Ekici, a.g.e., s.54-55

II. İzzeddin Keykavus, Alıncak Noyan'ın Obruk Hanı'na geldiğini ve taarruz amaçlı ilerlediğini haber alınca maiyetindekilerle beraber vakit kaybetmeden Antalya'ya geçmiştir. II. Keykavus'un Antalya'ya gitmesinden iki gün sonra Konya'ya Moğollarla beraber gelen IV. Kılıç Arslan, buradaki bütün mallara el koymuş hepsini himayesine almıştır. Bundan sonra Alıncak, Akşehir'in Kara Hüyük köyünü, Sultan IV. Kılıç Arslan ise Kütahya'nın Altuntaş köyünü kışlak olarak seçmiştir.²⁰³

Ali Bahadır'ın ordusunun Moğol ve IV. Kılıç Arslan'ın ordusuna yenildiği haberini alan II. Keykavus, emrinde herhangi bir kuvvetin kalmamasından ötürü başka ittifaklar arayışına girmiştir. Öyle ki II. Keykavus'un devlet yönetiminde izlemiş olduğu yanlış politikalar, kötü alışkanlıkları ve Moğolların artan baskısı kendisini destekleyen Türkmenler arasında hoşnutsuzluğa ve desteklerini çekmelerine sebep olmuştur. O da bu yüzden Mısır ve Suriye de hüküm süren Memlük Sultanı Baybars'la²⁰⁴ işbirliği yapmak ve desteğini almak üzere deniz yolu ile iletişime geçmiştir. II. İzzeddin Keykavus'un Baybars'la ittifak kurmak istemesinin en önemli sebebi 1260 yılında Ayn Calut mevkinde yenilmez olarak bilinen Moğolları, Memlüklerin yenilgiye uğratmış olmalarıdır. (3 Eylül 1260).²⁰⁵

Mısır'dan gelen iki emir ile beraber Nasıreddin Nasrullah bin Güç Arslan ve Hacib Sadrettin el-Ahlati'yi II. İzzeddin Keykavus bir mektup ile Baybars'ın yanına elçi olarak göndermiştir.²⁰⁶ Elçiler mektubu Baybars'a sunduktan sonra II. Keykavus tarafından gönderilen menşur ve sancağı da takdim etmişlerdir. Bundan sonra II. Keykavus'la Baybars, Moğollara karşı birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Ancak Baybars'ın II. Keykavus'a yardım amacıyla hazırlattığı ordu ve aralarındaki ittifakın IV. Kılıç Arslan ve Moğollar tarafından öğrenilmesi bu çabanın neticesiz kalmasına sebep olmuştur. Bu başarısız ittifak girişiminden sonra II. İzzeddin Keykavus ailesi ve maiyetindekilerle beraber medet umduğu Bizans İmparatoru'ndan yardım istemiştir. Talebinin kabul edilmesi sonucu Anadolu'dan ayrılarak İstanbul'a sığınan

²⁰³ İbni Bibi, a.g.e., s.158-160, Ekici, a.g.e., s.55 Erdem, *Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s.173

²⁰⁴ Baybars: Mısır Bahriyye Memlükleri Sultanıdır (1260-1277).1223 yılında Kıpçak ülkesinde doğmuştur. 1260 yılında Memlük tahtına geçen Baybars, Moğol ve Haçlı tehlikelerine karşı başarılı siyaset izleyerek gücünü ve sınırlarını artırmıştır. 1277 yılında vefat eden Baybars'ın mezarı Şam'da adına yaptırılan türbededir. Kazım Yaşar Koprman, 'Baybars I', *DİA*, C. 5, 1992, s.220-221

²⁰⁵ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitadında İdare Mekanizmasının Rolü*, s. 145

²⁰⁶ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 70-71

II. Keykavus bundan sonra ne Selçuklu tahtına oturabilmiş ne de bir daha Anadolu'ya gelebilmiştir.²⁰⁷

3.3. II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN BİZANS İMPARATORLUĞUNA SİĞİNMASI VE SONRASINDA YAŞANANLAR

II. İzzeddin Keykavus'un Bizans İmparatoru Mihael Paleologos'a²⁰⁸ zamanında oldukça yardımı dokunmuş yanına sığınan Mihael'i İstanbul'u ele geçirip imparator olana kadar yanında ağırlamış ve saygıda kusur etmemiştir. Şimdi misafirperverlik sırası Mihael'e gelmişti. O da aynı şekilde II. Keykavus'u oldukça hürmetkâr bir şekilde ağırlayarak borcunu ödemeye çalışmıştır. Aynı zamanda Mihael, II. İzzeddin Keykavus'un emrinde bulunan pek çok kişinin (Ali Bahadır ve Emir-i Ahur Uğurlu vb.) İstanbul'a gelmelerine müsaade etmiş ve II. Keykavus'a hizmetlerini sürdürmelerini sağlamıştır.²⁰⁹

Bu sırada İslamiyeti kabul eden Altınordu hükümdarı Berke Han²¹⁰, putperest Moğollarla beraber sınır anlaşmazlığı sorunları yaşadığı İran İlhanlılarına karşı birlikte savaşmak için Baybars'a teklifte bulunmuştur.²¹¹

II. Keykavus, Berke Han ile Baybars'ın kurmayı planladığı bu ittifakın içerisinde yer edinebilmek amacıyla Baybars'a elçiler göndermiştir. Berke Han ise Baybars'a gönderdiği elçilerle Hülagü'ye karşı kendisinin kuzeyden, Baybars'ın Doğu Anadolu'dan saldırmasını Selçuklu sultanının da kendilerine yardımda bulunmasını önermiştir. Baybars, Berke Han'ın öne sürdüğü bu teklifi memnuniyetle karşılamış, iki Müslüman hükümdarın birlik olup cihat edecek olması onu heyecanlandırmıştır. Öte yandan Baybars ile Berke Han'ın bu ittifakına Bizans İmparatoru'nun tutumu pek sıcak olmamış o kendisinden çekindiği Hülagü'nün yanında yer almayı tercih etmiştir. Öyle ki Mihael bu ittifaka karşı tepkisini Baybars'ın Berke Han'ın yanına gönderdiği elçilerini İstanbul üzerinden geçerlerken

²⁰⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 496-497,

²⁰⁸ VIII. Mihail Paleolog ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Sebahattin Ağaldağ, *Bizans İmparatorluğu ve Batı Avrupa Tarihi*, Selçuk Dizgi, Konya 1997, s. 90

²⁰⁹ Aksarayı, a.g.e., s. 52-53, İbni Bibi, a.g.e., s. 160

²¹⁰ Berke Han: Cengiz Han'ın torunu, Cuci Han'ın oğlu, Batu Han'ın kardeşi, Sertak ile Ulakçı hanlarında halefidir. Büyük bir ihtimalle Müslümanlığı hükümdar olmadan önce Harizm'de bulunduğu sıralarda kabul etmiştir. 1256 yılı sonunda Altın Orda tahtına geçmiştir. Enver Konukçu, "*Berke Han*", *DİA*, C. 5, 1992, s. 506,507

²¹¹ Atın Ordu devleti ile İlhanlı devleti ilişkileri üzerine daha ayrıntılı bilgi için bk., Ahmad Hesamipour Khelejeni, *İlhanlılar ile Altın Ordu Devletinin Siyasi ve Sosyal İlişkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s. 181, İlyas Kamalov, *Altın Ordu-İlhanlı Münasebetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 93

tutuklatarak ve mallarına el koydurarak göstermiştir. Ancak Baybars'ın bu durum karşısında göstermiş olduğu tutum ve baskısına dayanamayan Mihael, elçileri serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Aynı şekilde II. İzzeddin Keykavus'un da bu ittifakın bir parçası olduğunu öğrenen Mihael eski dostuna artık düşmanı gibi bakmaya başlamıştır. Mihael, Hülagü'nün desteğini sürdürmek ve kendisinin onun yanında olduğuna inandırmak amacıyla kızı Desina'yı Hülagü ile evlenmesi için değerli eşya ve hediyelerle göndermiştir. Ancak yolda Hülagü'nün ölüm haberinin gelmesi üzerine bu evlilik İlhan'ın oğlu Abaga ile gerçekleştirilmiştir. Mihael'in II. İzzeddin Keykavus'a düşmanlığı artarak devam etmiştir. Çünkü Ali Bahadır, II. Keykavus'un dayısı Kir Kedid'e gerekli şartlar oluştuğunda Bizans İmparatorunu ortadan kaldıracaklarını ve tahtı ele geçireceklerini bildirmiş, bunun üzerine Kir Kedid de imparatora bütün konuşulanları anlatmıştır. Bu durum üzerine imparator var olan hiddet ve şiddetini daha da arttırmıştır. Öyle ki Ali Bahadır öldürülerek Emir Uğurlu'nun gözlerine de mil çekilmiştir. II. İzzeddin Keykavus'un maiyetindeki pek çok kişi dinlerinden dönmeleri konusunda çeşitli işkencelere maruz bırakılmıştır. II. İzzeddin Keykavus ile beraber annesi, Gıyaseddin Melik Mesud ve Rükneddin Keyumers isimli iki oğlu Enez kalesine²¹² hapsedilmiştir.²¹³

3.4. II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN GURBET HAYATI VE ÖLÜMÜ

II. İzzeddin Keykavus'un, Mihael tarafından hapse atıldığını öğrenen Altınordu hükümdarı Berke Han bu duruma kayıtsız kalmamıştır. O, II. Keykavus'u hapisten kurtarmak amacıyla Bulgar askerlerinin de bulunduğu 20.000 kişilik bir orduyu Bizans üzerine göndermiştir. Hapisten kurtarılan II. Keykavus ve oğulları, Gıyaseddin Mesud, Rükneddin Keyumers ve Melik Feramürz ile birlikte Berke Han'ın yanına getirilmiştir. Berke Han tarafından oldukça iyi karşılanan II. Keykavus'a, Suğdak ve Solhad şehirleri ikta olarak verilmiştir.²¹⁴ Ancak 1266 yılında ölen Berke Han'ın yerine geçen Mengü Timur zamanında da Solhad hariç iktası devam etmiştir.²¹⁵ Bundan sonraki hayatını Kırım'da sürdüren II. İzzeddin Keykavus'un 1279 yılında yaşamını kaybetmesiyle sürgün hayatı da sona ermiştir. II.

²¹² Meriç Nehri ağzında bulunan bir kale: bk. Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 499.

²¹³ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 497-500, İbni Bibi, a.g.e., s. 161, İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, s. 32; Daha ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Ayönü; *Selçuklu-Bizans Münasebetleri*, (Yayımlanmış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007. Ekici, a.g.e., s.57-59, Kayalıoğlu, a.g.e., s.64-65

²¹⁴ İbni Bibi, a.g.e., s. 161-162, Aksarayi, a.g.e., s.57

²¹⁵ İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, s. 33

Keykavus'un 1262 yılında İstanbul'a gitmesiyle başlayan gurbet hayatı vatanından uzak ve vatanına hasret bir şekilde 18 yıl kadar sürmüştür.²¹⁶ O, bu zaman zarfı içinde Anadolu ile bağlantısını da kesmemiştir. Öyle ki eski veziri Fahreddin Ali'ye yazdığı mektupta yaşadığı sıkıntıları maddi yetersizlikleri ve vatan özlemini dile getirmiştir.²¹⁷

Fahreddin Ali, Süleyman Pervane'nin onayı ile II. Keykavus'a bir miktar para yardımında bulundu ise de daha sonra Müineddin Süleyman bu yardımları engelleyici bir tutum sergilemiştir.²¹⁸

Ayrıca II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'da ailesi ile birlikte ikamet etmesi ve burada çoğalarak genişlemesi, bugünkü Gagavuzların menşei'nin II. Keykavus'a dayandırılmasına sebep olmuştur.²¹⁹

4. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN TEK BAŞINA SÜRDÜĞÜ SALTANAT DÖNEMİ (1262 -1266)

4.1. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN OTORİTESİNİ GÜÇLENDİRME ÇABALARI

II. İzzeddin Keykavus'un İstanbul'a kaçmasının ardından Moğolların desteği ile Selçuklu tahtına IV. Kılıç Arslan geçmiştir.(1261) IV. Rükneddin Kılıç Arslan devletin idaresini ele aldıktan sonra yapmış olduğu ilk iş II. İzzeddin Keykavus taraftarlarını ortadan kaldırmak ya da kendi safına geçmelerini sağlamak olmuştur. Öncelikle II. İzzeddin Keykavus'un önemli adamlarında olan Ali Bahadır ve Emir-i Ahûr Uğurlu'nun ordusunu Altunaba Kervansarayı yakınlarında yenilgiye uğratan

²¹⁶ İbni Bibi Keykavus'un gurbet hayatındaki sıkıntılarını eserinde şöyle dile getirmiştir. Cefakar zamanın dönmesiyle eziyet sakisinin elinden bin kadeh tatsız şerbet içti. Sabır ve tahammül cübbesi giyindi. Devirlerin değişmesi, Bizans ülkesinde durumun başkalaşması üzerine Kıpçak ovasına gitti. O diyarda 18 yıl günlerin eziyetlerine ve meşakkatlerine sabır gösterdi. Gam ve keder sıkıntısını meslek edindi. Aşırı hüznün ve dayanılmaz bela ile birlikte padişahlıktan ve hükümdarlıktan ayrı düşmenin acısı yüzünden şerefli zatına öldürücü bir dert ve yok edici bir hastalık musallat oldu. İbni Bibi, age., s. 244, Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 5003, Anonim, *Selçukname*, s. 46, Kayalıoğlu, a.g.e., s.67-68

²¹⁷ İbni Bibi, a.g.e., s. 172

²¹⁸ İbni Bibi, a.g.e., s. 172-173

²¹⁹ Harun Güngör ve Mustafa Argunşah. *Gagauzlar*. Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s. 16-21. Ayrıca bk. Atanas Manow; *Gagauzlar*, Çev: M. Türker Acaroğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001. Ayten Kılıç; *Gagauzlar: Geçmiş ve Bugün*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007. Kemal Karpat, "Gagauzlar", *DİA*, C. 13, 1996, s. 288-291, Kayalıoğlu, a.g.e., s.68-69 Bu eserlerde bahsi geçen *Gagavuz* kelimesinin Sultan Keykavus'a atfedilerek ortaya çıktığı iddiası, bilimsel etimolojik gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bu tür yorumlar halk etimolojisi örneği olarak kabul edilirler. Bunun dışında *gök+oğuz* >> *gagavuz* gibi yorumlar da bulunmaktadır. Kişi adları üzerinden devlet adlarının (Osmanlı, Karahanlı, İlhanlı, Timurlular vb.) oluşması mümkün olmaktadır. Etnik adlar (etnonim) bir kişi ismi üzerinden meydana gelmez.

Moğol destekli IV. Kılıç Arslan'ın ordusu, bununla ilk adımı atmıştır. Daha sonra yine II. İzzeddin Keykavus taraftarlığı yapan Müstevfi Sadr Necibeddin, Müşrif-i Mülk Sadr Kıvameddin Erzincani, Kadıasker Sivrihisarlı Celaleddin, Seyfeddin Has Kayıaba, Kerimeddin Alishir, Emir-i silah Bedrettin Gühertaş ve Üstadüddar Eminateddin Yakut gibi önemli ilim adamlarını Alıncak Noyan'ın yanına gönderen IV. Kılıç Arslan, bu önemli âlimlerin Alıncak Noyan tarafından öldürülmelerine sebep olmuştur. Ankara ve Çankırı bölgesinde bu sefer isyana kalkışan Ali Bahadır, Fahreddin Arslandoğmuş tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Bundan başka önceleri II. İzzeddin Keykavus tarafında yer alan fakat II. Keykavus'un İstanbul'a kaçmasının ardından IV. Kılıç Arslan'ın safına geçen ve kendisine Simre²²⁰ subaşılığı verilen Şah Melik isyan hareketine girişmiştir. Müineddin Süleyman tarafından bu isyan bastırılmış ve Şah Melik Moğollar tarafından öldürülmüştür.²²¹

IV. Kılıç Arslan bu sefer II. İzzeddin Keykavus'un önemli destekçilerinden olan ahiler üzerine yürümüştür. Ahilerin gelir kaynaklarına ve ibadethanelerine el koyulmuştur. Ahiler bu duruma tepki olarak isyan hareketine girişmişlerdir. Ama bu isyandan oldukça zararlı çıkan ahilerin pek çoğu hayatını kaybetmiştir. Kırşehir emiri Nureddin Caca bu isyanın bastırılmasında etkili olan kişidir.²²²

4.2. MEHMET BEY İSYANI

Moğolların istila hareketleri Türkmenlerin Anadolu'ya gelerek buraları mesken tutmalarına sebep olmuştur. Bu Türkmenler, Moğolların karşısında olan ve onlarla mücadele eden II. İzzeddin Keykavus'un yanında yer almışlardır. IV. Kılıç Arslan'ın Moğollara dayanarak saltanatını ilan etmesi ise Türkmenler arasında hoşnutsuzluğa sebebiyet vermişti. Bu Türkmen grupları içinde en güçlüsü Denizli (Ladik), Dalaman, Honas civarında küçük siyasi teşekküller halinde karşımıza çıkmaktadır. Başlarında Uç Gazisi sıfatıyla Mehmet Bey bulunmakta ve Sultan II. İzzeddin Keykavus'a tâbiyetini göstermekte; vergi, asker gibi konularda üzerine

²²⁰ Simre: Amasya sancağının kazalarından biridir. Amasya'da bulunan bir yer. İlhan Şahin ve Feridun Emecen. 'Amasya', *DİA*, C. 3, 1991, s. 3.

²²¹ İbni Bibi, a.g.e., s. 164-165

²²² Sadi S. Kucur, 'Cacaoğlu Nureddin', *DİA*, C.6, 1992, s. 541, İbni Bibi eserinde Cacaoğlu'nun ücretli Türklerin alçak ve soysuzlarından deve bakıcısı Cacaoğlu diyerek bahsetmiştir. İbni Bibi, a.g.e., s. 167, Filiz Kayalıoğlu, *İzzeddin Keykavus ve Zamanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 61-62

düşenleri yerine getirmekteydi.²²³ Ancak II. İzzeddin Keykavus'un Anadolu'dan gidişinin ardından Moğollara karşı mücadeleyi Mehmet Bey ve Türkmenler devralmışlardır. Bundan sebep Moğollara dayanan IV. Kılıç Arslan'ın saltanatını da tanınamışlardır. Bu duruma sinirlenen IV. Kılıç Arslan kendi kuvvetleri ve Alıncak Noyan'a mensup askerlerle Türkmenlere haddini bildirmek istemiş; fakat Mehmet Bey kuvvetinin azlığı dolayısıyla geri çekilmek zorunda kalmıştır.²²⁴

Hal böyle olunca Moğollarla aralarını iyi tutmaya gayret eden Mehmet Bey, Hülagü Han'a itaatini bildirerek vergi vermeyi kabul etmiş ve anlaşma yolunu seçmiştir. Mehmet Bey kurmuş olduğu beyliğin siyasi bir varlık olarak Moğollar tarafından tanınması için Hülagü Han'dan menşur ve sancak talep etmiştir. Mehmet Bey'in bu talebini olumlu karşılayan Hülagü, Mehmet Bey'in beyliğini tanıyarak ona menşur ve sancak göndermiştir. Ancak Hülagü, Mehmet Bey'e ve Türkmenlere tam anlamıyla güvenmemekle beraber onların hâlâ Moğol düşmanı olduğunu düşünmüş ve bu yüzden onlara temkinli davranmıştır. Nitekim Hülagü, Mehmet Bey'i yanına çağırarak ve huzuruna çıkarak kendisine bağlılığını bildirmesini istemiştir. Mehmet Bey ise Hülagü'nün bu isteğini Hülagü'ye tam güvenemediğinden yerine getirmemiş ve Azerbaycan'a gitmemiştir. Hülagü Han, Mehmet Bey'in bu itimatsızlığına karşı hadlerini bildirmek üzere IV. Kılıç Arslan'ın ordusu ile Anadolu'da bulunan Moğol askerlerini görevlendirmiştir. Ancak Türkmenlerin Anadolu'daki sayısının fazla olabileceği düşüncesinden yola çıkarak başka bir çözüm arayışına girilmiştir. O da Mehmet Bey'in damadı Ali Bey'e çeşitli vaatler sunularak Ali Bey'in yardımıyla Türkmen beldelerine rahatça girmişlerdir. Yapılan savaşta mağlubiyete uğrayan Mehmet Bey öldürülmüş ve Ali Bey Denizli Türkmenlerine bey ilan edilmiştir. Böylece Türkmenler arasında çıkan bu büyük isyan da Moğollar vasıtasıyla bastırılmıştır.²²⁵

²²³ Denizli ve çevresinin fethinde önemli bir rol oynayan Mehmet Bey'in faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. Mikail Bayram "Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey", Türkler Ansiklopedisi C. 6 Ankara 2002

²²⁴ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 514-515.

²²⁵ Faruk Sümer; "Kılıç Arslan IV", *DİA*, C. 25, s. 405., Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitadında İdare Mekanizmasının Rolü*, s. 149-150, Ekici, a.g.e., s.64-66

4.3. SİNOP'UN TRABZON RUM İMPARATORLUĞUNDAN ALINMASI

1214 yılında Türkiye Selçuklu devletinin fethettiği Sinop Karadenizde ticaretin önemli merkezi konumunda idi.²²⁶ Sinop'un ithalat ve ihracat limanı haline getirilmesi burada yoğun ticari faaliyetlerin yaşanmasını sağlamıştır. Sinop'un ticari anlamda öneminin yanı sıra donanma üssünün de burada bulunması Sinop'a askeri anlamda da ayrı bir ehemmiyet kazandırmıştır.

1261 yılında Trabzon Rum İmparatorluğunun²²⁷ Sinop'u ele geçirmesiyle bu önemli merkez Türkiye Selçuklu devletinin elinden çıkmış ve ticari anlamda önemli kayıplar yaşanmıştır. Bu durumun farkında olan ve Sinop'un tekrardan Türkiye Selçuklu sınırlarına dahil edilmesinin mecburiyetini bilen Müineddin Pervane bu anlamda çalışmalara başlamıştır. Temmuz 1265 yılında Hülagü'nün ölümünden sonra Moğol tahtına çıkan Abaga Han'a tebriklerini iletmek üzere Tebriz'e giden IV. Kılıç Arslan ve Müineddin Pervane Sinop meselesini Han'a bildirmişlerdir. Abaga Han, Müineddin Pervane'ye Sinop'u Rumlardan alması üzere izin verdiğini gösteren bir yarlğ hazırlatmıştır. Bu yarlğ ile dönen Pervane vakit kaybetmeden hazırladığı ordu ile Sinop'u kuşatmaya koyulmuştur. Kuşatmaya, Rum ve Frenk askerleriyle karşılık veren Trabzon İmparatorluğuna, Abaga Han'ın yarlğını bildirerek Sinop'un teslim edilmesini söyleyen Pervane'nin bu teklifi kabul edilmemiştir. Pervane, bu sefer kara saldırılarına deniz kuvvetlerini de ekleyerek kuşatmayı şiddetlendirmiştir. Kuşatmanın devam ettiği sırada Rum valisinin, Taceddin Kılıç isimli bir kumandan tarafından öldürülmesi ile şehir Türkiye Selçuklu devletine geçmiştir. Sinop'un alınması ile kilise olarak kullanılan camiler tekrardan asıl amaçları için kullanılmaya başlanmıştır.²²⁸

1266 yılında Rumlardan alınan Sinop'un fethedildiğine yönelik çıkarılan ilanlarla bu zafer her tarafa bildirilmiştir. Müineddin Pervane ise Sinop'un alınmasını kendi başarısı olarak yorumlamıştır. Öyle ki bu düşüncesini IV. Kılıç Arslan'dan Sinop'un kendisine verilmesini istemekle belli etmiştir. Esasında Sinop'un mali

²²⁶ 1214 yılı Selçukluların Sinop'u fethi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 29-41

²²⁷ Trabzon Rum İmparatorluğu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Jakob Philipp Fallmerayer, Çev. Ahmet Cevdet Eren, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011

²²⁸ Muharrem Kesik; "Muinüddin Süleyman Pervane", *DİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 92. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 148-149; Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman*, s. 111-114

anlamda getirisinin fazla olmasından dolayı bu isteğe olumlu bakmayan IV. Kılıç Arslan, Moğollar tarafından desteklenen Pervane ile başa çıkamayacağını bildiği için o bölgenin Pervane adına tasdiğini bildiren bir belge çıkarttırmak mecburiyetinde kalmıştır.²²⁹ Aynı zamanda Sinop'un Pervaneye ait olduğuna dair çıkarılan temlikname ile Pervane amacına ulaşmıştır. Pervane adına çıkarılan bu temlikname ile daha sonra Sinop'ta, Pervaneoğulları Beyliği teşekkül etmiştir.²³⁰

4.4. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Müineddin Süleyman Pervane iktidarını güçlendirmek ve önündeki engelleri ortadan kaldırmak üzere yaptığı planları bir bir hayata geçirmiştir. Pervane önündeki engellerden biri olan II. İzzeddin Keykavus'u saf dışı bırakarak önemli bir adım atmıştı. Aynı zamanda iyi bir gelire sahip olan Sinop'un, Rumlardan alınmasından sonra bu şehrin sahibi olmayı başaran Pervane, etki alanını da genişletmeyi başarmıştır.

Emellerini gerçekleştirmede son büyük engel olarak IV. Kılıç Arslan'ı gören Pervane'ye bu amacını gerçekleştirmede kendisine Hatiroğlu Şeref Mahmud yardımcı olmuştur. Öyle ki II. İzzeddin Keykavus'un saltanatını kaybetmesinde etkin rol oynayarak bu işin sonunda Niğde subaşılığına talip olan Hatiroğlu Şeref, bu amacına ulaşmış ve II. Keykavus'un saf dışı edilmesinin ardından Niğde subaşılığına getirilmiştir. Zamanla gücünü ve malını artıran Hatiroğlu Şeref mevkisini ve kibrini de aynı ölçüde artırmıştır. Onun isabetsiz davranış ve uygulamaları zamanla IV. Kılıç Arslan'a şikâyet ve memnuniyetsizlik şeklinde yansımıştır. IV. Kılıç Arslan, Pervane'nin adamları ve Şeref'in dostlarının bulunduğu bir ortamda içkinin de tesiri ile boş bulunarak gerek Şeref hakkında olumsuz düşüncelerini paylaşması gerekse Sinop'un Pervane'ye verilmesi ile duyduğu pişmanlığı belirtmesi oradakilerin bu konuşmaları Şeref'e bildirmesine sebep olmuştur. Aynı şekilde bu konuşulanları Pervane'ye ileten Şeref bir araya gelerek çıkarlarına uygun bir plan yapmışlardır. Bu

²²⁹ Mevlüt Günler; "Pervane Müineddin Süleyman ve Pervaneoğulları Beyliği'nin Kuruluşu", *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, Çankırı 2012, s. 489., Aksaray, a.g.e., s. 63, İbni Bibi, a.g.e., s. 165, Anonim, *Selçukname*, s. 47, Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 157

²³⁰ Muharrem Kesik; "Pervaneoğulları", *DİA*, C. 34, 2007, s. 245-246. Pervaneoğulları döneminde Sinop'ta önemli eserler yapıldı. Fahreddin-i Irakî, Şeyh Müeyyeddin Mahmud el-Cendî gibi bazı tanınmış bilim ve düşünce insanları buraya geldi. Mehmet Öz, "Sinop" *DİA*, C. 37, s. 252-256 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Bünyamin Peker; *Pervaneoğulları Beyliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2003; Fahri Maden; "Sinop'ta Pervaneoğulları Beyliği (1277-1322)", *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sempozyumu, Çankırı 2012.

plana göre Şeref hazırlanan hediyelerle Moğol emirlerinin yanına varmış ve Sultan'ın isyana kalkışmak üzereyken kendisinin engel olduğunu söylemiştir. Bu yüzden Sultan'ın kendisini öldürebileceğini ve Moğolları da istediği gibi bertaraf edebileceğini belirtmiştir. Bu konunun gerçekliğini öğrenmek üzere Pervane'nin dostu olan Yargucu Baynal, Moğol emirlerini Aksaray'a göndermiştir. Pervane ve Hatıroğlu Şerefeddin kendilerine mensup askerlerle birlikte ücretli askerleri de yanlarına alarak Aksaray'a gelmişlerdir. IV. Kılıç Arslan da Moğol Hanı'nın yeni hükümler gönderdiği ve bu hükümlerin Sultan tarafından bilinmesi gerektiği yalanıyla Aksaray'a getirilmiştir.²³¹

Herkesin Aksaray'da toplanmasının ardından Taceddin Mu'tez'in tertiplediği ziyafet sırasında Moğol emirleri, Sultan'a, Pervane'yi öldürmeye yönelik planlar yaptığına dair ithamlarda bulunmuşlardır. Bu ithamlar karşısında Sultan, böyle bir şeyin doğru olmadığını hatta böyle bir düşüncenin bile aklının ucundan geçmediğini söylese de onları inandıramamıştır. Hatta Moğol emirleri daha da ileri giderek Sultan'a hakaretlerde ve ağır iftiralarda bulunmuşlardır. Moğol emirleri, IV. Kılıç Arslan'dan yarına kadar esas elebaşının ve diğer suçluların kendilerine teslim edilmesini istemişlerdir.

Ziyafet bu şekilde bittikten sonra IV. Kılıç Arslan geceyi şehirde geçirmiştir. Ertesi gün ziyafet sırası kendinde olan Sultan kuşluk vaktine kadar kendi emirleri ile ava çıkmıştır.²³² Av dönüşü Moğol emirlerini otağına ziyafete çağıran IV. Kılıç Arslan bu ziyafet sırasında zehirlenmiştir. Rahatsızlanan IV. Kılıç Arslan sarayına çekilmek istemiş; ancak buna izin verilmemiştir. Otağın içinde yayın kirişi ile boğularak şehit edilmiştir.²³³ IV. Kılıç Arslan'ın öldürülmesi ile amaçlarına ulaşan

²³¹ Erdem, *Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, s. 190-191

²³² İbni Bibi eserinde Kılıç Arslan'ın emirlerle ava çıktığı sırada Moğol askerlerinin silahlı bir şekilde bütün yolları tuttuğunu ve Sultanın etrafını sardığını belirtmiştir. İbni Bibi a.g.e., s. 168

²³³ İbni Bibi eserinde Kılıç Arslan'ın öldürülmesini şu şekilde anlatmıştır. "Sofralar kurulup sakiler şarap getirdiler. İnsan kalabalığının sebep olduğu aşırı sıcaktan oturdukları otağda Sultan'a sıkılma geldi. Üzerindeki yeleği çıkarıp elbiseciye verdi. O zaman Moğol emirleri, sanatlarını göstermek için usta sanatkarların her diyardan gelip Sultan'a hediye olarak getirdikleri birkaç bıçağı Sultan'ın kemerinde asılı olarak görünce bakmak için onları kınından çıkardılar. Onunla Sultan'ı sıkıştırmaya başlayarak, "Dünkü kararımıza göre Pervane'ye iftira edip ona tuzak kurmaya çalışanları bize teslim edecektin. Fakat o şarta uymadın" dediler. Her ne kadar Sultan özürler dilediyse de kabul görmedi. Rivayete göre o itişip kakışma sırasında Sultan'ın kadehine zehir boşalttılar. O, o kadehtekini içtikten sonra bir süre sonra iyilik, cömertlik, doğruluk ve dürüstlük sembolü olan mübarek mizacında büyük bir değişiklik meydana geldi. Su dökmek için dışarıya çıkınca, ecel nazlı canının kulağına, aşık olanların tavrı ve edasıyla " Görüyorum ki ayağın kanını döküyor" dedi. Sultan yurduna gitmek için hareket etti. Fakat zehir damarlarının derinliklerine yerleştiği için vücudunu ısırap sardı. Dayanacak gücü kalmayınca at istedi. Ona binip şehrin yolunu tuttu. Adamları peşinden yetişerek, "Eğer siz alemin padişahı iyilikle geri dönüp, bir defa daha onlarla anlaşma yolunu denerseniz, çok iyi olur. Çünkü onlar yakında buradan

Pervane ve Hatiroğlu Şerefeddin önlerindeki en büyük engeli, işleme koydukları plan gereği ortadan kaldırmışlardır.²³⁴

Böylece üçlü saltanat sistemi ile Celaleddin Karatay tarafından hükümdar ilan edilen üçlüden en sonuncusu olan Kılıç Arslan da öldürülmüştür. IV. Kılıç Arslan'ın ölümü ile ortak saltanat olarak adlandırılan bu dönem tamamen ortadan kalkmıştır. Celaleddin Karatay'ın üç sultanı da aynı anda tahta çıkararak meydana gelebilecek olası mücadelelerin önüne geçmesi onun aslında ne kadar ileri görüşlü olduğunun da bir kanıtı idi Celaleddin Karatay'ın hayatı ile sınırlı olan istikrarlı dönem onun ölümünden sonra sultanların taht kavgasına düşmesine, devlet adamlarının da makam mevki sevdası ile hareket etmesine sebep olmuştur. Bu durum devletin bekasından çok şahısların kendi çıkarlarını göz önünde tutmalarıyla ilişkilidir. Sultanların tahtta kalıcı bir yönetim sergileyememeleri ve gerek Moğol tahakkümü gerekse devlet adamlarının yanlış yönlendirmeleri, ortak saltanat döneminin Celaleddin Karatay'ın ölümünden sonra herhangi bir etkisinin olmadığını en önemli göstergesidir.

ayrılacaklar. “Atınızın yönünü şehre çevirin” deyince Sultan, “Ben onlarda iyilik ve doğruluk eseri görmedim” cevabını verdi. Onun üzerine onlar, “Geri dönün de onlar özürlerini size takdim etsinler” diyerek Sultan'ın geri dönmesine ısrar ettiler. Sonunda Sultan ister istemez geri dönüp otağına gitti. Aradan bir süre geçince Bütün Moğol emirleri ile Pervane otağdan dışarı çıktılar. Hatiroğullarından Ziya ile Şeref birkaç Moğolla orada kaldılar. Otağın kapısını sökerek gülüşüp eğlenmeye başladılar. Genç Sultan'ı tekme darbelerine tutarak ağlatıp inlettirler. Her ne kadar feryat ve figan etti, aman ve yardım dilediye de onlardan acıma ve merhametten eser, vefakarlık ve velinimetlik haklarından iz görmedi. Sonunda yayın kırıışı ile onun kutlu canını ve mübarek ruhunu cennet bahçelerine yolladılar”.İbni Bibi, age., s.168-169

²³⁴ Müneccimbaşı, *Camii'd Düvel*, s. 112-113, Anonim, *Selçukname*, s. 47, Aksarayı, a.g.e., s.64-66, İbni Bibi, a.g.e., s.165-170, Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, s. 154 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 530-532; Kaymaz, *Pervane Muiniüddin Süleyman*, s. 114-122, Ekici, a.g.e., s.69-74

SONUÇ

Bilindiği üzere her devlet kuruluş aşaması geçirir ve aşamayı başarıyla gerçekleştirirse çağının en güçlü devleti konumuna gelebilir. Türkiye Selçuklu Devleti de çağının en güçlü devleti haline gelebilmeyi başararak gerek askeri gerekse idari ve kültürel anlamdaki gelişmişliği ile bunu kanıtlamıştır. Özellikle Sultan Alaaddin Keykubat'ın saltanat sürdüğü dönem Selçuklu tarihinin altın çağı olarak kabul edilmektedir. Ancak Alaaddin Keykubat'ın vefatından sonra Selçuklu tahtına çıkan oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in devlet yönetimi ve idaresi konusunda babası kadar yetenekli olamayışı, devletin gerileme dönemi içerisine girmesine sebep oldu. Keyhüsrev'in devlet adamlarının etkisinde ve onların yönlendirmeleri doğrultusunda devleti yönetmesiyle başlayan süreç, halkta tepkisini isyan olarak göstermiş ve özellikle bu dönemde Moğollarla yapılan Köseadağ Savaşı'nın kaybedilmesi devletin egemen yapısının hızla bozulmasına sebep olmuştur. Bu yenilgiden kısa bir süre sonra hayatını kaybeden Keyhüsrev, geride küçük yaşta üç evlat bırakmıştır. Türk veraset sistemine göre Selçuklu tahtında bu üç evlâdın da hak iddia edebilir durumda olması, devletin olası bir taht kavgasına sahne olabileceği anlamına gelmekteydi. Bu sancılı ve sıkıntılı süreç Celaleddin Karatay gibi önemli bir devlet adamının ortaya atmış olduğu üç kardeşin aynı anda tahta oturtulması fikriyle geçici olarak çözülmüş oldu.

Devletin bu fikirle derlenip toparlanmasının ardından Celaleddin Karatay'ın zamansız ölümü siyasi gerilimin tekrardan başlamasına ve kardeşler arasında iktidar mücadelelerinin yaşanmasına neden oldu. Kardeşlerden Alaaddin Keykubat'ın, Türkistan yolunda ölümüyle beraber bu gerilim iki kardeş arasında devam etti. Özellikle Moğolların Selçuklu Devleti üzerindeki tahakkümü, istila hareketleri ve çıkarlarına uygun olarak istedikleri sultanı desteklemeleri, kardeşler arasındaki dengeyi iyiden iyiye olumsuz etkilemekteydi. Selçuklu Devlet yönetiminin İzzeddin Keykavus ve Rükneddin Kılıç Arslan arasında paylaştırılması ve bu paylaşımın İlhanlı Hükümdarı Hülagü Han tarafından da onaylanması bu gerilimin bir süre ortadan kalkmasını sağladı.

Yenişemeyen bu iki kardeşin taht mücadelesi, Anadolu üzerinde çıkar gözetken Bizans ve Moğol hükümdarlarınca kullanılmıştır. Keykavus, Anadolu'nun

batısında hâkimiyet sergilerken, Kılıç Arslan doğuda bir hâkimiyet kurmaya muvaffak oldu. Destek yönünden Keykavus'un Kılıç Arslan'a göre daha fazla alternatifi olmuştur. Kara yoluyla Bizans ve İznik Rum imparatorluklarından yardım alabilmesinin yanı sıra, Antalya gibi liman şehirleri üzerinden de Mısır'daki Memlûklardan destek almıştır. Bizans ve Memlûkların Anadolu'da tam bir Moğol hâkimiyeti kurulmasına karşı Keykavus'un hanedanlığını kullandığı görülmektedir.

Ancak Sultan Keykavus'un Anadolu'daki Moğol varlığına yönelik olumsuz tutumu, Hülagü Han ile ilişkilerin bozulmasına sebep olunca bu durumdan istifade eden Kılıç Arslan Moğolların desteği ile tek başına Selçuklu idaresini ele aldı. İzzeddin Keykavus'un tersine Kılıç Arslan Moğollara sempati ile yaklaşmış ve Moğolların desteğini her daim kazanmaya çalışmıştır. İzzeddin Keykavus'un Bizans'a sığınmasından sonra ise, Anadolu'daki Keykavus taraftarlarını temizleme yoluna giderek otoritesini güçlendirmeye ve etki alanını genişletmeye çalışmıştır.

Moğolların Anadolu'da doğrudan idareleri olmamış; Selçuklu sultanları üzerinden Anadolu hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca, deniz yollarına olan ilgisizlik ve bilgisizlikleri bu coğrafyalarda bizzat bulunmalarına mâni olmuştur. Ticaret geliştirme ve idare etme konusunda ise zayıf kalmışlardır. Bunun temel sebeplerinden biri, Anadolu işgali sırasında sivil unsurları ile değil, sadece askerî unsurları ile varlık göstermeleri olmalıdır. Bu nedenle sadece gelir elde etmek için vergi yoluyla tâbiyetleri altına aldıkları devlet ve yöneticileri kullanmışlardır.

Görüldüğü üzere üçlü saltanat dönemi ve devamında tahta çıkan üç sultandan daha çok belirleyici olan isimler, vezirler Celaleddin Karatay ile Müineddin Süleyman olmuştur. Celaleddin Karatay, Selçuklu Devletinin zor şartlar altında dahi olsa devamlılığını amaç edinmişken, Müineddin Süleyman şahsî çıkarları doğrultusunda faaliyetlerde bulunmuştur. Buna göre, vezirlerden biri devletin ömrünü uzatırken, diğeri sonunu hızlandırmıştır demek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- AĞALDAĞ, Sebahattin. *Bizans İmparatorluğu ve Batı Avrupa Tarihi*, Selçuk Dizgi, Konya, 1997.
- AKTAŞ, Yasemin. “II. Gıyaseddin Keyhüsrev Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyubiler Arasındaki İlişkiler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 39, Ağustos 2015, s. 258-259.
- ALTINAY, Ahmet Refik. *Haçlılar*, Ed. Güray Kırpık, İstanbul 2007
- AYAN, Ergin. “Türkiye Selçukluları’nda Köle Emirler: Mübarizeddin Çavlı”, *Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi*, Sayı 3, 2010, s. 125-135
- AYAZ, Fatih Yahya. “Üstâdüddar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 42, s. 393-395
- AYÖNÜ, Yusuf. *Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.
- BALIK, İbrahim. *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.
- BAYKARA, Tuncer. *Anadolu’nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990. .
- BAYRAM, Mikail. “Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey”, *Türkler Ansiklopedisi* C. 6 Ankara 2002
- COHEN, Claude. *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014
- ÇAYCI, Ahmet. *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ÇUBUKÇU, Asri. “Devâtdâr”, *DİA*, C. 9, 1994, s. 221-222.
- DEMİRKENT, Işın. *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1996.
- DEMİRKENT, Işın. “Misis”, *DİA*, C. 30, 2005, s. 178-181.

- DEMİRKENT, Işın. *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997
- DEMİRKENT, Işın. *Kudüs 'ün Zaptı*, Popüler Tarih, Temmuz 2002
- DEMİRKENT, Işın. *Yakındoğu'nun Avrupa'ya Öğrettikleri*, Popüler Tarih, Nisan 2003.
- EBÜ'L FEREC, *Tarihu Muhtasari'd Düvel*, çev. Şerafeddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.
- EFLAKİ, Ahmed. *Menâkib ul Arifin I*, Çev. Tahsin. Yazıcı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 282-284
- EKİCİ, Kansu. *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Isparta, 2005.
- ERDEM, İlhan. *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995.
- ERDEM, İlhan. "XIII. Asrın İlk Yarisında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hakimiyet Mücadeleleri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı.30, Ankara 1997.
- ERDEM, İlhan. "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi Ticari İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 33, Ankara 2003.
- ERSAN, Mehmet. *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.
- ETHEM, Halil. *Tokat Kitabeleri*, TOEM, sayı 25. s. 642
- FALLMERAYER, Jakob Philipp. *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.
- GENÇ, Mehmet. "Malikâne-i Divani", *DİA*, C. 27, 2003, s. 518-519
- GENÇ, Süleyman. *Albertus Aquensis'in Historia Lerosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2017
- GEYİKOĞLU, Hasan. *Doğu Anadolu'da Harezmsahlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1992.

- GÜNDÜZ, Şinasi. “Maniheizm”, *DİA*, C. 27, 2003, s. 575-577
- GÜNGÖR, Harun ve Mustafa Argunşah. *Gagauzlar*. Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998.
- GÜNLER, Mevlüt. “Pervane Muineddin Süleyman ve Pervaneoğulları Beyliği’nin Kuruluşu”, *Kuzey Anadolu’da Beylikler Dönemi Sempozyumu*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, Çankırı, 2012.
- İBN BİBİ. *El Evamirü’l Ala’iye Fi’l-Umuri’l Ala’iye (Selçuk Name)*, çev. Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996.
- İBN ŞEDDAD. *Baybars Tarihi*, çev. Şerefüddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- KAFALI, Mustafa. “Batu Han”, *DİA*, C.5, 1992, s. 208-210.
- KAFESOĞLU, İbrahim. *Selçuklu Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972.
- KAFESOĞLU, İbrahim. *Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.
- KAMALOV, İlyas. *Altın Ordu-İlhanlı Münasebetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2003.
- KAMALOV, İlyas. “Yarlık”, *DİA*, C. 43, 2013, s. 334-335.
- KARAKOÇ, İsmail. *Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Sadettin Köpek ve Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.
- KARPAT, Kemal. “Gagauzlar”, *DİA*, C. 13, 1996, s. 288-291.
- KAYA, Önder. “Yassıçemen Savaşında Türkiye Selçuklu-Eyyubi İttifakı” *I. Alaaddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 06-07 Kasım 2008, Konya, s. 318-326.
- KAYA, Selim. *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Şah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

- KAYALIOĞLU, Filiz. *II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006
- KAYMAZ, Nejat. *Pervâne Mu'inü'd-Dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1970.
- KAYMAZ, Nejat. *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.
- KAYMAZ, Nejat. *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.
- KEÇİŞ, Murat. *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.
- KERİMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARAYİ. *Müsammeretü'l Ahbar*, Çev: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- KESİK, Muharrem. "Muinüddin Süleyman Pervane", *DİA*, C. 31, 2006, s. 91-93.
- KESİK, Muharrem, "Saadeddin Köpek", *DİA*, C. 35, 2008 s. 392-393
- KESİK, Muharrem. "Pervaneoğulları", *DİA*, C. 34, 2007, s. 245-246.
- KHELEJANİ, Ahmad Hesamipour. *İlhanlılar ile Altın Ordu Devletinni Siyasi ve Sosyal İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013.
- KOCA, Salim. "Sultan I. Alaaddin Keykubat'tan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zafiyeti ve Emir Saadettin Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Gazi Türkiyat Dergisi*, Güz 2010/7, s. 65-97
- KOCA, Salim. "Dini İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçlarda Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbret Verici Bir Örnek: Babailer Ayaklanması", *Gazi Türkiyat Dergisi*, Güz 2012/11, s. 23-31.
- KONUKÇU, Enver. "Berke Han", *DİA*, C. 5, 1992, s. 506-507.
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar. "Baybars", *DİA*, C. 5, 1992, s. 220-221.
- KUCUR, Sadi. "Cacaoğlu Nureddin", *DİA*, C.6, 1992, s. 541-542

- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf ve Caner Arabacı. *Selçuklular ve Konya*. Mikro Yayınları, Konya, 1999.
- MERÇİL, Erdoğan. *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- MERÇİL, Erdoğan. *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.
- MERÇİL, Erdoğan. *Selçuklularda Saray ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2011.
- MÜNECCİMBAŞI AHMET B. LÜTFULLAH. *Camiu'd Düvel*, Haz: Ali Öngül, Akademik Kitabevi, İzmir, 2001.
- OCAK, Ahmet Yaşar. "Baba İshak", *DİA*, C. 04, 1991, s. 368-369-
- ÖNGÜL, Ali. *Selçuklular Tarihi-2*, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul, 2014.
- ÖZ, Mehmet. "Sinop" *DİA*, C. 37, s. 252-256
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. "Danışmendliler", *DİA*, C. 08, 1993, s. 469-474
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. "Kılıçarslan II", *DİA*, C. 25, 2002, s. 399-403
- ÖZAYDIN, Abdülkerim. "Tutuş", *DİA*, C. 41, 2012, s. 446-449.
- ÖZCAN, Abdülkadir. "Gulâm", *DİA*, C. 14, 1995, s. 184
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi. "Moğollar", *DİA*, C. 30, 2005, s. 225-229.
- PARLAK, Türkmen. *Ege Denizinde İlk Türk Derya Beyleri*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İzmir, 1979.
- RÁSÓNYI, László. *Tarihte Türklük*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008.
- ROUX, Jean Paul. *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.
- RUNCIMAN, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi, I. Cilt, Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu*, Çev.:Fikret I., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998
- SEVİM, Ali ve Yaşar Yücel. *Türkiye Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.

- SEVİM, Ali. *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990.
- SEVİM, Ali. “Keyhüsrev I”, *DİA*, C. 25, 2002, s. 347-349
- SEVİM, Ali. “Süleyman Şah I”, *DİA*, C. 38, 2010, s. 103-105
- SEVİM, Ali. *Anadolu’nun Fethi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.
- SEVİM, Ali ve Erdoğan Merçil. *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.
- SUBAŞI, Ömer. “Türkiye Selçuklu Devletinde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 13, Sayı 33, 2016, s. 388-389.
- SÜMER, Faruk ve Ali Sevim. *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.
- SÜMER, Faruk. “Ağaçeriler” *DİA*, C. 1, 1988, s. 461.
- SÜMER, Faruk. “İğdiş”, *DİA*, C. 21, 2000, s. 524-525
- SÜMER, Faruk. “Kösedağ Savaşı”, *DİA*, C. 26, 2002, s. 272-273
- SÜMER, Faruk. “Kılıç Arslan IV”, *DİA*, C. 25, 2002 s. 404-405
- SÜMER, Faruk. “Mehmet Bey Karamanoğlu” *DİA*, C.28, 2003, s. 445-446.
- SÜMER, Faruk. “Anadolu Selçukluları” *DİA*, C. 36, 2009, s. 380-384
- SÜSLÜ, Adem. *Sultan I. Süleyman Şah ve Anadolu’nun Türkleşip İslamlaşmasında Rol Oynayan Unsurlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1993.
- ŞAHİN, İlhan ve Feridun Emecen. “Amasya”, *DİA*, C. 3, 1991, s. 1-4
- ŞEKER, Mehmet. *Fetihlerle Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- ŞEKER, Mehmet. “Hil’at”, *DİA*, C. 18, 1998, s. 22-25.
- TANERİ, Aydın. “Celaledin Karatay”, *DİA*, C.7, 1993 s. 251-252
- TANERİ, Aydın. “Mübarizeddin Ertokuş”, *DİA*, C. 11, 1995, s. 312-313

TANERİ, Aydın. “Emir-i Dad”, *DİA*, C. 11, 1995, s. 130

TURAN, Refik. *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.

TURAN, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.

TURAN, Osman. *Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1947

TURAN, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.

TURAN, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin. Tercüme ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

TURAN, Osman. “Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C. 13, Sayı 45, 1948,

TURGAL, Hasan Fehmi. *Anadolu Selçukileri-Müneccimbaşıya Göre*, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1935.

ULUÇAY, Çağatay. *İlk Müslüman Türk Devletleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965.

USTA, Aydın Usta. *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınları, Aralık 2008;

YİĞİT, İsmail. “Memlükler”, *DİA*, C. 29, 2004, s. 90-97.

YUVALI, Abdulkadir. “Hülagü”, *DİA*, C. 18, 1998, s. 473-475.

YUVALI, Abdulkadir. “Mengü Timur”, *DİA*, C. 29, 2004, s. 138.